

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

MODERN TÜRK KİMLİĞİ İNŞASINDA AVRUPA
İMGESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tülay YILDIZ

Danışman

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

- Yazar Adı Soyadı** : Tülay YILDIZ
- Tezin Dili** : Türkçe
- Tezin Adı** : Modern Türk Kimliği İnşasında Avrupa İmgesi
- Enstitü** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Anabilim Dalı** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- Tezin Türü** : Yüksek Lisans
- Tezin Tarihi** : 12/07/ 2021
- Sayfa Sayısı** : 150
- Tez Danışmanları** : Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER
- Dizin Terimleri** : Kimlik, İnşa, Türk Kimliği, Avrupa, Avrupa İmgesi
- Türkçe Özet** : Bu çalışmanın temel amacı Türk kimlik inşasını tarihsel süreçler içerisinde analiz ederek, ulus kimliğinin oluşumunda Avrupa imgesini (Türk ulus kimlik inşasında Avrupa etkisini) incelemektir.
- Dağıtım Listesi** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Tülay YILDIZ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

MODERN TÜRK KİMLİĞİ İNŞASINDA AVRUPA
İMGESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tülay YILDIZ

Danışman

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığı, tezin herhangi bir kısmının üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tülay YILDIZ

... / ... / 2021

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tülay YILDIZ'ın “**Modern Türk Kimliği İnşasında Avrupa İmgesi**” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan

Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER
(Danışman)

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

İmza

Üye

Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... / ... / 2021

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

19. yüzyılda Osmanlı'nın içyapısında Batı ile bütünleşme düşüncesi yolunda Tanzimat Fermanı'nın getirdiği reformlarla başlayan, anayasal yönetimlerin (1876 I. Meşrutiyet ve 1908 II. Meşrutiyet) ilanı ile devam eden modernleşme çabaları Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda da devam etmiştir.

Cumhuriyet dönemi seküler ve modern bir ulus devlet yaratma yolunda yapılan inkılapların üzerine oturduğu temel eksenler Türk ulus kimliğinin inşası, uygar medeniyetler seviyesine çıkma ve laikleşme olgusunun topluma yayılması olmuştur. Modern ulus devletlerin ve kimliklerin dünya sahnesinde yer almaya başlaması ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Türk ulus kimliğini ön plana alan yeni bir kimlik inşası sürecine girmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı Türk kimlik inşasını tarihsel süreçler içerisinde analiz ederek, ulus kimliğinin oluşumunda Avrupa imgesini (Türk ulus kimlik inşasında Avrupa etkisini) incelemektir. Bu doğrultuda tüm kimliklerin alt yapısını oluşturan kimlik kavramı ve unsurları üzerinde çalışma başlatılmıştır. Daha sonra Türk kimliğinin tarihsel süreç içerisinde nasıl ortaya çıktığı ve nasıl inşa edilmeye başlandığı çok yönlü olarak incelenmiştir. Son olarak bu tezde Avrupa uygarlığının ve kimliğinin ortaya çıkışı ve Türk kimlik inşasında nasıl bir etki yarattığı üzerinde durulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus kimliğini inşa etmek için yaptığı inkılaplar çeşitli boyutlarla incelenmiş ve bu inkılapların gerçekleşmesinde etkili olan unsurlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, İnşa, Türk Kimliği, Avrupa, Avrupa İmgesi

SUMMARY

The modernization efforts, which started with the reforms brought by the Gulhane Edict on the way of the idea of integration with the West in the internal structure of the Ottoman Empire in the 19th century, and continued with the declaration of constitutional governments (First Constitutional Era in 1876 and second Constitutional Era in 1908), continued when the Republic of Turkey was established.

The basic axes on which the reforms made to create a secular and modern nation-state in the Republican era were based were the construction of the Turkish national identity, the rise to the level of civilized civilizations, and the spread of the phenomenon of secularization to the society. With the emergence of modern nation states and identities on the world stage, the Republic of Turkey has entered a new identity construction process that puts the Turkish national identity in the foreground.

The main purpose of this study is to analyze the construction of Turkish identity in historical processes, to examine the European image in the formation of national identity, that is, the European influence in the construction of Turkish nation identity. In this context, the concept of identity and its elements, which constitute the infrastructure of all identities, have been studied. Then, how the Turkish identity emerged in the historical process and how it started to be built has been examined in many ways. Finally, in this thesis, the emergence of European civilization and identity and its effect on the construction of Turkish identity are emphasized. The reforms made by the Republic of Turkey to build the national identity were examined in various dimensions and the factors that were effective in the realization of these reforms were specified.

Keywords: Identity, Create, Turkish Identity, Europe, European Image

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ

1.1. Kimlik Kavramının Tanımlanması.....	5
1.1.1. Kimlik Kavramının Genel Özellikleri	7
1.1.2. Kimlik Kavramının Oluşmasında Öteki'nin Rolü ve Önemi	8
1.1.3. Kimliği Etkileyen Unsurlar.....	9
1.1.3.1. Dil.....	10
1.1.3.2. Kültür	11
1.1.3.3. Din.....	12
1.1.3.4. Etnik Köken	13
1.1.3.5. Eğitim.....	13
1.1.3.6. Aile.....	14
1.1.3.7. Coğrafya.....	15
1.1.3.8. Örf ve Adetler	16
1.2. Kimlik Türleri.....	17
1.2.1. Bireysel Kimlik.....	17
1.2.2. Toplumsal Kimlik	19
1.2.3. Kültürel Kimlik.....	21
1.2.4. Etnik Kimlik	22
1.2.5. Milli /Ulusal Kimlik ve Ulusal Kimliğin Tarihsel Gelişimi	25
1.2.5.1. Milli Kimlik	25
1.2.5.2. Ulus Kimlik Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KİMLİĞİ İNŞASI

2.1. Türk Kimliğinin Gelişim Tarihi	29
2.2. Cumhuriyetin İlanına Kadar Osmanlı Devleti'nde Türk Kimliği Kavramı	31
2.2.1. Osmanlı Dönemi'nde (1300-1800) Türk Tanımı ve Türk Kimliği.....	31
2.2.2. Tanzimat Reformları ve Osmanlıcılık İdeolojisi	33
2.2.1.1. Tanzimat Reformları ve Kimlik Sorunsalı.....	33
2.2.1.2. Genç Osmanlılar'ın Türk Kimliğine Etkileri	35
2.2.3. I. Meşrutiyet Dönemi ve Türklerin İlk Anayasası: Kanuni Esasi (1876) .	38
2.2.4. II. Abdülhamit ve İslamcılık (Panislâmizm) Politikası (1876-1909)	41
2.2.3.1. II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları ve Türkçü İdeolojiye Etkileri.....	45
2.2.3.2. II. Abdülhamid'in İslamcılık İdeolojisi	49
2.2.5. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)	50
2.2.5.1. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki.....	51
2.2.5.2. II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918).....	52
2.3. Milli Mücadele Dönemi Türk Kimliği	55
2.4. Cumhuriyet'in İlanı ve Tek Parti Dönemi Türk Kimlik İnşa Politikaları	60
2.4.1. Cumhuriyetin İlanı	60
2.4.2. Tek Parti Dönemi ve Türk Kimliğini İnşa Etme Politikaları (1923-1950)62	
2.4.2.1. Tek Parti Dönemi Kimlik İnşa Etme Aracı Olarak: Eğitim.....	64
2.4.2.1.1. Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisinin Türk Kimliğine Etkileri	65
2.4.2.1.1.1. Türk Tarih Tezi'nde Türk Milli Kimlik İnşası	66
2.4.2.1.1.2. Güneş Dil Teorisinin Türk Kimliğine Etkileri.....	69
2.5. Çok Partili Hayata Geçiş Aşamasında Türk Kimliğinin Yeniden Dönüşümü	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPALILIK, AVRUPA KİMLİĞİ VE MODERN TÜRK KİMLİK İNŞASINDA AVRUPA İMGESİ

3.1. Avrupa ve Avrupalılığın Kökenleri.....	75
---	----

3.1.1. Antik Yunan Dönemi.....	75
3.1.2. Roma İmparatorluğu Dönemi Avrupa	77
3.1.2.1 Hristiyan Mitolojisi ve Avrupalılık İmgesi	78
3.1.2.2. Avrupa ve “Öteki” olarak İnşa Edilen İslamiyet.....	80
3.1.2.2.1. Haçlı Seferleri.....	82
3.1.3. Ortaçağ’da Avrupa.....	83
3.1.4. Modern Çağda Avrupa.....	85
3.1.4.1. Modern Çağ’da Ulus Devletler Dönemi ve Yurttaşlık Kavramı	90
3.2. Modern Türk Kimlik İnşasında Avrupa İmgesi	93
3.2.1. Siyasi İnkıplarda Avrupa İmgesi	95
3.2.1.1. Saltanat Makamının Kaldırılması	95
3.2.1.2. Cumhuriyetin İlanı	96
3.2.1.3. Halifeliğin Kaldırılması	98
3.2.2. Kültürel ve Sosyal Alanlarda Yapılan İnkıplarda Avrupa İmgesi	99
3.2.2.1. Eğitimde Yapılan İnkıplarda Avrupa İmgesi	100
3.2.2.2. Uluslaşma Sürecinde Hukukun Laikleştirilmesi ve Avrupa İmgesi	104
3.2.2.3. Ulusal Kimlik İnşasında Kılık Kıyafet Devrimi	107
3.2.2.4. Türk Kimlik İnşa Etme Yolunda Tekke, Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması	109
3.2.2.5. Modern Ulus Oluşturma Sürecinde Takvim, Saat, Rakam ve Ölçü Birimlerinin Değiştirilmesi- Tatil Günü ve Ulusal Bayramların Belirlenmesi	111
3.2.2.6. Modern Kimlik İnşa Etmede Soyadı Kanunu	114
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA	121
EKLER.....	136

KISALTMALAR

- BMM** : Büyük Millet Meclisi
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
Vb. : Ve benzeri
İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

ÖNSÖZ

Akademik alanda ilk çalışmamı hazırlarken bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana her zaman yardımcı olan, fikirleriyle yol gösteren değerli hocalarım sayın Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU ve Doç. Dr. Fatih Fuat TUNCER'e teşekkürlerimi sunarım.

Bana hayatımın her anında olduğu gibi tez yazma sürecinde de sevgisini ve desteğini esirgemeyen, yol gösteren, her zaman inanan ve çalışmam boyunca en büyük destekçilerim olan sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

Son olarak bana her zaman her konuda destek olan ve inanan sevgili dostlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tülay YILDIZ

GİRİŞ

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik düşüncesi ve ulus devletler formatı hızla yayılmaya başladı ve bunun neticesinde dünyada kimlikler sorunu ortaya çıktı. Avrupa'da; siyasi, ekonomik, teknolojik gelişmelerin yanı sıra egemenlik kaynağının ve meşruiyet zeminlerinin dönüşüme uğraması kimliklerin algılanma biçimlerini de değiştirdi. Yeni modern ulus devletler kendi ideolojilerine uygun ulusal kimlikler inşa etme sürecine girmişlerdir.

Yaklaşık iki yüzyılı kapsayan Türk modernleşme süreci Tanzimat Reformu ile başlamıştır. Bu süreçte yaşanan modernleşme çabaları aynı zamanda siyasi, ekonomik, kültürel ve hukuki yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Batı'da yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler (coğrafi keşifler, sanayi devrimi, aydınlanma, teknolojiye yaşanan ilerlemeler, ham madde ve pazar arayışları sömürgecilik faaliyetlerinin başlaması ve Fransız Devrimi gibi) neticesinde Avrupalı devletler bir güç olarak Osmanlı'nın karşısına çıktı. Osmanlı Devleti'nin bu süreçte Avrupa'daki ilerlemeleri takip edememesi, son dönemlerinde aldığı askeri yenilgiler ve ekonomik yapısının bozulması devletin gerilemesine neden olmuştur.

18. yüzyılda Osmanlı'da, Avrupa'nın örnek alınmasıyla başlayan modernizasyon çalışmalarının ana eksenini devleti eski ihtişamlı görüntüsüne kavuşturmaktı. İlk modernleşme çalışmaları askeri alanda başlamış olsa da sonraki süreçlerde idari, hukuki ve eğitim gibi alanlarda da ıslahatlar yapılmıştır. Yapılan ıslahatlarla geleneksel devlet anlayışı esnetilerek Osmanlı'ya modern merkezi bir devlet görüntüsü kazandırılmaya çalışılmıştır. Ancak Osmanlı'nın son dönemlerinde yapılan ıslahat çalışmalarının asıl nedeni devletin modernleşmesini sağlamaktan öte; Fransız Devrimiyle birlikte Avrupa'da ortaya çıkan ulus devlet, milliyetçilik, hürriyet ve eşitlik düşüncelerinden İmparatorluğu uzak tutmaktı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa karşısında eski güçlü haline dönme için girdiği reform çalışmaları neticesinde siyasi kimlikler ortaya çıkmıştır. Bu kimlikler bazen reform çalışmalarına bir tepki bazen de modernleşme çabalarına bir destek olarak ortaya atılmıştır. Ama her ne olursa olsun Osmanlı'da ortaya çıkan siyasi kimlikler bu modernleşme ve yenileşme sürecinin içinde şekillenmiş ve kendini tanımlamışlardır. Osmanlı'da siyasi kimlikler; ilk olarak Osmanlıcılık, daha sonra İslamcılık ve en son aşama olarak da Türkçülük olmuştur.

Avrupa’da yaygınlaşan milliyetçilik ve ulus devletleşme formatı karşısında çok uluslu bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinde yaşayan bütün ulusları tek bir çatı altında toplamak istemiş ve Osmanlılık kavramını geliştirmiştir. Bu fikir ile dinsel ve etnik grupları ortak bir potada eritecek bir üst kimlik olan “Osmanlı ulusu” kavramı oluşturulmaya çalışıldı. Fakat Osmanlılık, devlette bulunan gayri müslimler tarafından bir asimilasyon politikası olarak görüldü ve benimsenmedi. Bu yüzden de istenilen başarıyı sağlayamadı.

Osmanlılık fikrinin başarısız olduğunu gören II. Abdülhamid ve onun devlet elitleri, İmparatorluk çatısı altında bulunan Müslümanları bir arada tutmak için İslamcılık ideolojisini ortaya atmışlardır. İslam’ı bir inanç sistemi ve din olmanın ötesine taşıyarak İslam’a bir siyasi kimlik kazandırmak istemişlerdir. Ancak bu fikir de Türk Müslüman unsurları arasında yer alan Arnavutların ve Arapların milliyetçilik akımından etkilenmesine engel olamamıştır. İslam birliğinin dayanağı olarak görülen ve Müslüman halk olarak güvenilen Arap milletinin de Osmanlı’dan ayrılması gözleri Anadolu’da kalan Türk milletine çevirmiş ve Türkçülük düşüncesi/Türk kimliği yavaş yavaş devletin temel dayanak noktası olarak görülmeye başlanmıştır.

Aslında Tanzimat sürecinden beri süre gelen bir Türkçülük algısı vardı. Dilde sadeleşmeye gidilmesi, kitap basımlarının ve gazetelerin yaygınlaşması Türklük olgusunun oluşumuna katkıda bulunmuştur. Bu farkındalığın bilimsel temelleri ise yapılan Türkoloji çalışmaları olmuştur. Orta Asya’dan Anadolu topraklarına gelen Türk aydınlarının, Türk milliyetçiliği konusunda Osmanlı aydınlarından daha bilinçli olması Osmanlı topraklarında da bu farkındalığı arttırmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra “Genç Kalemler”, “Türk Yurdu”, “Türk Ocağı” gibi yayın ve kurumların kurulması, başta Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi aydınların Türkçülük ideolojisi hakkında yazılar yazması Türkçülüğün teşkilatlanmasını sağlamıştır. Ancak bir siyasi kimlik olarak Türkçülüğün doğumu imparatorluk devam ettiği için gecikmiş ve siyasi bir kimlik olarak inşa edilmesi cumhuriyet dönemine kalmıştır.

Türk kimliğinin bir ulus kimliği olarak tarih sahnesine çıkışı cumhuriyet döneminde olmuştur. Osmanlı’da yaşanan bu siyasal kimlikler cumhuriyet dönemi kimlik politikalarının temelini oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulması ile birlikte Batı’dan etkilenilerek girişilen reformlar ve inkılaplar dinin birçok alanda rolünü sınırlandırırken vatandaşlık kavramı Türk kimliği etrafında

şekillenmiştir. Cumhuriyet dönemi yapılan inkılaplarla Türk kimliği inşa süreci başlamış ve tarihsel olarak sağlam temellere dayandırılmıştır.

Bu şekilde bir düşünce akışı ve gelişme seyri izleyecek olan “Modern Türk Kimliği İnşasında Avrupa İmgesi” başlıklı çalışmada; 1839-1950 tarihleri aralığında genel hatlarıyla Türk kelimesinin ve kimliğinin tarihsel kökenleri incelenmiş, Türk ulus bilincinin gelişme ve Modern Türk kimliği inşa süreci ele alınmıştır. Çalışmanın temel amacı; Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin inşa etmeye çalıştığı modern ve seküler ulus kimliğinde, Avrupa imgesinin yeri ve etkisini (Avrupalılığın Türk kimliğine etkisini) araştırmaktır. Bu tezde, ayrıca inşa edilen modern Türk ulus kimliğinin başat unsurlarından birisi olan Avrupa’nın; doğuşuna, gelişmesine ve Avrupa kimliğinin inşa süreçlerine de yer verilmiştir.

Avrupalı devletlerin ve Türk ulus devletlerinin, yüzyıllar boyunca karşılıklı etkileşim içinde olmaları ve bu etkileşim sonucunda meydana gelen olayların tarihe yön verdiği aşikârdır. Bu bağlamda Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik ve ulusçuluk ideolojisi doğrultusunda dünya arenasında yeni ulus devletler kurulmuştur. Avrupa’da kurulmuş olan; insan haklarına dayalı, bilimin ve aklın ön plana alındığı, laik devletler sisteminden Türkiye Cumhuriyeti Devleti de etkilenmiştir. Dolayısıyla yapmış olduğumuz çalışmanın önemi de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Literatürde Türk Kimlik inşa süreci ile ilgili pek çok çalışma mevcuttur. Ancak kimlik inşası için yapılan reformlarda, atılan adımlarda Avrupa etkisiyle ilgili çok az çalışma vardır. Dolayısıyla bu tez çalışmasında modern kimliğin inşa süreci ve bu süreçte Türk devletinin etkilendiği devletler ve kurumlar detaylıca irdelenmiş ve bulunan bulgular değerlendirilmiştir.

İkincil verilerden yola çıkılarak yapılan bu çalışmada yazın taraması yapılmış ve konu ile ilgili kitaplar, makaleler, tezler ve internet kaynakları incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde; kavramsal olarak kimlik tanımlaması yapılmış, kimliği etkileyen unsurlar üzerinde detaylıca durulmuş ve kimlik türleri açıklanmıştır. Konumuz açısından önemli olan ulus kimlik kavramının tarihsel gelişimi de bu bölümde anlatılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünün başında ise; Türk Kimliğinin gelişim tarihi anlatılmış olup daha sonra konumuzun temel eksenini oluşturan, 1839 Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesinden başlanarak 1950 tarihine kadar Türk ulus kimliğinin inşa süreci, dönemlere ayrılarak detaylıca

incelenmiş ve anlatılmıştır. Çalışmanın son bölümünün başında ise, Avrupalılık kavramı, Avrupa tarihinin gelişim süreci ve Avrupa kimliğinin oluşmasını etkileyen olaylar irdelenmiştir. Modern Türk Kimliği İnşasında Avrupa İmgesi bu bölümde incelenmiş ve Kimlik inşa sürecince cumhuriyetçi kadronun yaptığı inkıaplarda ve Türk kimliğinde Avrupalılık olgusu araştırılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın üzerine oturtulduğu temel kanıt olan Avrupalılık etkisi değerlendirilmiş ve çalışmada bulunan bulgular ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK KAVRAMI VE TÜRLERİ

1.1. Kimlik Kavramının Tanımlanması

Eski yunan filozoflarının temel tartışma konularından biri olan kimlik, insanoğlunun varlığının başlangıcına kadar uzanan kadim bir olgudur. Kimlik kavramı uzun bir geçmişe sahip olsa da tarihsel süreç boyunca en çok 20. yüzyılda yapılan araştırmalarda merak konusu haline gelmeye başlamıştır. Soyut bir kavram olan kimliğin farklı bilim dallarında çeşitli tanımları vardır ve bu tanımlamaların da sonu gelmiş değildir. Bireyin kendisi ve içinde yaşadığı toplumun karmaşık ve girift nitelikte olması kimlik kavramına somut bir tanım konulmasını zorlaştırmaktadır.

Kimlik olgusunun, sosyal bilimlerde bir araştırma ve çalışma konusu haline gelmesi ise 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Erik Erikson, Peter Berger, Philip Gleason ve Gordon Allport gibi düşünürler kimlik kavramını sosyal bilimlerde bir inceleme ve analiz aracı haline getirmişlerdir. Sosyoloji, Psikoloji, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler gibi pek çok farklı bilim dalları kimlik olgusunu araştırmalarına dahil edip tanımlamaya çalışmaktadırlar.

Kimlik, Latince bir kelime olan süreklilik ve özdeşlilik (aynılık) anlamına gelen “idetitas” kelimesinin kökünden türetilmiştir. Türkçe’de ise kimlik, “kim” soru kelimesinden türetilerek bir aidiyet bağı ve hangi kişi olmayı ifade etmektedir (Dalbay ve Avcı, 2018, s. 18). Kimliğin ne olduğunu açıklarken en temel konu, “kimin kim ve neyin ne” olduğu sorusuna verilen cevaplardır (Avcıoğlu, 2011, s. 361). Daha basit bir tanımla ifade edecek olursak kimlik, “kimsin, kimlersiniz, size kimler derler” gibi bireyin kim olduğuna yönelik sorulan sorulara bireyin ya da toplulukların verdiği cevaplardır (Özer, 2015, s. 3). Kimlikler benzerliği (aynılığı) ifade etmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde ise kimlik "*Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü*" olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 1998, s.1324).

Kimlik; bireyin imajını, ulusunu, dinini, yaşam tarzını, inancını, değer yargılarını, cinsiyetini, yaşını, kişinin gerek yaşadığı toplumda gerekse de kültürel yaşantısında toplumsal konumunun ve statüsünün karşılığı olan çok boyutlu bir kavramdır.

Kimlik, başkalarının bireyi nasıl tanımladığına ilişkin düşünceleriyle şekillenen bir olgudur. Bu olgu insana sınırlar, amaç, kural, somutluk ve görünürlük kazandırır. Kişi gündelik yaşamında karşısındaki insanlara ailesini, memleketini, mesleğini, uyruğunu vb. bilgileri vererek kendisini tanıtmaya çalışır. Kimlik, kişinin kendini tanımladığı, hangi değerler dünyasına ait olduğunu ve kendini nasıl konumlandığını gösterir (Kayan, 2007). Taylor'a göre, kimlik kavramı bireyin kim olduğunu ve nereden geldiğini gösterir (Taylor, 2005, s.48). Kişinin adını, soyadını, yaşını, mesleğini vb. bilgileri içeren bir kavram olan bireysel kimlik, varlıkla ilgili tüm anlamları, değerleri içeren öznel bir duyu olarak tanımlanmaktadır.

Örneğin; Bir görüşmede "Merhabalar ben Avukat "Mehmet Yıldız" diye kendini tanıtan kişi ailesinden Mehmet olduğunu ve Yıldız ailesinin soyundan geldiğini ayrıca hangi meslek grubuna ait olduğunu ifade ederek kendi kimliği hakkında bilgiler verir.

Birey kimliğini oluştururken sadece kendisine göre değil, çevresel faktörlere göre de bu oluşum sürecini tamamlar. Bireyin kimliğini içselleştirmesi ve oluşturması sürecinde farklı etmenler rol oynamaktadır. Bunlar; din, dil, semboller, tarih, gelenekler ve ortak değerler olarak sıralanabilir. Kişinin yaşadığı sosyal çevre bireyin hem kimliğini oluşturma sürecinde hem de kimliğini belirleme de yardımcı olur.

Kimlik hem bireyin kendisini nasıl gördüğü hem de toplum tarafından nasıl görüldüğüyle ilgilidir. Dolayısıyla kimlik kavramı, hem bireylerin kendini tanımlarken öne çıkardıkları yaş, cinsiyet, etnisite, statü, toplumsal konum, meslek gibi algılayışları hem de başkalarının algılamalarını içinde barındıran geniş bir kavramdır. Buradan hareketle kimliğin oluşumunda toplumsal boyutun mevcut ve önemli bir unsur olduğu görülmektedir (Kınacı, 2014, s. 15-16). Yurdusev'de kimliğin toplumsal bir olgu olduğunu, toplumsal bir çerçevede oluştuğunu ve bireyin başkalarıyla beraber ya da başkalarına karşı kimlik edinme sürecine girdiğini ifade etmiştir (Yurdusev, 1997, s. 18).

Kimlik, bireylerin kişiliklerine ve içinde yaşadığı toplumun değerlerine göre şekillenir. Kimliğin şekillenmesinde etkili olan bu değerler nesnel ve öznel olarak ikiye ayrılmıştır. Öznel olan değerler; kültür, tarih, ülkü vb. nesnel olan ise ırk, dil, din vb. değerlerdir. Kimliğin inşası sürecinde kullanılan faktörler toplumun tarihi, siyasi, kültürel ve sosyo ekonomik yapısı dikkate alınarak değerlendirilir. Bir

toplumda bu değerler ortak olmalı ki toplum ortak bilinçte birleşerek ortak bir kimlik oluştursun.

Toplumunu ilgilendiren bir olgu olan kimlik varlığın da temel vasfıdır ve bir kişiyi, grubu ya da toplumu ilgilendirmektedir. Varlığın temel vasfı olan kimlik sayesinde birey, kendi varlığının bilincine varır. Kimlik sahibi olan kişilerin oluşturduğu toplum ve milletlerin de kendilerine ait kimlikleri vardır (Demir, 2018, ss.6-7). Devlet, ortak dilleri, gelenekleri, tarihleri, dinleri, kültürleri ve ortak bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlar tarafından kurulur. Kurulan bu devlet toplumun değer yargılarını, özelliklerini dikkate alarak bir kimlik oluşturur ve ona göre bir tutum takınır (Esenkar, 2017, ss.8-9). İnsanlar, ait olduğu milletin (toplumun) kimliği ile kendini şekillendirir ve kendilerini diğer ulusun bireylerinden ayırırlar (Övet, 2007, s.95). Kimlik; durağan olmayan, kökleşmiş, değişken ve akışkan olduğu için sürekli yeniden inşa edilir. Bu yüzden bu kimlikler çoğu zaman değişebilir ve farklılaşabilir.

1.1.1. Kimlik Kavramının Genel Özellikleri

Kimlik çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Ulus, etnisite, yaş, cinsiyet ve ırk gibi farklı değişken unsurları vardır. Bu unsurlar aynı zamanda kimliğin karmaşık bir yapıda olmasının da nedenidir.

Kimlik toplumsal bir olgudur, varlığın ve aidiyetin temel betimleyicisidir (İnaç, 2016, s. 15). Kompleks toplumsal süreçler sonucunda oluşan kimlikler başkalık ve farklılık gibi olgulara gereksinim duyar. “Ben / biz ve öteki /ötekiler” olarak basitçe ifade edebileceğimiz bu ayrımın kimlik kendi varlığını korumak ve güvence altına almak için farklılık özelliğini ötekiliğe dönüştürür. Bu yüzden farklılık kimliğin temel yapı taşlarından birisidir. Öteki ile farklılık kimliği tanımlayan ve anlamlandıran kavramlardır (Şen, 2004, ss. 5-6). Kimlik hem özellik hem de nitelik göstergesidir. Kimlikler her şeyden önce farklılığı da ortaya çıkarır.

Değişken ve dinamik bir yapıda olan kimlikler sürekliliğe de sahiptir. Birey irade sahibi, değişime açık olan bir varlık olduğundan kimliği de sürekli değişime uğramaktadır. Kimliğin sürekli olması toplumsal özelliğinin sonucudur. Yurdusev, kimliğin; sürekli, dinamik ve çok yönlü özelliğine vurgu yaparak kimlik olgusunun, çoğul bir tanımlama içerdiğini ve bir bireyin birden fazla kimliğe sahip olabileceğini ifade etmiştir. Bireyin sahip olduğu bu kimlikler, toplumun en küçük yapı taşı olan

aileden başlayarak en kapsamlı olan insanlığa kadar uzanmaktadır (Yurdusev, 1997, s.23).

Kimlik, tarihsel bir olgudur ve kimliğin bu özelliği tarih ile olan ilişkisinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Sosyo kültürel yapılar içinde biçimlenen kimlik, bireyin yaşadığı değişimlere paralel olarak zamanla değişikliğe uğramaktadır. Bundan dolayı kimlik olgusu her zaman aynı şekilde ifade edilemez (Ergun, 2000, s.80).

Hem içe dönük hem de dışa dönük bir kavram olan kimlik, bireyin kendisini nasıl gördüğü ya da tanımladığı ve ötekiler tarafından nasıl görüldüğü ya da tanımlandığını gösterdiği için çok önemlidir. Kimliğin sabit bir anlamı yoktur ve birçok anlamda kullanılmaktadır (Hakan, 1995, s. 147).

1.1.2. Kimlik Kavramının Oluşmasında Öteki'nin Rolü ve Önemi

Kimliğin en temel işlevlerinden birisi de, bireyi ya da bir grubu diğer kişi ve gruplardan ayırmasıdır. Bu ayrımları yaparken bir taraftan bireyin ya da grubun kendilerine özgü değerlerini belirler diğer taraftan “öteki’lerden” ayrıldığı sınırları da ortaya koyar. Bu yönden kimlik iki değişik ve farklı olguyu içerir. Birincisi, “ben-biz” ve ikincisi “öteki- ötekiler”. Bu iki olgu kimliğin temel unsurlarındandır. Kendi değer yargılarını ve özelliklerini ortaya koyan birey ya da grup üyeleri aynı zamanda kendilerini diğer birey ve gruplardan (ötekilerden) ayıran özellikleri sıralamaktadır. Dolayısıyla kimlik, bu kimliğe sahip olanlar arasındaki benzerlikler ile ‘ötekilerden’ ayrıldıkları noktaların (farklılıkların) toplamından meydana gelmektedir.

Yurdusev, kimliğin özelliklerinden olan başkalık ve farklılığa dikkat çekerek kimliğin bu iki unsur ile tanımlandığını, aidiyet, başkalık ve öteki algısı ile anlam bulduğunu ifade etmiştir. Kimliğin bu özelliği için de Derrida'nın “bütün kimlikler ancak farklılıklarıyla var olur, her kimliğin bir “ötekisi” vardır şeklindeki sözlerini referans göstermiştir. (Yurdusev, 1997, s. 20).

Kimlik, var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar ve kendi kesinliğini koruma altına almak için farklılığı ‘öteki’liğe dönüştürür (Övet, 2007, s. 95). Hall’a göre kimliklerin ortaya çıkması için başka kimliklere yani “öteki” olarak tasvir edilen bireylere ve toplumlara ihtiyaç vardır (Hall, [t.y.], s. 41). Kimlik “öteki” olarak adlandırılan bireye, topluma ve devlete karşı bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkar ve kendi varlığını ötekine göre oluşturur. Örneğin; Yurdusev’in, Thucydides’ten aktarışına göre, “Yunan site devletlerinin kendilerini Helenler olarak tanımlaması; Troya Savaşı’nda, Perslerle

karşılaştıktan sonra başlamış ve bu süreçten itibaren Yunanlılar, Helenliği Perslerden farklılık olarak görmüşlerdir (Yurdusev, 1997, s. 21).

Güngören'e göre kimlikler "öteki"nin olmadığı dünyada anlamını kaybetmektedir (Güngören, 1999, s. 52). İster birey olsun ister bir grup olsun "öteki"nden farklılık ve benzersizlik üzerinden kendini anlamlandırır ve tanımlar. Yani birey ya da gruplar kimliklerini oluşturup biçimlendirirken ötekinin yaşam tarzını, değerlerini ve özelliklerini göz önüne alarak kendi kimliklerini farklı kılmayı amaçlar. Kişi, ötekinin aynasından kendisini fark eder (Türkkan, 2011, s. 14). Birey diğerlerinden farklılaştıkça kendi kimliğini oluşturur ve geliştirir. Akça'ya göre de birey ya da grup öteki ile kurduğu ilişki sayesinde farklılığının bilincine varır (Akça, 2005, s.38) ve kimliğini bu farklılıklar üzerinde temellendirerek oluşturmaya çalışır.

Ortak bir kimliğe sahip olan kişiler ait oldukları toplumun, ötekilerden ayrı ve farklı olduğunu düşünür ve bu toplum dışında kalanlar yabancı ve potansiyel birer düşman olarak görülür. Bir kültüre dahil olan bireyler duygusal olarak bazı simgeleri, değerleri, inançları ve gelenekleri içselleştirirler ve onları kendilerinin bir parçası olarak değerlendirip sahiplenirler. Bireylerin kimliklerini inşa ederken topraklarına, dillerine, simgelerine ve inançlarına yaptıkları duygusal yüklemeler kimlik bilincini güçlendirir (Koptekin, 2013, ss.32-33). Öte yandan kişi, kendisini bir kişiye ya da bir gruba benzer ve yakın hissedebilir. Genellikle kimlik kavramı daha çok diğerlerinden farklılık olarak algılansa da benzerlik yönü de son derece önemlidir. Birey kendisine benzer olanla bir özdeşlik kurar.

Kimlik, ötekiler olarak tasvir edilen birey yada gruplar üzerinden tanımlandığında bireylerin birden fazla kimliği olduğu görülmektedir: Erkek-kadın, homoseksüel-heteroseksüel, doğulu-batılı gibi. Örneğin bir insan hem Müslüman, hem erkek, hem Türk kimliğini taşıyabilmekte ve içinde bulunduğu duruma göre bir kimliğini diğerlerine nazaran daha ön plana çıkartabilmektedir. Bunun yanı sıra milliyetçi, çevreci, Avrupalı, İzmirli gibi başkaca aidiyetler ve kimlikler de bulunmaktadır.

1.1.3. Kimliği Etkileyen Unsurlar

Kişinin içinde yaşadığı toplumu algılaması ve benimsemesi, o toplumu oluşturan yapı taşlarının bir araya gelmesine bağlıdır. Bir kimliğin inşasını, kişiyi ve kimliğini ön plana çıkaran birtakım faktörlerin harmanlanıp insanda toplanması şeklinde ifade

edebiliriz. Kimlikler inşa edilirken bir takım faktörlerden etkilenirler. Kimliğe etki eden bu faktörleri genel olarak; Dil, din, kültür, eğitim, aile, örf-adetler, coğrafya, ekonomi, etnik köken şeklinde sıralayabiliriz.

1.1.3.1. Dil

Ses, resim, yazı, işaret, sembol vb. araçlarla duygu ve düşüncelerin başkalarına iletilmesine ve bunların zaman içerisinde nesilden nesile aktarılmasına ve saklanmasına olanak tanıyan, kendi içinde kurallı sistemler bütününe dil denir (Demir ve Acar, 1997, s.61). Birey dile doğuştan sahip değildir, dili zamanla alma ve geliştirme yeteneğine sahiptir. İnsanlar istekleri duygu ve düşüncelerini dil aracılığıyla ifade eder (Gürsoy, 1996, s. 31). Dilin araçsal ve amaçsal işlevleri vardır. Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlarken araçsal işlevini, iletişime konu olan mesajı kendisinin oluşturmasında da amaçsal işlevini kullanmaktadır (Demir ve Acar, 1997, s.61).

Dil, yüzyıllar boyunca her bireyin bir taş koyup inşa ettiği anıtlar gibidir. Ulusal kimliklerin inşa edilmesinde ve toplumsal kimliklerin biçimlenmesinde dil en önemli faktörlerden biridir. Dil; bir sembol, bir ana işaret (im) ve aslında bir kimlik tespit kayıdır. Kişilerin içinde yaşadığı toplumun kültürünün ve davranış şekillerini yansıtan dil aynı zamanda o toplumun kültürünü tayin eder (Günaydın, 2017, s.8) ve yansıtır. Dil; milli öğeleri yazılı veya sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarırken toplumla arasında tarihi bir bağ oluşturmaktadır. Tarihi süreç içerisinde dil üslup, kelime, sembol vb. öğelerini yeniler ve tarihi birikimleri taşıyarak milli hafıza görevi görür (Gürsoy, 1996, s.15).

Zaman içerisinde toplumsal kurallar, değerler, kültürler ve kurumlar değişime uğrarken toplumun kullandığı dil de değişime uğrar ve değişime uğrayan dil insanlar aracılığıyla yeniden şekillenir. Dilin değişimi sırasında ulusal (milli) özelliklerinin korunmasına yönelik halkın takındığı tutum çok önemlidir. Sözlü ifadelerde halkın kullandığı dil milli özelliklere sahip olabilir. Hayatın birçok alanında yer alan milli dil, ağızlarda mani, ağıt, türkü, şiir, naat vb. gibi dillendirme şekilleri olarak toplum içinde varlığını korur ve sürdürür (Köseoğlu, 1992, s. 26).

Her ulus kendi kültürüne, karakterine ve yaşam yapısına göre bir dil üretir. Toplumda üretilen bu dil ülkenin çoğu yöresinde farklı, kendine has bir söyleyiş tarzına sahip olabilir. Yani sözcükler her yörede farklı söyleyiş kalıbına bürünebilir.

Örneğin; babanın kız kardeşine Türkiye'nin çoğu yerinde "hala" denilirken bazı yörelerinde "bibi" denilir. Bu özellikler kültürel canlılığı ve unsurları ortaya çıkarmaktadır. Dilin, ulusların yaşam tarzları, kültürleri ve medeniyet düzeyleri hakkında çoğu bilgileri verdiğini düşünürsek milli kimliği oluşturan etmenlerin başında geldiğini görmekte mümkündür (Kaplan, 2016, s.29).

Milliyetçi kesime göre, milli kültürün başat kurucu ögesi dildir. Dil, milletlerin ruhunu yansıtır ve o dili konuşan milletlerin simgesidir. Milletın sınırlarının çizilmesinde ve bu sınırların da tarih boyunca korunmasında ortak bir dilin kullanımı önemlidir (Oğün, 2000, s.17).

Türk milliyetçiliğinin fikir babası olan Ziya Gökalp'e göre; milleti meydana getiren öğeler içerisinde dilin önemi büyüktür (Timurtaş, 2020, s.71). Gökalp, milli kültürün ilk örneklerini dilin kelimelerinde bulurken, medeniyetin ilk numunelerini de yeni sözler şeklinde icat edilen terimlerde görmüştür.

"Her milli dilin arkasında bir milli ruh vardır" (Gasımova, 2006, s.8), düşüncesinde de dilin milli kimlikteki önemi açıklanmaktadır. Milletleri dil oluşturur ve her millete ait bir dil vardır. Bir milletin kullandığı dil o ulusun ait olduğu medeniyet seviyesini de ifade edebilir.

1.1.3.2. Kültür

Kültür; hayata ait maddi, manevi, soyut, somut ve hatta olgusal olarak ifade edilebilecek, içerisinde değer yargılarından, zevk algısına, düşünce tarzından, inanç sistemlerine kadar geniş bir yelpazede örneklerini ve bu örneklerin özelliklerini içeren çeşitli öğeleri bünyesinde barındıran bir kavramdır (Yazıcı, 2016,ss. 83-84). Kültür; Bir milletin yaşam tarzını şekillendiren; gelenek-görenek, örf-adet, davranışlar ve inançlar toplamı olarak da tanımlanabilir. Ayrıca kültür, bir toplumun tarihi süreç içerisinde ürettiği bütün maddi ve manevi değerlerdir (Gürsoy, 1996, s. 22). Köseoğlu, "*Kültür, yaşadığımız hayattır; içtiğimiz çorbadır, çorba içiş tarzımızdır, kaşık tutuş şeklimizdir*" diyerek kültürü tanımlamıştır (Kösoğlu, 1992, s. 49).

Kültür, kimliğe bakan yüzünün yanı sıra kendine özgü yaşam biçimi ile bir millete ait olan (milli olan) ve onu başka toplumlardan ayıran maddi-manevi oluşumların tümü şeklinde ifade edilebilir (Tural, 1988, s.84). Kültür; bir milletin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerini, genel görüş ve fikirlerini ve davranış şekillerini içine alır. Milli kültür, ait olduğu ulusun; dini, ahlaki, örf adet, gelenek

görenek, eğlence, sanat, müzik ve ekonomik alanlardaki öznelliklerini içermektedir. Her milletin kendine özgü bir kültürü vardır. Çünkü her kültür bir milletin izini taşımaktadır. Dolayısıyla kültürün ayırt edici özelliklerinden olan özgünlüğü onu ait olduğu millete götürür.

Tarihsel süreç içerisinde nesilden nesile aktarılan kültür, hem içinde yaşadığı topluma ait milli değerlerin koruyucusu hem de taşıyıcısıdır. Toplumda sosyalleşme süreci yaşayan birey, o topluma ait kültür birikimini kendi içinde içselleştirerek yaşar. Ait olduğu toplumun kültürel değerlerini, kendi süzgecinden geçiren birey, milli kültürün tarihi köklerinden kopmadan kendi kimliğine ulaşır ve kişiliğini bu kimlik üzerinden oluşturur.

Ziya Gökalp'e göre kültür; bir millete ait olduğu için ve başka bir millete aktarılamadığı için ulusal bir nitelik taşımaktadır. Kültürü oluşturan değerleri ve öğeleri arasında içten bir bağlılık ve uygunluk vardır. Ulusların birbirinden farklı özellik taşımalarının nedeni kültürle ilgili kurumların farklı olmasındandır. Bir ulusta yaşayan bütün bireyleri bir arada tutan ve bu bireyler arasında bir birlik oluşmasını sağlayan öğeler kültür öğeleridir (Aslan, 2004, s.11). Kültür, bir toplumun maddi ve manevi değerlerini yani milli yaşam tarzını ifade ettiği için milli kimliği de ifade eder.

1.1.3.3. Din

Din, bireyin ve toplumun tutum ve davranışlarını, ilişkilerini kısacası tüm hayatını pek çok yönden etkileyen en temel kurumlardan biridir. Din aynı zamanda insanların yaşam tarzını belirler. Kültürel gerçekliğin içinde fertler ve gruplar, dinin aksettirdiği kural ve emirleri yaşamlarının başından sonuna kadar eylemlerinde ve söylemlerinde açığa vurur. Bu yaşam tarzı ile birey ve toplum, dinin sunduğu bilgilerden yararlanarak hayata başka bir perspektiften bakmaya başlar, diğer bireyler ve toplumlar ile ilişkilerini belli kaideler ışığında düzenleme yoluna gider.

Din, milli kültürü ve kimliği öylesine kuşatır ki milli değerlerin oluşumunda ve muhafazasında kendine büyük görevler atfeder. Toplumun şekillenmesinde dinin önemli etkileri olduğu gibi toplum da dini şekillendirir. Toplumun bazı etkileri, milli motiflerle süslenmiş bir halde dinin içerisinde yer alarak kimliğin, bilhassa da milli kimliğin oluşumunda ve muhafazasında etkili olmaktadır.

1.1.3.4. Etnik Köken

Konuştukları dil, inandıkları din ve sahiplendikleri gelenek- görenek, örf- adet ve kültürleriyle diğer gruplardan ayrılan gruplar etnik olarak ifade edilir. Bir grubun etnik grup olduğunu söyleyebilmek için o grubun kültür kalıbından diline, dinine, edebiyatına, örf ve âdetlerine, müziğine ve sosyal hayatın bütün parçalarında toplumun geri kalanından farklı olması gerekmektedir (Akıncı, 2019).

Etnik grupların dışa dönük başat göstergeleri dil ve inanç sistemidir. Etnik kökenin kimliği etkilemesinde ve belirlemede kimi zaman din ve dil birlikte önem arz eder, kimi zamanda ayrı ayrı önem arz edebilmektedir. Örneğin; Türkiye’de yaşayan etnik gruplarda ortak bir dini inanç söz konusu iken, bu gruplarda konuşulan farklı diller ayrıcı niteliktedir. Ama bu her yerde böyle değildir, bazı durumlarda da dil ortak, dini inanç ayrıcı nitelikte olur (Önder, 2015, s.1). Ayrıca farklı etnik grupların birlikte yaşadığı uluslardan bazıları aynı dili konuşmakta ve aynı dine inanmakta iken bazıları ise farklı dili konuşmakta veya farklı dine inanmaktadır.

Etnik grupların bir anavatanları, kutsal yerleşim yerleri veya coğrafi mekânlarının olması gerekmektedir. Farklı bölgelere dağılmış olsalarda, günün birinde dönebilecekleri bir vatanları vardır. Etnik bir topluluğun vatanını değiştirmesi de mümkündür (Akıncı, 2019, s. 417). Yani bir insan kendi isteği ile ya da dış etmenlerden dolayı vatanından ayrılabilir.

1.1.3.5. Eğitim

Eğitim, bir toplumda insanların önemli bir konuma gelmesine ve bu insanlara hayatlarını sürdürmeleri için gerekli bilgi, beceri ve yeteneği elde etmesine yarayan sürece denir (Gasımova, 2006, s. 14). Nelson Mandela, “*Dünyayı değiştirmek için kullanacağınız en güçlü silah eğitimidir*” (Eğitim Nedir? 2020) diyerek eğitimin önemini vurgulamıştır.

Eğitim, kimliği oluşturan unsurların, milli kültürün, değerlerin korunmasında ve nesilden nesile aktarılmasında rol oynar. Her dönemde toplumların sıkı sıkıya bağlandıkları ve nesillerin kişiliklerini karakterize ederek kendi kimliklerini bulma ve öğrenme yetisini sağlayan asıl olgu eğitimidir. Bir kimlik aktarım süreci olarak eğitim, kişinin doğmasıyla birlikte önce ailede başlar daha sonra sosyal çevre ve öğrenim çağı geldiğinde ise okul gibi sahalarda devam eder.

Eğitimin amacı, temel hak ve özgürlükleri, ahlak olgusunu ve milli kimlik oluşumunda etkili olan unsurları bir takım evrensel değerler çerçevesinde bireye kazandırmaktır. Dolayısıyla eğitim, maddi ve manevi yönden sağlıklı bireyler yetiştiren, bireyin hem kendini geliştirip ifade edebileceği hem de kendine ve topluma yararlı olabilecek bilgi ve becerileri kazandıran bir alandır.

Eğitim süreciyle kişiye birtakım evrensel ve milli değerler öğretilmeye çalışılır. Toplumsal kültürün korunması, kuşaklar arasında aktarılması ve yeni nesiller tarafından geliştirilmesi eğitimin temel amaçlarından birisidir. Milli değerlerin ve toplum kültürünün millilik özelliğini kaybetmemesi (yozlaşma) için eğitimin milli politikalarla yürütülmesi gerekir.

Gökalp, eğitimin amacının dilde ve düşüncede uyumlu bir birlik meydana getirerek, milli kültürü ve değerleri fertlere aşlamak olduğunu söyler. Ayrıca eğitimin sadece toplumda ferde değer aktarma aracı olmadığını aynı zamanda milli fertleri yetiştiren bir yapı olduğunu vurgular (Güçlü, 1998). Eğitimle yetiştirilen milli fertler milli kültürün de temsilcisi olurlar. Bundan dolayı milli ferdin yetiştirilmesi aynı zamanda doğrudan doğruya millet oluşturmak demektir. Gökalp'e göre eğitim, hem milli hem de çağdaş olmalıdır.

İnsanlara bir takım evrensel değerleri, bilgileri, temel hak ve özgürlükleri, ahlak olgusu vb. gibi yetileri kazandıran eğitimidir. Aynı zamanda eğitim, milli bir kimlik oluşumu için önemli olan manevi unsurları da bireye kazandırarak onu topluma faydalı olabilecek bir konuma getirir.

1.1.3.6. Aile

Toplumların temeli olan aile, toplumu oluşturan en küçük sosyal gruptur. Toplumsal bir kurum olan aile bireyin gelişmesinde birinci derecede önem arz eder. Çünkü aile, bireyi her anlamda ilmek ilmek işleyerek bireyin kişisel gelişimini sağlayan, onu hayata hazırlayan ve bireyin sosyalleşmesine yardım eden kurumdur.

Toplumun kültürünü, yaşantısını, davranış kalıplarını, gelenek ve göreneklerini, dini inancını, toplum ahlakını birey aile kurumunda öğrenir. Kısacası bireyin ilk sosyalleştiği yer ailedir. Birey ailede ilk sosyo-kültürel doğumunu gerçekleştirir. Ailenin yerine getirdiği bu işlevler başka bir müessesenin işlevleriyle karşılaştırılmayacak kadar önemlidir.

Aile; kişiyi sosyalleştiren, kişinin topluma yabancılaşmasını önleyen, dini, ahlaki ve milli kültürünü, toplum kimliğini koruyan ve gelecek kuşaklara aktaran kurumdur. Bu yönden aile bir kimlik belirleme kaynağıdır (Gasımova,2006, s.17). Birey topluma özgü olan kültürü, yeme içme adabını, ilk dini inancını ailede öğrenir.

Kimliği belirleyen kaynak olan aile, milli kimlik açısından da çok önemli bir mihenk taşıdır. Bireyin yetiştirilmesinde ve kimliğin, kültürün aktarılması sürecinde aile, toplum için vazgeçilmez bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurum, fertleri geleneksel ve dinsel değerlerle hazırlayarak toplumun organik bütünlüğü sahip bir ulus görüntüsü oluşturmasını sağlar (Şahnagil, 2017, s. 128).

1.1.3.7. Coğrafya

Milletlerin ve toplumların yapısına, yaşam tarzlarına, davranış kalıplarına ve kültürlerine coğrafya eskiden beri etki etmiştir. Fiziki şartların doğrudan ya da dolaylı olarak insanların yapılarına, karakterlerine ve davranışlarına etki ettiği görülmektedir. Çevre ve insanlar arasındaki ilişkiyi inceleyen İbn-i Haldun, coğrafyanın ve iklimin toplumlar üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu dile getirmiştir.

İbn-i Haldun, iklimin toplumda yaşayan insanların renklerine ve daha birçok özelliklerine etki ettiğini ve kişilerin karakterlerindeki farklılıklarının da iklimten dolayı olduğunu ifade etmiştir. Çok soğuk veya çok sıcak iklim şartlarında yaşayan insanların ırksal ten renkleri daha esmer olurken, ılıman iklimlerde yaşayan insanların ten renkleri daha beyaz ve kumraldır (Karedeniz insanı gibi). Ancak ten renklerinin oluşmasında ırksal ve genetik unsurları da göz ardı etmemek gerekir. Mukaddime adlı eserinde İbn-i Haldun, coğrafya ve medeniyetler arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir: “*İlman orta-kuşak insanları mutedil ve anlayışlı olurlar. Huyları güzel, sanata ve estetiğe kabiliyetli ve isteklidirler*” (Haldun, 2015, s.194). İbn-i Haldun, orta kuşağın dışında yaşayan toplumlar için ılımlı olmadıklarını, sanat ve kültürel birikimlerinin zayıf olduğunu vurgulamıştır. İbn-i Haldun’un bu düşünceleri soyut niteliktedir. Ancak yüksek medeniyetlerin orta kuşak ve civarında ortaya çıkmalarını temel alırsak İbn-i Haldun’un çok da haksız olmadığı söylenebilir.

Coğrafya, ulusların yaşam tarzını ve kültürünü etkileyen unsurlardan sadece bir tanesidir. Coğrafi şartlar; toplumlarda barınma, beslenme ve ekonomik faaliyetleri etkilemektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak kültürel kimliğin coğrafi şartlara endekli olduğu savı düşünülemez. Çünkü hakim kültür özellikleri göstermeyen ve kültürün

somutlaşmış şekli olan bir uygarlık tarafından biçimlendirilmemiş vatanda yapılamamaktadır. Örneğin; Anadolu veya Akdeniz Kültürü gibi kavramlar bir kimliği (daha çok kültürel) net ve belirli bir hale getirememektedir (Gasıмова, 2006, s. 21).

Coğrafyanın, toplumların yeme-içme, giyinme, barınma, geçim kaynakları, konuştukları dil, tükettikleri besin maddeleri ve kültürleri üzerinde de etkisi büyüktür. Örneğin; tarıma elverişli alanlarda insanlar çiftçilikle uğraşırken tükettikleri besin maddeleri meyve ve sebzedir. Dağlık alanlarda ise insanlar, hayvancılıkla uğraşmakta ve et kültürüne dayalı bir tüketim kültürleri vardır.

1.1.3.8. Örf ve Adetler

Kültür unsurları arasında yer alan ve nesilden nesile aktarılan inanç, tutum davranışlar vb. alışkanlıklar olan gelenek, örf ve adetler üzerinde durmak gerekir. Bu sosyal adetler, tarih boyunca toplumsal sürekliliği devam ettirerek insanları birbirine bağlamıştır.

Örf ve adet kavramları birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Örf toplumu oluşturan bireylerin geçerli olarak kabul ettikleri kurallar bütünüdür. Adet ise tarihsel süreç içerisinde nesilden nesile aktarılan ve önceki kuşaklardan kalma olan sosyal kurallardır.

Sosyal normlar ve değerler, toplumsal yapıda ilk planda örf ve adetler olarak şekillenirler. Toplumsal alışkanlıklar; geleneklerin, göreneklerin, milli kimliğin, milli kültürün oluşturulmasında ve korunmasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü gelenek-görenek, örf ve adetlerin milli kimliği temsil eden bir yapısı vardır.

Birey, toplumsal davranış kalıplarını öğrenirken aynı zamanda toplumun örf ve adetlerini de kazanır. Toplum içinde bu kalıpları öğrenen bireye toplum tarafından da değer yargıları, davranış kalıpları, gelenek, görenek, örf ve adetler kazandırılmaya çalışılır (Gürsoy, 1996, s. 46).

Kimliği etkileyen öğelerden biri olan örf ve adetler nesilden nesile aktarılırken hep aynı şekilde kalmaz, zaman içinde değişime ve dönüşüme uğrar. Çünkü toplumu oluşturan insanlar başta olmak üzere her şey zamanla değişime uğrar ve bununla beraber örf-adet ve geleneklerde sürekli bir değişim içerisine girmektedir. Güngör'ün ifadesiyle, örf ve adetler toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek için birer araç olarak ortaya çıkmışsada ihtiyaçların değişime uğramasıyla toplum da bu sosyal değişime ayak uyduracak ve bu ihtiyaçlarla beraber değişime uğrayacaktır (Güngör, 1987, s.95).

Toplumsal kültürün, değer yargılarının, dini inanış ve törenlerin, savaş ve barış yıl dönümlerinin kutlanması, anma günleri, cenaze merasimleri, yeme-içme, giyim tarzı, aile yapıları, misafirperverlik, müzik ve sanat anlayışları gibi alanlarda örf ve adetlerin etkisinin yanı sıra milli kimliğe ait unsurlar da vardır.

1.2. Kimlik Türleri

Birçok anlamda kullanılan, karışık ve karmaşık bir kavram olan kimliğin farklı türleri vardır. Kimlik türlerinin her biri fertleri ve toplumları diğer fertlerden ve toplumlardan ayıran benzersiz özellikleri içinde barındırır. Bu özellikler; cinsiyet, yaş, nesil, sosyo- ekonomik sınıf, vatandaşlık, etnik köken, nesil, kültür, din, dil ve ırk gibi unsurlar olarak sıralanabilir. Bu özelliklerin şekillendirdiği kimlikler; sosyal ve kültürel alanlarda birbirlerine olan benzerliklere ve farklılıklara dayanır.

Bireyleri; ırk, din, ulus, etnik grup, cinsiyet vb. gibi kalıplara ayıran kimlik için disiplinler arası farklı tanımlamalar mevcuttur. Disiplinler arasında farklı kimlik tanımlanmalarının yapılması kimliğin karmaşık ve muğlak yapısından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı kimliği tanımlamak ve ifade edebilmek için kimliği sınıflandırmak gerekmektedir.

Farklı türlerde sınıflandırılan kimlikler; sınıfsal kimlikler (burjuva ve proletarya kimliği gibi), dinsel kimlikler (Müslüman ve Hristiyan kimliği gibi), cinsel kimlikler (örneğin, feminist kimliği), fiziksel kimlikler (çekik gözlü olması, engelli olması), etnik kimlikler (Kürt veya Türk olması gibi), öz kimlikler, ulusal kimlikler, milli kimlikler, sosyal ve toplumsal kimlikler vb. gibi. Konumuz açısından bu çalışmada, bireysel kimlik, toplumsal (kolektif kimlik), milli (ulus) kimlik, etnik kimlik ve kültürel kimlik üzerinde duracağız.

1.2.1. Bireysel Kimlik

Kimlik, benliğin en istikrarlı en bütünleşmiş ve en değişmez öğelerini ifade eder. Bireysel kimlik, bireyin “Ben kimim?” sorusuna verdiği cevap ile ilgilidir. Bu sorunun cevabı bir duygu, bir bilgi, bir bilinç, bir süreç ya da bir temsil olarak nitelendirilebilmekte veya bir önem sırası şeklinde değerlendirilip, önemli olanlar seçilebilmektedir (Sevencan, 2006, s.10). Bireysel kimliğin oluşum süreci, bireyin sorduğu “Ben Kimim?” sorusunu cevaplayabilme çabasının sonucunda ulaştığı tutarlılık ve bütünlük duygusunu içine alır.

Bireysel kimliklerin inşası, günlük hayattaki etkileşimler sonucunda meydana gelmektedir. Bireyler sadece kendi dışında gerçekleşen bazı şeylerin farkında olmazlar, aynı zamanda kendi varlıklarının da bilincinde olurlar. İnsanın kimliğinin temelini bu “öz-bilinç” oluşturmaktadır. Öz-bilincinin farkında olan bireyler tanınma ihtiyacı hissederler. Bundan dolayı toplumsal bir olgu olan kimliğe ihtiyaç duyarlar. Yani bireyler, başkaları tarafından tanınmak ve bir varlık olarak kabul görülmek isterler (Akıncı, 2013, s.3). Birey kendi varlığını toplum içinde keşfeder ve toplum içinde kendi kimliğini inşa eder.

Kişinin sahip olduğu bireysel kimlik; doğuştan gelen özelliklerine diğer insanlarla olan iletişim ve etkileşim sonucu eklenen kimi özelliklerle biçimlenir (Günaydın, 2017, s.4). Her toplumun kendine göre değerleri, tarihi ve kültürü olduğunu temel alırsak kimlik de içinde doğduğu toplumun özelliklerinden etkilenecek bir oluşum sürecine girer. Yani bireye has olan kimlik içinde yaşadığı toplumun idealleri ve değerleriyle oluşmaktadır.

Birey, bireysel kimliği edinirken toplumsal yaşamda algıladığı dünya ile bağlantılı olarak kendini tanımlama imkânı bulabilmektedir. Bu noktada birey, özellikle farklılık vurgusundan hareket eden ve öteki olarak algıladığı şahıslardan/toplumlarından ayrı olarak farklı bir kimlik edinme çabasına girmektedir. Bu bağlamda şahsi kimlik arayışında olan bireyin, kimlik edinme çabasındaki alt zeminin kişisel olarak biricik olma duygusuna dayanan psikolojik özellikleri, bedensel ve zihinsel yetenekleri gibi özel vasıflarını da göz önünde bulundurmaya gereksinim vardır (Özdil, 2017, s.388).

Bireysel kimliklerin modern dönemle birlikte ön plana çıktığı ve bireyler arasındaki benzerlikleri vurgulamaktan daha ziyade farklılıklar üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. Bireysel kimlikler çok yönlü (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din, etnik köken ve millet) ve sıklıkla durumsal olup, farklı zamanlara ve koşullara bağlı olarak önem dereceleri değişebilir.

Çoğu zaman bireysel kimliğin asli unsurları; bireysel amaçlar, arzular, ahlaki ilkeler ve inanışlar, bir sosyal gruba üye olma hali ya da en basitinden fiziksel görünüşle ilgili hususiyetler, (uzun ya da kısa boylu olmak, sarı ya da kırmızı saçlarla var olmak- gibi özellikler) temelinde ele alınmaktadır (Mermer, 2018, s.17). Çünkü

bireyin kimliği denilen kavram en geniş tanımla bireyin bütün özelliklerini tanımlayan ve kapsayan kimliktir.

Kimlik kavramını bireysel, kişisel ve ulusal-kültürel kimlikler olarak üç ayrı Şekilde kategorize eden Güvenç'e göre; kişiyi ötekilerden ayırmak için, kurumlarca verilmiş, kimlikler, kişilerin işyerinden aldığı çalışma belgesi, trafik polisinden aldığı sürücü belgesi, bankadan aldığı para, kredi kimlikleri ile kartları, nüfus cüzdanı, pasaport gibi bireyleri tanıtmaya ve birbirlerinden ayırmaya yarayan kartlar bireysel kimliklerdir (Güvenç, 2008, s.95).

Toplumsal bir yapı içinde öteki insanlarla olan farklılıklar üzerine inşa edilen bireysel kimlikler; özel olarak toplum içinde bulunan farklı grupları ve genel olarak da toplumu kendine kaynak olarak görür. Bu yönüyle toplumsal kimliği ve bireysel kimliği birbirinden ayrı olarak düşünmek zordur. Çünkü bireysel kimlik toplumun kültürel ve sosyal değerlerinden oluşur ve toplumsal kimliğin özünü teşkil eder (Yıldız, 2007, s.16).

1.2.2. Toplumsal Kimlik

Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürüne, değerlerine, ait olduğu toplumsal kurallarına, gelenek ve göreneklerine, dinine, sanatına, diline ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini kavrayan kimliğe toplumsal kimlik denir. Birey mensubu olduğu toplum ile diğer toplumlar arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ve çatışmaları toplumsal kimliğine yüklediği anlam sınırları çerçevesinde tanır ve bu yönde bir eylem planı geliştirir (Dalbay, 2018, s.169).

Bir toplumun kimliğini oluşturan unsurlar; tarihi değerler, geçmişin mirası, bilgilerle yüklü geleneklerdir. Bu değerler üzerine kurulan ve toplumsal kimliği oluşturan, ona yön veren veya o kimliği yeniden inşa eden ortak bilinç, bilgi ve akıldır. Bir takım mitler, simgeler, efsaneler, inançlar, alışkanlıklar, anılar, bilgiler üzerine kurulan ve tarihsel bir süreç sonunda inşa edilen toplumsal kimliğin öteki toplumlarla ilişkisi de zaman içerisinde oluşur. Nesilden nesile aktarılan ve geçmiş birikimler (deneyimler) zerine kurulan toplumsal kimlik durağan değer (Yavaşgel, 2004) dinamiktir. Bu kimlik türü öteki toplumsal gruplarla etkileşim içinde buldukları için sürekli yenilenmeyi ve değerini içerir, (Dalbay, 2018, s. 26) ve gelecekteki ilişkiler bağlamında da değerime açıktır (Yavaşgel, 2004).

Toplumsal kimliği açıklamak ve tanımlamak için kullanılan unsurlar nesnel ve öznel olabilir. Nesnel olan ögeler; toplumda bireyler tarafından paylaşılan ortak semboller, destanlar (Örneğin; Ergenekon), mitoslar, ortak din, dil, etnik köken, üzerinde yaşanan yurt, beraber kazanılmış zaferler, gelenekler – görenekler ve geçmiş dönemlerden beri birlikte geliştirilmiş ortak yaşam tarzı... Öznel olan ögeler ise; ortak mitler, tarihsel hafıza, kitlesel kamu kültürü, yasal hak ve ödevlerdir. (Akdemir, 2009, s.5). Bu açıklamalardan hareketle belirtmek gerekir ki, toplumun geçmişı hakkında bilgi veren tarih, toplumsal kimliğin inşa edilmesinde başat bir konumdadır. Ve toplumsal kimlikler belirli bir tarihi sürecin çerçevesinde inşa edildiği için bu kimlik türü dinamiktir ve öteki toplumsal gruplarla etkileşim içinde bulduklarından dolayı sürekli yenilenmeyi ve değişimi içerir.

Birey içinde yaşadığı topluma, onun kültürüne ve kurumlarına karşı bir aidiyet bilinci oluşturur. Kendi toplumu ve diğer toplumlar arasındaki benzerlikleri, karşıtlıkları, çatışmaları toplumsal kimliğine yüklediği anlam sınırları çerçevesinde tanımlar ve bu doğrultuda bir eylem stratejisi geliştirir. Birey, toplumsal kimlik aracılığıyla yaşam pratiklerine katılır. Toplumsal kimlik, çoğu zaman, bilinç ötesinde bir işlev yüklenerek bireyin bütün varlığına hükmeder (Özdemir, 2001, s.108).

Bilgin, toplumsal kimliği; “belirli bir alanda kök salmış bir takım toplulukların diğer topluluklardan farklarını ortaya çıkarıp vurgulama isteği” olarak tanımlamıştır (Bilgin, 1999). Geçmişle ilişkili olan toplumsal kimlikler; bir takım semboller, geçmişten süregelen değerler, örf-adetler, dini inançlar, töreler ve geçmişe dair bilgi ve deneyimlerle dolu bir gelenekten hareketle inşa edilir. Birey kendini yaşadığı toplumun ortak geçmişinde anlamlandırır. Toplumun tarihi yüceltilir (mitleştirilir), toplum için önemli ve değerli olan aktörler kahramanlaştırılır. Bu süreçte sanatçılar ve aydınlar iletişim araçları vasıtasıyla etkin bir rol oynar. Üyeleri tarafından öznel bir şekilde algılanan ve edinilen toplumsal kimlik, öteki grupların, toplulukların farklılıkları vurgulanarak inşa edilir.

Fransız bir filozof olan Jacques Derrida'nın yaklaşımı da bu yöndedir: Toplumsal kimliğin oluşması, daima “onlar”a karşı “biz”in yaratılmasını gerektirir. Kısaca bu kimlik türü, belirli bir insan topluluğunun kendilerine yönelik bilinçsel ve duygusal farkındalığını içerir. Bu farkındalıkla birey içinde yer aldığı toplumun kendine has değerlerini bilir ve biricikliğinin farkında olduğu topluma karşı aidiyet duygularını geliştirir. Toplumsal hafızayla birlikte din, dil, kültür, tarih, topluluğun

bulduğu coğrafya gibi unsurlar toplumsal kimliği yapılandıran önemli faktörler olarak ortaya çıkar (Bilgin, 1999, s.62).

Bireysel kimlikler ile toplumsal kimliklerin birbirine benzer ve farklı yönleri vardır. Bu iki kimliği birbirinden ayıran temel özellik; bireysel kimliğin bağımsız bir alanının olmasıdır yani bireylerin yaptığı kişisel seçimlerdir. Bireyin kararları kesin değildir; zaman içinde (kısa ve uzun vadede) değişiklik gösterebilir. Özellikle günümüzde olan değişimlere bireyin direnç göstermesi zordur. Çünkü bireyin kimliği mekânsal farklılık (kültür öğelerinin sosyal alanlarda yer değiştirmesine ve fiziki şartlara uyum sağlamasına) ve zamana göre değişebilir.

Birey, bireysel kimliğini oluştururken zamanla, içinde yaşadığı ve aidiyetıyla bağlı olduğu toplumun özelliklerini de kimliğine ilave eder. Toplumsal kimlik içinde; aynı inanış, duygu, düşünce ve ortak değerlerin paylaşıldığı çok sayıda bireysel kimlikler vardır. Özellikle birincil (asli) ilişkilerin olduğu toplumlarda ortak davranış kalıpları geliştirilir ve “ben” yerine “biz” duygusu ile hareket edilir. Ortak toplumsal kültürün inşa sürecinde toplumsal kimlik başat unsur konumundadır. Çünkü toplumsal kimliğe ait olan unsurlar (inanışlar, normlar, örf-adetler, toplumsal değerler, davranış kalıpları) aynı zamanda kültürün ayırıcı özelliğidir (Nar, 2019).

1.2.3. Kültürel Kimlik

Kültürel kimlik; bireyin kendisini millet, dil, kültürel miras, etnik köken, ırk, ahlak kuralları ve din gibi çeşitli kültürel kategorilerden oluşan belirli bir grup ile tanımlaması veya ona aidiyet hissettikleri kimlik türüdür. Kültürel kimlik, kısaca bireyin sosyal dünyaya ait olma biçimidir. Bu kimlik türü; kültürel gelenekler, miras, dil, estetik, kurallar ve örfler gibi kolektif bilginin paylaşılma sürecinde oluşur ve devamlılığını sürdürür (Chen, 2014, s.1). Toplum içinde benimsenen, şekillenen ve kategorize edilen bu kültürel değerler yüzlerce yıl boyunca uygulanıp sürdürülebilir. Bir topluma ait olan kültürel değerler zaman içinde değişebilir. Zaman içinde değişime ve gelişime uğrayan bu değerler kültürel kimlik üzerinde de değişmelere yol açar.

Bu kimlik bireyin farklı toplumlarla veya gruplarla girdiği iletişim ve etkileşim sonucu ortaya çıkar. Birey öteki olarak gördüğü toplumun ya da grubun kültürel unsurlarını ben/biz ve öteki/ötekiler karşılığı içinde anlamlandırır ve kendini ona göre konumlandırır. Birey bu durumu kendi algı dünyasında bir nevi belirteç olarak görür. Öyle ki kendi kimliğini tanımlamak isteyen birey; ben kimim? hangi topluluğa

mensubum? Ya da biz kimiz, onlar yani ötekiler kim? sorularını sorarak mevcut durumunu ve kimliğini sorgular. Bu sorgu sonunda aitlik hissettiği toplumun kültür öğelerini kendi benliğinde işleyerek bu topluma karşı bir tür bağlılık hissi geliştirir. Birey özellikle; inanç, ulusçuluk, milliyetçilik, etnik köken, aidiyet vb. gibi farklı kavramlar geliştirerek kültürel kimliğini bu unsurlarla oluşturmaya çalışır. Toplular ise etkileşime girdikleri diğer toplumlardan; etnik köken, din, ideolojik görüşler, kültürel değerler, normlar, örf ve adetler gibi konularda kendilerini farklılaştırarak kültürel kimliklerini oluşturur (Ay, 2017, s.12).

Kültürel kimlik; topluma ait değerleri, tercihleri, hayat anlayışını ve hatta sanattaki zevklerini belirlemektedir. Bu nedenle kültürel kimlik bireyleri ve dolayısıyla toplumları yaratır. Ortaya çıkan toplumların varlıklarına devam edebilmeleri için ortak hafıza ve ortak tarih de gerekmektedir. Ortak hafıza basit bir şekilde topluluğa ait yaşantıları ve tarihsel olaylar ışığında toplumun yaşadığı dönüşümleri içermektedir. Bu yönü ile doğrudan geçmişten beslenir ancak geleceğin ve gelecek nesillerin algısını şekillendirir (Demir, 2018, s. 13). Kültürel kimlikler, ulusal unsurları içinde barındırır. Dil, gelenek, âdet, etnisite, din, bölge ve ırk toplumsal bağlılıkla kültürel kimliğin inşasına katkıda bulunur.

1.2.4. Etnik Kimlik

Etnik kelimesi halk anlamına gelen “ethnos” kelimesinden türetilmiştir. Etnik kimliğin kökünü oluşturan ethnica kelimesinin tanımı ise; ortak ata miti, ortak efsaneler, kültürel değerler, paylaşılan hatıralar (ortak hafıza), topluluk arasında dayanışma kültürü ve tarihsel bir anavatan gibi parametrelere dayanılarak yapılmıştır (Sevencan, 2006, s.54).

Etniklik, birçok farklı ölçütle tanımlanabilen esnek bir kavram olduğundan genel olarak, benimsedikleri ortak dili, inancı, kökeni, ülküleri ve sahip oldukları kültürü itibariyle diğer gruplardan farklı olan gruplar olarak nitelenebilir (Önder, 2015,s. 1). Etnik kimlik ise; bireyin bu grup özelliklerini benimsemesi anlamına gelir. Etniklik olgusunu anlamak için etnik toplulukların kendilerini tanımlamakta kullandıkları kültürel kaynakların/sınırların doğasına bakmak gerekir. Bu kültürel kaynaklar inanç, dil, tarih, giyim, yaşam tarzı veya bir topluluğu diğerlerinden ayıran sembolik içerikli kaynaklardır (Ateş, 2011, s.27).

Phinney, bireyin belirli bir zamanda etnik kimliğini ifade etmesi ve kendini tanımlaması için belirli unsurlara ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir (Yayak, 2018, s.780). Bu unsurlar şekilsel olarak Ek 1’de gösterilmiştir.

Phinney’e göre etnik kimliğin ilk unsuru olan “olma”; kişinin kendisini tanımlamasıdır. İkinci unsuru olan “hissetmek”, bireyin etnik kimliğine olan duygularını ifade eder. Üçüncü unsur ise etnik katılım (yapma boyutu) ile ilgilidir. Phinney’e göre, bu en yaygın olarak kullanılan etnik kimlik göstergesi olup, aynı zamanda en sorunlu olanıdır. Bireyin sosyal yaşama gerçek katılımı ve grup-içi etnik-kültürel pratikleri; örneğin dilin kullanımı, arkadaşlık örüntüleri, kültürel gelenek ve semboller (örneğin kutlamalar, müzik, elbise, yiyecek ve gazeteler gibi) etnik örgütlenmelere katılım, siyasi ve dini faaliyetlerde yer almak gibi göstergeler ile değerlendirilir. Buradaki vurgu; insanların ait oldukları etnik grubun kültürü ve tarihi hakkında ne kadar bilgili oldukları ile hangi ve ne ölçüde ilgili olduklarıdır (Yayak, 2018, s.780-782).

Etnik kimlik, ferdin içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, orijinal bir kültürel sistemin yapı özelliklerini nitelik itibariyle taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür. Millî kimliğe olan bağlılık azaldıkça başka kimlik arayışları artmakta, etniklik önem kazanmaktadır. Etnik özellikler, kültürel entegrasyonun sağlanamadığı, kültürlerarası mesafenin (inner cultural distance) olduğu toplum yapılarında görülebilecek potansiyel bir sosyal tabakalaşma unsurudur (Birkök, 1994, s.113).

Etnik kimliğin belirleyicilerinin neler olduğu yönünde farklı görüşler bulunmaktadır. Dolayısıyla mevcut etniklik tanımlarında vurgulanan etniklik unsurları farklılık göstermektedir. İlkçi (primordiyalist) yaklaşım, etnikliğin kan bağından geldiğini ve insan dışı bir süreç olduğunu savunmakta ve kan bağının etnisitenin ayırt edici özelliği olduğunu ifade etmektedir. Tam olarak bu yaklaşım, “etnik kimliğin tarihi ve toplumsal koşullardan bağımsız bir varlığı ve çekiciliği olduğunu, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerin yok edemeyeceği bir güçle bireylerin siyasi temayülleri üzerinde belirleyici rol oynadığını” kabul görmektedir (Aktürk, 2006, s.24).

Etnik kimliği ihtiyaç ve güdülere benzeten İlkçi yaklaşıma göre, etnik kimliğin varlığı; tarihsel, ekonomik, kültürel, coğrafi, sosyal vb. faktörlere indirgenemez ve bu faktörler aracılığıyla açıklanamaz. Çünkü primordiyalizme göre etnik aidiyet, aklın

ötesinde ve bazen de akıl dışı, somut ve her koşulda değişmez bir olgudur (Aktürk, 2006, ss. 25-24).

Etniklik konusunda primordiyalizme karşıt olan enstrümentalizm ve konstrüktivizm gibi yaklaşımlar etnisiteyi topluluğun seçkinleri tarafında kendi amaçları için (ekonomik, siyasi vd.) yönlendirilen, dönemin şartlarına ve durumuna göre yaratılan, değiştirilen ve bastırılan toplumsal bir aidiyet olgusu olarak tanımlamışlardır (Aktürk, 2006,s.26).

Etnisiteyi, kültürel bir olgu ve ortak soy olarak tanımlayan; Smith'e göre etnik kimlik iddiasındaki bir topluluğun temelinde altı ana niteliği taşıması gerekmektedir. Bu bileşenler ve etnik topluluğun karakteristiğine ilişkin ögeler: (Smith, 1994, s.42).

1. *"Ortak bir özel ad,*
2. *Ortak bir soy miti,*
3. *Paylaşılan tarihi anlar,*
4. *Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur,*
5. *Özel bir yurtla bağ,*
6. *Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusudur."*

Bu bileşenler bir kimlik çerçevesinde diğer topluluklara "ötekiler'e" karşı "biz'in konumlandırmasını yaparken topluluğun dışındakilerle farkları da tanımlamış olmaktadır (Bilgin, 1994, s.57). Smith'in tanımında yer alan etnik kimlik, doğanın kendi işleyişinin değil, insanların eylem ve özdeşleştirmelerinin bir ürünüdür. İşte bu nedenle etniklik kandan ya da soydan gelmek demek değildir. Bu bağlamda etniklikte biyolojik fark mutlak aranan bir faktör değildir. Zira etnik kimlik kültürel bir olgudur ve değişkenlik gösterebilir (Toruk, Şeker ve Sine, [t.y.], s.180).

Ekşi'nin aktardığına göre Balibar; etnikliğin temel bileşenlerinin ırk ve din olduğunu ve bu iki bileşenin birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü ırk ve dil, tarihsel dönemlerde halkı mutlak bir şekilde özerk bir birlik, aidiyet duygularını da doğal bir olgu olarak sunar. Ancak Balibar'a göre, dil ırk unsurundan daha aktif bir bileşendir. Çünkü birey kendi ana dilini seçemez ancak birçok farklı dili konuşarak o dile ait olan kültür unsurlarının taşıyıcılığını yapabilir. Bu açıdan bakıldığında dilin asimile edici özelliği de ortaya çıkmaktadır. ırk bileşeni ise, bireylerin gündelik yaşamlarında hayatlarını doğrudan düzenleyen ilişkilerini kapsar. Akrabalık, aile

bağlarına gönderme yapan bu bileşen, bireye bir ulusun ferdi olma özelliğini kazandırır (Ekşi, 2012, s.29).

Etnik kimlik kavramında da aidiyet duygusu başat unsur olarak belirlenmektedir. Bireyler kültürel anlamda aşına oldukları durumlarla karşılaştıklarında kendilerini daha güvende hissetmektedir. Kültürün tanım olarak, nesilden nesile aktarılan, kurallı bir biçimde simgeler aracılığı ile öğrenilmiş eylem ve inançları kapsadığı göz önünde bulundurulduğunda etnik kimliğin kültürlenme yoluyla dolaşımında bulunduğu söylenebilmektedir.

1.2.5. Milli /Ulusal Kimlik ve Ulusal Kimliğin Tarihsel Gelişimi

1.2.5.1. Milli Kimlik

Ulusal kimlik, kökeni itibariyle, milliyetçilerin tanımladığı bir kimlik özdeşimini ve bilincini içerir. Genellikle bu kimliğin bileşenleri, kozmopolit olmayan köylülükte/halkta saf halde bulunduğu inanan ve tarihin derinliklerinde bulunacağı varsayılan "ulusal" formlara, değişmeyen ya da çok az değişen bir kitle aracılığıyla varılabileceği düşünülen kurgusal unsurlardır (Aydın, 1999, s.50). Ulusal kimlik, toplumsal aynılığı oluştururken, toplumun üyelerini ortak bir geçmişin anılarına ve kültür, dil, etnik köken gibi özelliklerine ve üzerinde yaşadıkları coğrafyanın sınırlarına göre tanımlar. Ulusa ilişkin tanımlarda ortak bir kimlik duygusu taşımak önemli bir vurgudur. Aynı dili konuşmak, aynı gelenek ve göreneklere sahip olmak, ortak inançlara sahip olmak önemlidir.

Geleneksel toplumlarda ulus kimliği kültürel değerler veya dine bağlılıkla inşa edilmiş bir kimliktir. Modern toplumlarda ise ulus kimliği etnik yapı ve ulus bağlamında ortaya çıkmakta ve bu kimliğe tarihi bir anlam yüklenmektedir. Modern dönemde toplumdaki bireyleri ortak bir geçmiş etrafında bir araya getiren milli kimlik en önemli kolektif kimliklerden birisidir.

Smith, milli kimliğin unsurlarını aşağıdaki gibi sıralamıştır: (Smith, 1994, ss. 31-32)

1- Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt

2- Ortak mitler ve tarihi bellek

3- Ortak bir kitlesel kamu kültürü

4- Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler

5- Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları bir ortak ekonomi.

Sıralanmış bu öğelerden hareketle “millet, tarihi bir toprağı/yurdu, ortak mitleri ve tarihi belleğı, ortak kitlevi bir kamu kültürünü, toplumdaki bireylerin yurt içinde serbest hareket etme olanağına sahip ortak bir ekonomiyi, bütün bireyler için uygulanacak ortak yasal hak ve görevleri benimseyen bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir (Smith, 1994, s.32).

Toplumun bütün fertleri için ortak kabul gören yukarıda sıralanmış öğeler dahil hemen hemen her şey milli kimlik tanımının içinde yer almaktadır: Dil, bayrak, ortak geçmiş, kültür, milli semboller, mutfak, müzik, spor vb. gibi. Bu kimlik türünde bir devlete ve millete ait olma hissi yatmaktadır.

Milli kimliğin karmaşık ve soyut bir yapıda olduğunu söyleyen Smith’e göre millî bir kimlik temelde çok boyutludur; şu ya da bu milliyetçi hizip tarafından bile asla tek bir unsura indirgenemeyeceğı gibi bir halkın bünyesine yüzeysel yollardan kolay ve hızlı bir şekilde terkedilebilmesi de mümkün değildir (Smith, 1994, s.32).

Ulusal kimlik, birlikte yaşama bilincinin beraberinde getirdiğı ve bireysel kimliğe kattığı, bir hissiyat olarak yaşanan, ulus-devlet formatından türeyerek ulus yapısı içinde tüm bireysel kimlikleri saran tinsel bir oluşumdur. Ulusal kimlik insanoğlunun paylaştığı kolektif kimlikler arasında en temelli ve kapsamlı olan kimliktir. Dil, hukuk, kurumlar ve seremonilerde olduğu kadar, gurur verici olaylardan, mitlere, anılara dek bütün bir kültürel sahada kendini hissettiren bir olgusal gerçekliktir. Ulusal kimliğin kolektif bir kimlik olarak siyasal bir anlam kazanabilmesi, bireylerin o kimliğe sübjektif bir anlam verebilmesi, aidiyete ilişkin sübjektif anlamlandırmanın gerçekleşmesi için uygun bir sosyo-politik çerçeve gerekir ve bu sosyo-politik çerçevenin kurulması, kolektif bir kimlikle hareket eden bir ulusun, kolektif eylemlerinin resmi merkezi olarak da tanımlanan ulus-devlet yapısının ortaya çıkması ile gerçekleşmiştir (Bayri, 2008, ss. 18-19).

1.2.5.2. Ulus Kimlik Kavramının Tarihsel Gelişimi

Kimlik, çok yönlü ve kompleks bir kavram olmakla beraber sosyal bilimlerde farklı bilim dalları tarafından tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bunun nedeni kimliğin çok boyutlu olması ve her bir boyutuyla da farklı bir bilim dalının ilgilenmesidir (Gözübüyük Tamer, 2014, s.84). “Kimlik” kavramı, günümüzde en çok tartışılan,

yazılan, sosyal bilimler, kültür ve siyaset dünyasını meşgul eden sosyal bilimler kavramlarından biridir. “Kimlik” bugün başta sosyoloji, sosyal psikoloji, felsefe, edebiyat, siyasal bilimler, antropoloji gibi birçok bilimi kendi açısından ilgilendiren temel bir olgu haline gelmiştir (Dalbay, 2018, s.162).

Kimliğe ilk kez kavramsal bir tanımlama getiren, İngiliz John Locke (1632–1704)’dur. Locke’a göre kimlik; bir anlama, hatırlama ve bilinçlilik halidir. Bu anlayışa göre kimlik; insanların düşünme, kendilerini ifade etme ve geliştirme biçimlerinin asli, değişmez karakteri olarak tanımlanmaktadır (Öztürk, 2007, s.5).

Batı tarihinde kimlik kavramı ilk olarak Avrupa merkezli Aydınlanma düşüncesinin bilimsel fikirlerinin etkisiyle fikri yapıda yarattığı değişimle ortaya çıkmaya başlamıştır. 15. ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa’da geleneksel toplum yapısında ve sosyal hayatta önemli değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Sanayi devriminin teknik ve teknolojik alanlarda yarattığı gelişmeler, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776), ve Batı ile Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olan Fransız İhtilali’nin toplumsal yapıda yarattığı dönüşümle birlikte kimlik, 19. yüzyılda çok önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle Fransız İhtilali’nin getirdiği ulusların kendi kaderini tayin hakkı insanları hem bireysel hem de kitlesel olarak kim olduklarını belirleme arayışına itmiştir. Bu arayış aynı zamanda ortak bir kimlik belirleyip ortak amaçlar doğrultusunda harekete geçmenin fitilini de ateşlemiştir (Mermer, 2018, s.9)

Modernleşen Avrupa’da ticari duvarların yıkılmasıyla emek ve sermaye serbestçe hareket etme alanı bulmuş, geleneksel ve yerel ortamlardan kopan insanlar (Köksal, 2017) uluslararası alanda ortak çalışabilirliğin yolunu açmıştır. Bu yeni yaşam tarzı ve yeni anlayış bireylerin ideolojilerini ve siyasal kalıplarını yeniden şekillendirerek bireyleri kendi kimliklerini ötekiler üzerinden kurmaya sevk etmiştir (Mermer, 2018, s.9).

Modernleşme sürecinden önce bireyin aidiyetini ve kimliğini etkileyen (belirleyen) dil, din, imparatorluğa bağlılık, gelenek ve görenek gibi unsurların yerini ulus devlet, ulus ve ulusal kimlik gibi kavramlar almıştır. Modernleşmenin bireysel ve toplumsal kimlikler üzerinde yarattığı bu zemin kaymalarının temel nedenleri arasında kentleşme, farklı etnik toplumların bir arada yaşadığı imparatorlukların dağılması, sekülerleşme, sanayi devrimi, Fransız İhtilali gibi unsurlar sayılabilir.

Fransız İhtilali'nin ve modernleşme sürecinin siyasal alanda yarattığı dönüşümle çok etnili imparatorluklar dağılmış bu imparatorlukların yerini ulus devletler almıştır. Ulus devlet yapılanmasıyla beraber modern öncesi Avrupa'da ön planda ve toplum üzerinde etkili olan dini kimlikler yerini ulusal kimliklere bırakmaya başlamıştır. Kurulan ulus devletler tarafından bireylere ortak bir kimlik anlayışı empoze edilmeye çalışılmıştır. Ulusal kimlikleri anlamlandıran ve bu kimliklerin bireyler tarafından benimsenmesini, aidiyet hislerinin oluşmasını sağlayan ulusal dil ve kültür olguları olmuştur (Şen, 2004, s.133-134).

Batı'da ve Kıta Avrupa'sında yaşanan bu anlayış değişimini takip eden süreç, kimliğin projelendirilebilirlik özelliğini ön plana çıkarmıştır. Böylece bireylerin çoklu kimlikler içinden bir ya da bir kaçını öznel ve akılcı olarak seçebileceği, eleme-ekleme yoluyla hâlihazırdaki kimliklerine form verebileceği ya da bir otorite eliyle kimliklerinin dışarıdan inşa edilebileceğinin farkına varılmıştır (Mermer, 2018, s.9).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK KİMLİĞİ İNŞASI

2.1. Türk Kimliğinin Gelişim Tarihi

Yaklaşık 4000 yıllık geçmişe dayanan tarihleriyle en eski ve kalıcı kavimlerden biri olan Türkler; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmıştır. Üç kıtaya yayılmış, kalabalık ve aktif (çok göç eden) bir nüfusa sahip olan Türkler, kültürel ve siyasi bakımdan dünya tarihini en çok etkileyen ve çok belirgin bir şekilde değiştiren ulus olmuştur (İnaç, 2016, s.85).

Türk kimliğini ve Türk milletinin uluslaşma sürecini araştırmak için Türk tarihine bakıldığında Türkler'in, gelişiminin diğer uluslardan farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılıklardan birincisi; birbirlerinden uzak mesafede ve üç kıtada yaşamış olan Türkler; tamamen homojen bir millet olarak kabul edilmemektedir.

İkincisi; sınırlı bir bölgede ve tarihte incelenebilen diğer uluslardan farklı olarak Türk ulusu, tarihlerini yüzyıllar boyunca tarihin çoğu dönemlerinde yeni kıtalar, yerleşim yerleri ve yeni iklimler arayarak oluşturmuşlardır (İnaç, 2016, s.85). Karahanlılar döneminde yaşamış olan Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügat-it Türk kitabında Rum ülkesinden Japonya'ya kadar olan topraklarda yaşamış olan Kıpçak, Peçenek, Oğuz, Başkurt, Yabagu, Basmıl, Tatar, Çigil, Yağma, Kırgız, Tohsi, Uğrak, Çank (Çaruk), Çomul, Uygur gibi boyların dünyanın farklı yerlerinde yaşamış Türk milleti olduklarını ifade etmiştir (Ekrem, [t.y.], s. 5-6).

Türk kelimesine 8. yüzyılda Moğolistan'ın kuzeyinde yazılmış Orhun Yazıtlarında rastlanılmıştır. Bu yazıtlarda Türklerle ilgili verilen genel bilgiler; dağınık, göçebe bir yaşam tarzı sürdürdükleri ve kendilerini hanedanlık bağları içerisinde gördükleridir. Bundan dolayı bu dönemde Türk kimliğinden bir üst kimlik olarak bahsetmek mümkün değildir (İnaç, 2016, s. 85-87). Ayrıca sonraki dönemlerde Türk kavramını; Göktürk, Uygur ve Karahanlı Devleti'nin belgelerinde de görmek mümkündür.

Türkler, tarihin ilk dönemlerinde bozkırlarda yaşamışlardır. İlk çağlarda coğrafyanın insanların beşeri hayatını etkilediği düşünülürse; bozkır iklimi Türk yaşayışına, inancına, örf-adet ve geleneklerine kısaca kültürlerine etki etmiştir.

Toplumlar yaşadıkları coğrafi çevrenin imkanlarını (orman, tarım ve hayvancılık gibi) değerlendirerek bir yaşam tarzı kurmuşlardır. Türklerde genelde göçebe bir yaşam tarzına sahip, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir millet olmuştur.

Dünyanın en köklü uluslarından biri olan Türk ulusu; binlerce yıllık zengin bir tarihe sahiptir. Türk milleti tarihleri boyunca anavatanları olan Orta Asya'dan iklim, kuraklık, nüfus çokluğu vb. gibi nedenlerle Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına göç etmişlerdir. Her zaman daha zengin ve bereketli toprak arayışı içinde olan Türkler sınırları belli olan toprak parçaları içinde kalamamışlardır (Bulut, 2006, s.50).

Göç ettikleri yerlerdeki yerli halklarla kaynaşmış olan Türkler, kültür ve medeniyetlerini bu topraklara taşımış ve buldukları her bölgede derin izler bırakmışlardır. Göçebe bir yaşam tarzı süren Türkler, etkileşime girdikleri kültürler karşısında kendi öz kültürlerini her zaman korumuşlardır ve bundan dolayı başka kültürlerin içinde yok olmamışlardır (Bulut, 2006, ss. 51-52).

Tarih boyunca büyük devletler ve imparatorluklar kurmuş olan Türkler, gerektiğinde başka devletlerin egemenlikleri altında ve sınırları içinde de yaşamışlardır. Fakat bağımsızlıklarına düşkün olan Türk kavimlerinin başka devletlerin egemenlikleri altında yaşama süreleri genellikle kısa sürmüş ve yeniden kendi devletlerini kurmuşlardır. Bu özelliklerinden dolayı tarihte yüzlerce Türk Boyu, Türk Beyliği ve Türk Devleti görmek mümkündür (Bulut, 2006, ss. 51-52). Eski Türk devletleri iki sosyal yapı üzerinde devletlerini kurmuşlardır: Aile (hanedanlık) ve ordu (Kafesoğlu, 1991, s. 216). Ancak belirtmek gerekir ki bu devletler Türk kimliğini etnik bir kimlik olarak kullanmamışlardır.

Türklerin, etnik bir toplum olarak uluslaşma süreci, 19. yüzyılda yani Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde olmuştur. Osmanlı Devleti, Türk olmasına rağmen üst kimlik olarak Türklüğü değil İslami (dini) kimliği kullanmıştır. Avrupa'yı örnek alıp modernleşme ve laikleşmeye başlayan Osmanlı Devleti'nde Türk kimliğine etnik bir üst kimlik olarak vurgu yapılması, 19. yüzyılın sonlarında olmuştur.

19. yüzyılın son dönemlerinde devletin; ekonomik, siyasi ve askeri durumunun giderek kötüleşmesinin, savaşlardan alınan yenilgilerin ve bu süreçte ortaya çıkan toplumsal kutuplaşmaların önüne geçip, devletin dağılmasını engellemek için "Osmanlılık" ve "İslamcılık" ideolojileri ortaya atıldı. Ancak bu ideolojiler pratikte istenilen başarıyı sağlayamadı. Her kesimi-toplumunu gittikçe etkisi altına alan

milliyetçilik Türkleri de bu dönemde etkisi altına aldı ve Türk milliyetçiliği daha çok öne çıkmaya başladı.

2.2. Cumhuriyetin İlanına Kadar Osmanlı Devleti'nde Türk Kimliği

Kavramı

Kimliklerin ortaya çıkmasında etkili olan birçok faktör vardır. Kimliklerin önemini doğru bir açıdan ortaya çıkarmanın yolu, hangi faktörlerin bu süreçte ne kadar etkili olduğunu ortaya koymaktan geçer. Milli kimlikler de tarihin belli dönemlerinde bazı olayların meydana gelmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Akıncı, 2019, s. 1).

Fransız İhtilali sonrasında milliyetçilik, hızlı bir ivmeyle dünyanın her köşesinde kendini göstermeye başladı. Bu süreç içerisinde devletler kendi milli kimliklerini inşa etme yoluna gitti. Çok etnili olan imparatorluklar için, bu gelişmeler ölümcül sonuçlar doğurdu. Osmanlı Devleti de birçok etnik/dinsel topluluğu içinde barındırdığından dolayı milliyetçilik akımından fazlasıyla etkilendi. İmparatorlukta, milliyetçilik önce gayri müslimlerde daha sonra ise Arnavutlar ve Araplarda kendini göstermeye başladı. Milliyetçilik fikirlerinde Osmanlı'da en son etkilenen ulus ise, Türk ulusu oldu (Akıncı, 2019, s.2).

2.2.1. Osmanlı Dönemi'nde (1300-1800) Türk Tanımı ve Türk Kimliği

Türk kelimesini, Osmanlı öncesi dönem için açıklayacak olursak burada önemli olan etmenlerden bir tanesi Türk kavramının yabancı kaynaklarda nasıl anlatıldığıdır. M.Ö. Çin, Arap, Ermeni ve Bizans kaynaklarında Türk kelimesi kullanılmıştır. Bu yüzyıllarda İslamiyet, Orta Asya'da yayılmaya başlamış ve bu bölgelerde yaşayan Türk toplulukları da İslamiyet'i benimsemişlerdir. Ve bu süreçte Müslüman olan topluluklar Türk olarak anılmaya başlandı. Bizans kaynaklarında bozkır toplulukları ve Macarlar bile Türk olarak nitelendirilmiştir. Türk toplumlarının, farklı bir dini benimsemesi Hristiyanların Türkleri bir numaralı düşman olarak görmesine neden olmuştur. Haçlı seferlerinin yapılması Batıda, Türkler hakkında yapılan olumsuz düşünceleri daha da arttırmıştır. 15. yüzyıl İtalyan edebiyatında doğuyu sembolize eden topluluk Türkler olarak tasvir edilmiş ve doğu ile ilgili olan olumlu ve olumsuz olaylar Türklere atfedilmiştir. Aydınlanma Çağında (18. yy.) İslam "Religio Turcica" ile Müslüman ise Türk olarak ifade edilmiştir (İnaç, 2016, s. 2006).

Çağdaş tarihçiler tarafından Türk boyundan geldiği ve Türk imparatorluğu olarak kabul edilen Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla kadar kendisini Türk olarak

görmemiş ve Türklüğü bir kimlik olarak kullanmamıştır. Türk veya Türkmen kelimesi o dönemde reayadan (yerleşik köylülerden) ayrılmış olan (İnaç, 2006, s.87) göçebe bir hayat süren Türkmenleri veya cahil, kaba, eğitimsiz ve Türkçe konuşan Anadolu köylülerini ifade etmek için küçültücü bir anlamda kullanılmıştır. Lewis'in aktardığına göre İstanbullu bir Osmanlı efendisine Türk demek o dönemde hakaret sayılırdı (Lewis, 1993, s.1).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kimlik konusunda iki başat unsur ön planda olmuştur: Osmanlı hanedanlığı ve İslami kimlik. 19. yüzyıla kadar Osmanlı'da yaşayan insanlar; kendilerini Müslüman ve Osmanlı olarak görmüş ve Türk kimliğini bir üst kimlik olarak kullanmamışlardır (Gencer, 2009, s.67). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti Türklüğü reddetmemiş ya da Türk olmaktan rahatsızlık duymamıştır. Beylik döneminden kalma hanedanlık adını kullanırken sadece Türk kelimesini baskın olarak kullanılmasına ihtiyaç duymamıştır.

Osmanlı'da Müslüman veya Türk denildiğinde Türk/Müslüman yani Türk kimliği anlaşılmaktaydı. Türk'ten başka bir Müslüman kastedildiğinde onun etnik kökeni-milliyeti (Örneğin; Boşnak, Arnavut gibi) belirtilmekteydi. Müslüman olmayanlar ise genel olarak Gayri Müslim olarak tanımlanmaktaydı. Osmanlı'da, Türk kimliğinin en önemli unsuru İslam inancı olmuştur. Bunun nedeni de İmparatorluğun politik, kültürel ve sosyal yapısını İslami değerler ve inançlar üzerine kurmasıdır. Kısaca Osmanlı'da kimliğin mihenk taşları; İslam ve Müslümanlık olgusuydu. Osmanlı imparatorları ve yönetici elitleri; kendilerini İslam kimliği içinde tanıtır, devleti yüzyıllarca İslami kimlikle yönetmişlerdir.

Lewis, Osmanlı tebaasının kimlikle ilgili durumunu şu şekilde ifade etmiştir:

“On dokuzuncu yüzyıla kadar Türkler kendilerini her şeyden önce Müslüman olarak kabul ediyorlardı; bağlılıkları farklı düzeylerde, İslamlaşma ve Osmanlı Hanedanı ile devlete idi. Bir kimsenin konuştuğu dilin, oturduğu toprağın, geldiğini iddia ettiği ırkın kişisel, duygusal veya toplumsal bir önemi olabilirdi. Siyasal hiç bir önemi yoktu. Böylece Türkler kendilerini, içinde bizzat Türk milliyetinin garkolmuş olduğu İslamlıkla özdeş görmüşlerdi ve bu, Türk dilinin yaşamasına ve teoride mevcut olmadığı zannedilen bir Türk devletinin varlığına rağmen olmuştu. Basit halk, köylüler ve göçebeler arasında bir Türklük duygusu yaşamaya devam etti ve zengin fakat ihmal edilmiş bir halk edebiyatında ifadesini buldu. Fakat yönetici ve okumuş gruplar,

İslamlık içinde ayrı bir etnik ve kültürel topluluk olma hüviyetlerinin bilincini Araplar ve İranlılar derecesinde bile korumamışlardı” (Lewis, 1993).

Osmanlı’da Türk kimliği; İslam üst kimliği içinde erimiş ve bu da Türk ulusçuluğunun gelişimini geciktirmiştir. Osmanlı Devleti, Türklüğü bir kimlik olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, ekonomik açıdan yarı-sömürge konumundaydı ve Avrupalı devletler Osmanlı’yı ikincil devlet konumunda görmekteydi. Osmanlı, böyle zor bir durumdayken devlete bağlı olan uluslar arasında milliyetçilik akımı yayılmaya başlamış ve bu halklar devletten ayrılma eğilimine girmişlerdir (Kurt, 2013, s.22). Osmanlı Devleti, bu ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmek için bir dizi reformlar yapmış ve bu reformlar, Türk kimliğinin yavaş yavaş ön plana çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı, bu Avrupalı reformları (Tanzimat Fermanı, Meşrutiyet vb.) modernleşme adı altında gerçekleştirse de bu reformların yapılmasının asıl amacı milliyetçiliğin imparatorluğun içinde yayılmasının ve devletin dağılmasının önüne geçmektir.

2.2.2. Tanzimat Reformları ve Osmanlılık İdeolojisi

Farklı etnik toplulukları bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, 1789 Fransız Devrimi’nin getirdiği milliyetçilik hareketlerinden imparatorluğunun son döneminde fazlasıyla etkilendi. Çünkü Osmanlı mozağini oluşturan halklar arasında bu döneme kadar var olan devlete bağlılık ve mensubiyet duygusu çözülmeye başlamıştı (Durgun, 2018, s.82).

Osmanlı; son döneminde ekonomik, askeri, siyasi olarak zayıflamış ve güçsüz bir devlete dönüşmüştü. Savaşlardan alınan yenilgiler, kaybedilen topraklar ve imparatorluktan kopan uluslar, devletin ve toplumun bir kimlik krizi yaşamasına neden olmuştu. Tanzimat ile birlikte benimsenen Osmanlılık (devletin bünyesinde bulunan farklı etnik ve dinsel grupları bir arada tutma fikri) ve İslamcılık (Müslüman nüfusu bir arada tutma) fikirleri de imparatorlukta yaşayan nüfusu bir arada tutamamıştı.

2.2.1.1. Tanzimat Reformları ve Kimlik Sorunsalı

Yapılanma ve düzenleme anlamına gelen Tanzimat’ta, Avrupa’nın her alanda üstünlüğü kabul edilmiş ve bu yönde reformlar yapılmaya başlanmıştı. Aslında Tanzimat’tan öncede reformlar yapılmış ama yapılan bu reformlar daha çok askeri ve teknik alanlarla sınırlı kalmıştı. Tanzimat dönemiyle birlikte yapılan düzenlemeler Osmanlı Devleti’nin sosyal ve hukuki alanlarını da kapsamaya başlamıştı.

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Humayun), Sultan Abdülmecid devrinde Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından, 3 Kasım 1839 yılında Gülhane Parkı'nda okunmuştur. Osmanlı, Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik fikirlerinin imparatorluğu olumsuz etkilemesi, ıslahatların kalıcı hale getirilmesi ve meşruti yönetim sistemini isteyen aydınların baskısından kurtulmak için Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bu ferman Türk tarihinde, Batılılaşmanın ve her alanda Batının örnek alındığının en somut belgesi olmuştur (Tanzimat Fermanı, 2020).

İmparatorluğun dağılmasına kadar devam edecek olan laikleşme ve modernleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimat (1839-1856); Türk kültür tarihinde her alanda bir dönüm noktası, yenilik zamanı ve geniş bir sosyo kültürel değişim dönemidir. Tanzimatçı düşüncede eşitlik politikaları izlenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün kurum ve kuruluşlarının laikleşmesi ve modernleşmesi için önemli adımlar atılmaya çalışılmıştır.

Atılan bu adımlarla birlikte, Osmanlı'nın geleneksel siyasal kimliği çözülmeye ve Osmanlı bir kimlik dönüşümü geçirmeye başlamıştır. Siyasal kimliğin çözülmeye neden olan unsur belki de Tanzimat'ın getirdiği eşitlikçi siyasetti. Bu dönemde yapılan reformlarla Gayrimüslim ve Müslüman halkın eşitliği anlayışı resmi olarak dünyaya ve halka açıklanmıştır. Kimlik konusunda bu eşitlikçi yenilik halktaki farklılaştırıcı ve ötekileştirici anlayışın sarsılmasına neden olmuştur. Çünkü Osmanlı kimliği, İslami temellere ve millet sistemi esasına dayalı farklı dinlere sahip halkların farklılıklarına dayanıyordu. Tanzimat'a kadar halkların farklılaştırılmasında ön planda olan faktör din olgusu iken Tanzimat'ın getirdiği eşitlikçi anlayış dinin belirleyiciliğinin sarsılmasına ve kalkmasına zemin oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde dilde meydana gelen yenilik ve değişimler (*“devlet dilinde başlamış, pek çok kelime ve kavram değişime uğrarken birçok modern kavram da Türkçe'ye girmiş ve söz konusu değişim zaman içinde yukarıdan aşağıya doğru yayılarak toplumun dilini değiştirmiştir.”*) Osmanlı-İslam kimliğinin Türk kimliğine doğru evrilmesine yardımcı olmuştur (Okumuş, 2005, ss. 17-27).

Sanayileşme, laikleşme ve modernleşme açısından Avrupa'nın gerisinde kalmış olan Osmanlı'nın yaptığı bu reformlar, Avrupa devletlerinin ekonomik, ideolojik ve siyasi etkisi ile yapıldı. Avrupa'da yayılan, milliyetçilik fikirlerine karşı devlette bir birlik yaratma çabası oluştu. İmparatorluktaki bu birlik yaratma çabasına alternatif olarak devlet sınırları içinde yaşayan farklı etnik ve dini gruplar arasında ortak bir

kimlik olan “Osmanlıcılık” fikri öne sürüldü. Bu fikir ile dinsel ve etnik grupları ortak bir potada eritecek bir üst kimlik olan “Osmanlı ulusu” kavramı oluşturulmaya çalışıldı (Hanioglu, 2006, s. 160). Tanzimat dönemiyle beraber, Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde yaşayan tüm bireylerin, toplulukların üst kimlikleri Osmanlılık olarak kabul edilmiştir. Osmanlılık kimliğinin kaynağı ise devlet yurttaşlığına dayandırıldı ve Osmanlı’da yaşayan herkes dil, ırk, din ve sosyal sınıf farkı gözetilmeksizin Osmanlı olarak kabul edildi. Ve bu fikirle Osmanlı’da yaşayan bütün halklar, sahip oldukları ödevler ve haklar bakımından eşit sayıldı (Güleç, 1992, s.24). Karpas (1995, s.28), bu eşitlik anlayışıyla İmparatorlukta yaşayan kişilerin padişahın kulu olmaktan çıktığını ve devlet vatandaşı olma hakkını elde ettiklerini ifade etmiştir.

Osmanlıcılık fikri, halklar tarafından benimsenmedi ve ayrılıkçı ulusları bir arada tutma konusunda başarılı olamadı. Tanzimat’la istenilen reformların gerçekleştirilememesi ya da halka yeterince sirayet edememesi (yayılamaması) toplumda hayal kırıklığı yarattı. Osmanlıcılık fikri halkların; etnik kökenlerini, dillerini ve dinlerini bir kenara bıraktığı için gayrimüslim olan gruplar tarafından bir asimilasyon politikası olarak görüldü ve eleştirildi.

Tanzimat dönemi, modernleşme açısından hayal kırıklığına neden olmuş ancak Türk kimliğini ön plana çıkarmada da önemli bir geçiş süreci yaratmıştır. Tanzimat reformlarının yarattığı hayal kırıklığına sistematik eleştiriler yapıldı ve bir tepki olarak Genç Osmanlılar sahneye çıkmaya başladı.

2.2.1.2. Genç Osmanlılar’ın Türk Kimliğine Etkileri

Tanzimat reformlarını yeterli bulmayan, Osmanlı’da yaşanan krizleri etnik temele dayalı milliyetçilik (ulusçuluk) sorunu olarak gören ve kendilerini Genç Osmanlılar olarak tanımlayan Namık Kemal, Şinasi ve Ali Suavi gibi bürokratlar Osmanlı’nın dağılmasını engellemek için Türk kimliğine vurgu yapmaya başlamışlardır. Genç Osmanlılar yazdıkları yazılarda Türklüğe ve Türk kimliğine vurgu yapmışlardır (Öğün, 2000, ss. 105-106).

Ancak şunu belirtmek gerekir ki; Türk kimliğine vurgu yaparak ön plana çıkaran Genç Osmanlılar döneminde de bir üst kimlik olarak Türk kimliğinden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü bu bürokratların, asıl istedikleri devletin dağılmasının önüne geçmek ve devletin devamlılığını sağlamak olmuştur.

Genç Osmanlılar; ulusçu değil, yurtseverdiler ve yurt sevgisinin imandan geldiğini söyleyerek Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını ifade ediyorlardı (Saraçgil, 2005,s.88). Bu grup, meşruiyetini İslam'dan alan Osmanlılık fikrini benimsedi ancak devletin birlik odağını Osmanlılıktan İslam'a kaymasını ve yapılacak reformların İslam temelli olması gerektiğini ileri sürüyorlardı (Mardin, 1996, ss.72-73). Genç Osmanlılar, reformların laik niteliğini eleştiriyor ve devletin şeriat ilkelerine gerektiği gibi önem vermediğini, Tanzimat'ın Avrupa'dan alınmış bir kültür taklitçiliği olduğunu dile getiriyorlardı. Bundan dolayı yapılacak reformların şeriatın ilkeleri üzerine kurulmasının daha doğru olacağını ifade ediyorlardı. Genç Osmanlılara göre, Tanzimat reformlarının dayandığı temel bir felsefe yoktu ve yapılmış olan bu reformlar ahlaki değerlerden yoksundu. Bu yoksunluk, İslam felsefesiyle, İslami değerlerle beslenmeli ve desteklenmeliydi (Mardin, 1991, s.89).

Tanzimat'ta yürütülen yanlış politikaların, iktisadi emperyalizmi pekiştiren İslahat Fermanı'nın, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne zemin hazırladığını düşünen Genç Osmanlıların çözümü; İslami temellere dayanan Osmanlılık kimliği, Anayasa ve Parlamento olmuştur.

Devletin dağılmasının önüne geçmek için meşruiyetini İslam'dan alan bir Osmanlılık kimliğini benimsediler. Genç Osmanlıların, İslam'ı bu kadar vurgulamalarının bir nedeni Osmanlı toplumunun ve kültürünün ana unsurlarından birinin İslam olgusunun olmasıdır. Bir diğer nedeni ise Batı'nın İslam'ı ve Doğu'yu yeren söylemler üretmesidir.

Genç Osmanlılara göre; yapılacak reformların koruyucusu olacak ve Tanzimat döneminin keyfi yöneticiliğine karşı Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu insan hakları temelli bir anayasaya ihtiyaç vardı.

Genç Osmanlılar ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmesi ve devletin bütünlüğünün korunması için bir parlamento kurulması gerektiğini vurgulamışlardır. Onlara göre parlamento, hem Osmanlı'da yaşayan etnik toplulukların mecliste temsilini sağlayacak hem de anayasal bir denetim aracı olarak görev yapacaktı. Böylece parlamento sayesinde vatandaşa verilen haklar askıda kalmayacaktı. Ayrıca bir denetim aracı olan parlamento ile Osmanlı'da yaşayan etnik uluslar arasında aynı vatanın evlatları olduklarına ve güçlü bir Osmanlı Devleti'nin onların refah içinde yaşaması anlamına geleceğine dair inanç yaratılacağı düşünülmüştü. Yeni Osmanlılar

Cemiyeti üyelerine göre; Anayasalı, Müslüman ve Gayrimüslim halktan seçilerek oluşturulan bir meclis ile birlikte idare edilmek, Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan kurtulmasını sağlayacaktı. Halkın devlete olan güveninin arttıracığı fikri ile yürütmenin parlamento karşısında sorumlu olduğu meşruti bir düzene geçmeyi amaçlamışlardır (Yamaç, 2014, s.57). Genç Osmanlılar'a göre kurulacak bu yeni düzen, padişah ve yöneticilerin, keyfi ve baskıcı uygulamalarına karşı aydınlar ve halk için güvence oluşturacaktı (Akşin, 1997, s.146).

Fakat bütün bu düşüncelere ve çabalara rağmen Yeni Osmanlılar bağımsız bir değerler dizisi (değerler dizisi) oluşturamadı ve yaşanan sürecin, yapılması gereken reformların derin ve evrensel boyutunu kavrayamadılar. Aslında grubun bütünsel bir siyasi sistem önerisi yoktu, kendi üyeleri arasında da homojen bir yapı, düşünce ve kimliğe de sahip değildiler. Genç Osmanlılar, yaşanan sorunların özünü iyi anlayamamış, ulusçuluğun ve ulus devletlerin kendiliğinden (doğal olarak) gelişmesini sağlayan paradigmaları ve alt yapı derinliğini kavrayamamışlardır. Yapılan reformların, modernleşme çabalarının devamlılığının ve istikrarının sağlanması pek önemsenmemiş sadece yenileşme çabalarının ideolojik yönüne ağırlık verilmişlerdi.

Osmanlıcılık ideolojisi başarısız olmasına rağmen Tanzimat dönemi, daha sonra ortaya çıkacak ve kimlik arayışının diğer biçimleri olan düşünce akımlarına (İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık) ve modern bir ulus-devlet olarak kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne önemli ölçüde entelektüel ve kurumsal miras bırakıyordu.

Osmanlı Devleti'ndeki aydınların devletin dağılmasını önlemek için çözüm olarak sundukları "Türkçülüğün" siyasal bir örgütün ideolojisi haline gelmesi ve Türk milliyetçiliğine dönüşmesi İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti (Birlik ve İlerleme Cemiyeti) ile bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin arka planında Türk Ocakları, Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti gibi derneklerin kurulması yatmaktadır (Kurt, 2013, 22).

Türk Yurdu Cemiyeti; Mehmet Emin Yurdakul, Hüseyinzade Ali, Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Yusuf Akçura gibi Türk milliyetçiliğinin önde gelen aydınları tarafından 31 Ağustos 1911 yılında kurulmuştur. Bu cemiyette Mehmet Emin Yurdakul'un teklifi üzerine 'Türk Yurdu' adıyla bir dergi çıkarılmaya başlanmış ve bu derginin amacının Osmanlı'da Türk milliyetçiliğini yaymak, Türk unsurunun haklarını

ve menfaatlerini korumak olduğu belirtilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ilk dönemlerine baktığımızda, etnik ve ırki bir kavram olarak Türklük, Müslüman Anadolu’da bir kimlik olarak kullanılmadığı için Anadolu insanının “Türk milliyetçiliği” fikrine oldukça yabancı kaldığını görmek mümkündür. Erken dönem modern Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde Türk Yurdu ve Türk Ocağı gibi süreli yayınlar çok önemli bir işlev görmüştür (Kurt, 2013, s.22).

Yusuf Akçura Türk Yurdu Cemiyeti’nin kuruluş amacının “*Osmanlı İmparatorluğu’nun merkezinde, Türk unsurunun siyasi ve iktisadi haklarını savunacak, Türk milliyetçiliğini yaymaya bağlı kalacaktır*” şeklinde açıklamıştır (Kurt, 2013, s.22).

2.2.3. I. Meşrutiyet Dönemi ve Türklerin İlk Anayasası: Kanuni Esasi (1876)

Tanzimat’ta yapılan reformlarla istenilen başarının alınamaması, devlet adamlarının Tanzimatın esaslarını dikkate almamaları, uluslararası sorunlar, ekonominin iflas eşiğine gelmesi ve halkın geçim sıkıntısı yaşaması devleti iyice kötü duruma koydu. Mali durumun gittikçe kötüleşmesi, Devlete bağlı olan birçok ulusun imparatorluktan ayrılmak istemeleri, büyük devletlerin müdahale tehlikesi, Osmanlı topraklarında çıkan isyanlar, İmparatorluğun çöküşüne zemin hazırlayacaktı. Genç Osmanlılar bu kötü gidişatı çok önceden fark edip çözüm önerisi sunmuştu (anayasa, parlamento gibi) ancak bu öneriler devlet erkânı tarafından pek benimsenmemişti.

İmparatorluğun yaşadığı bu zorlu sürecin sorumluları Sultan Abdülaziz ve Sadrazam Mahmut Nedim Paşa olarak görüldü. 30 Mayıs 1876’da Sultan Abdülaziz bir hükümet darbesi ile tahttan indirilmiş ve yerine liberal fikirli Sultan Murat (V Murat) tahta çıkarılmıştı. Sultan tahta çıktığında “vatan ve “hürriyet” gibi kelimeler kullanarak siyasi atmosferin değişeceğini gösterdi. Devletin adaletli ve sağlam bir zeminde yeniden inşa edileceğini ilan etti. Sultan Murat’ın devletin başına geçmesi hürriyetçiler için bir zafer gibi görüldü. Çünkü Sultan yıllarca Yeni Osmanlılara karşı sempati göstermiş ve onlarla temasta bulunmuştu. Ancak bu zafer havası kısa sürdü ve V. Murat, hastalığı (akli dengesini kaybetmesi) nedeniyle tahttan indirildi ve yerine Ağustos 1876’da Mithat Paşa’ya meşruiyeti ilan etme ve reformları destekleme sözü vermiş olan II. Abdülhamit, 1 Eylül 1876’da tahta çıkarıldı (Lewis, 1993, ss. 161-162).

Sultan Abdülhamit, Tanzimat'ta yürütülen reformların başarıya ulaşmadığı, devlet erkânı içinde Genç Osmanlıların başlattığı meşruti yönetim talebinin arttığı, Kırım Savaşı'ndan sonra hazinenin iflas eşiğine geldiği ve Balkan uluslarının ard arda ayrılıkçı hareketlere (isyanlar) giriştikleri bir dönemde tahta çık(arıl)mıştır (Çetinsaya, 1999, ss. 54-55). II. Abdülhamit meşrutiyet sözünü vererek tahta çıktı ve verdiği söz üzerine harekete geçti. Anayasanın hazırlanması için darbenin önde gelen isimlerinden biri olan Mithat Paşa başkanlığında, aralarında Namık Kemal'inde bulunduğu, devlet adamları ve ulemeden oluşan Meclisi Mahsus isimli bir komisyon kuruldu. Bu komisyon tarafından Türklerin ilk anayasası kabul edilen Kanuni Esasi hazırlandı. Ve anayasa 23 Aralık 1876 yılında (113 madde ile) kabul edildi. Osmanlı tarihinde bu olay, 1908 yılına kadar devam edecek olan I. Meşrutiyet döneminin başlangıcına işaret eder (Karpat, 2010, s.99).

Lewis'e göre, On dokuzuncu yüzyıl anayasalarının pek çoğu gibi, Osmanlı Anayasası da, 1850 tarihli otoriter Prusya Anayasası (Fermanı) ve 1852 tarihli Belçika Anayasası'ndan etkilenilerek hazırlandı. Kanun-i Esasi'nin, Prusya Anayasası ile ortak özelliklerinden biri de; iki anayasanın da kurucu bir meclisten çıkmaması ve hükümran bir iktidar tarafından ilan edilmiş olmasıdır (Lewis, 1993, s. 163).

Kanun-i Esasi, hem şekil hem de içerik olarak İmparatorluğun ilk anayasası idi. Haklar, yargı ve özgürlükler açısından önemli adımlar atılmıştı. Meşrutiyetin temelini oluşturan Kanuni Esasi, sultanın yetkilerine, Osmanlı tebaasının haklarına, açılması ön görülen parlamentonun kuruluş, işleyiş ve yetkilerine, yasama, yürütme ve yargı organlarının görev ve yetkilerine dair önemli hükümler getirmiştir.

1876 Kanun-i Esasi, vatandaşlara bir takım bireysel haklar da tanımıştır (Karpat, 2010, s.99).

Anayasada: “*Kişi özgürlüğü (m.9), kişi güvenliği (m.10), ibadet özgürlüğü (m.11), basın özgürlüğü (m.12), teşebbüs - şirket kurma hakkı (m.13), dilekçe hakkı (m.14), eğitim- öğretim hakkı (m.15), devlet memurluğuna girme hakkı (m.19), mali güce göre vergi ilkesi (m.20), mülkiyet hakkı (m.21), konut dokunulmazlığı (m.22), kanuni hakim güvencesi (m.23), müsadere ve angarya yasağı (m.24), yasal vergi ilkesi (m.25), işkence yasağı (m.26) gibi temel hak ve özgürlüklere yer verilmiştir*” (Yamaç, 2014, s.60).

Yukarıda sayılan maddelerin dışında çok uluslu bir yapıda olan Osmanlı İmparatorluğunun resmi dilinin Türkçe olduğu ifade edilmiş (madde 18), mebuslar ve memurlar için de Türkçe konuşup yazmaları şartı getirilmiştir (Doğan, 2000, s. 54).

Meclisi mebussan ve Meclisi Ayan'dan oluşan parlamento (Meclisi Umumi) kurulmuştur. İki parlamentolu mecliste Meclis-i Mebusan seçimle göreve gelmekteyken, (Yamaç, 2014, s. 64) Meclis-i Ayan'ın üyeleri ise sultan tarafından atanacaktı ve görev süreleri ömür boyu olacaktı. Başkanlığını sadrazamın yaptığı, bütün üyelerinin padişah tarafından atanıp azledildiği bakanlar kurulu (Heyet-i Vükela) , padişaha karşı sorumlu idi ve böylece padişah hem yasama hem yargı üzerinde olağanüstü yetkilere sahipti. Ancak anayasa ile kurulmuş olan bu meclis istenildiği gibi yürütülemedi. Bunun nedeni ilk olarak, hükümetin meclis karşısında sorumluluğunun olmaması, meclis üyelerini tedirgin etmiş ve gerekli muhalefeti yapamamışlardır (Turgut, 1984, s. 237). Çünkü Kanun-i Esasi, parlamenter rejimle uyuşmayacak bir şekilde yürütmenin ve iktidarın bütün yetkilerini padişahın toplanmasına imkan sağlamış ve böyle bir ortamda halkın seçtiği temsilcilerin padişahı denetlemesi imkansız bir duruma gelmişti (Yamaç, 2014, s.66).

İkinci olarak, anayasa ve meşrutiyet düşüncesini henüz içselleştiremeyen Abdülhamit, Meclis-i Umumi'nin ikinci toplantısında (13 Aralık 1877) meclisin eleştirici ve denetleyici tutumu karşısında rahatsız olmuştu. Bu gibi nedenlerden dolayı Sultan, Osmanlı-Rus Savaşı'nı ("93 Harbi" olarak bilinen 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı) neden göstererek meclisi kapatmış, ayrıca mecliste hükümeti ve padişahı eleştiren üyeleri tutuklatmıştı (Turgut, 1984, s. 237). Bu süreçte Abdülhamit, kendi mutlak idaresini de kurarak imparatorluğu istibdadı altına aldı (Karpat, 2010, s. 99).

Kanun-i Esasi'nin temel amacı, imparatorlukta bulunan farklı etnik ve dinsel halkları yönetime katmak ve bu halkların çıkarlarını birleştirerek devletten kopmalarının önüne geçmektir. Milliyetçilik akımlarının önünü kesmek ve ulusçuluk akımına karşı Osmanlılık bir kimlik tasarımı olarak geliştirilmiş ve temel ilke olarak kabul edilmişti (Uyanık, 2003, s.96). Osmanlılık, aslında devletin sosyo-politik değişiminin aktif yürütücüsü hâline getirdiği ve devletin nizam-ül âlemin koruyucusu olarak klasik rolüne son verdiği için, Türklerin modern kimliğinin ve ülkesinin temelini oluşturmaktaydı. Başlangıçta imparatorlukta bulunan halkların birliğini sağlamaya yönelik bir araç olarak ortaya konulan Osmanlılık, idari ve siyasi olarak tek bir kitleyi yani Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün toplulukları içine almaktaydı.

Kanun-i Esasi'nin 8. maddesi Osmanlı vatandaşlığını tarif eder: “*Devlet-i Osmaniye tabiyetinde bulunan efradın cümlesine, herhangi din veya mezhepten olur ise olsun bilâ-istisna Osmanlı tabir olunur* (Erdoğan, 2008, s.32) denilerek devlette yaşayan herkesin Osmanlı olarak kabul gördüğü beyan edildi.

Kanun-i Esasi, konumuz açısından incelendiğinde ise modernleşme bağlamında “ulusal kimlik ve yurttaşlık” kavramlarının eksik olduğu görülür. Tanzimat’tan beri bir kimlik politikası olarak oluşturulan Osmanlıcılık, Kanuni Esasi’de Osmanlı’nın bütün tebaası din ve mezhep farkı gözetilmeksizin Osmanlı kabul edildi (8. Madde) ve bütün yurttaşlar; yasa önünde hak ve ödevler bakımından eşit sayıldı (madde 17).

Türkçenin resmi dil olarak ilan edilmesiyle, Türkçe hızlı bir şekilde yaygınlaşmış ve Türk kimliğinden de bahsedilmeye başlanmıştır. Türkçe’nin resmi dil olarak kabul edilmesiyle Türk diline vurgu yapılmaya başlandı. II. Abdülhamit döneminde basın, mahkemelerin sayıları oldukça artmıştır. Bu dönemde Türkçe’nin yaygın olarak kullanılmasında gazetelerin payı büyük olmuştur. Merkezi yönetimin güçlenmesi ve bir zemine oturtulması ile bürokratik işler artmış ve Osmanlı’nın resmi dili Türkçe olduğu için devletin memurları da Türkçeyi iletişim vasıtası olarak kullanmıştır. Memurların büyük bir kısmı da Türk kökenli olduklarından dolayı Arapların bulunduğu bölgelerde dahi Türkçe konuşmuşlardır. Türkçe’nin iletişim aracı olarak devlet işlerinde kullanılmaya başlanması Osmanlı Devleti’nin Türkleşmesini hızlandırmıştır (Karpat, 2010, s. 93).

2.2.4. II. Abdülhamit ve İslamcılık (Panislâmizm) Politikası (1876-1909)

Türk ulus kimliğinin gelişmesinde ve ön plana çıkmasında, II. Abdülhamit’in yapmış olduğu politikaların önemi büyüktür. Abdülhamit dönemi, Türk ulusunun ve kimliğinin geleceğini derinden etkileyen çok önemli iki olaya sahne olmuştur.

İlk olay, 1876 yılında Kanuni Esasi’nin ilan edilmesi ve 1878’e kadar Meclisi Mebusan’ın toplanmasıdır. Meşrutî yönetim anlayışı devlet otoritesinin padişahta değil halkta arama çabasıdır. Ve bu çaba sayesinde halk (millet), bu dönemden itibaren siyasi bir anlam kazanmaya başlamıştır. İkinci olay ise, 93 Harbi olarak bilinen (1877/ 78) Osmanlı – Rus Savaşı’nın sonunda imzalanan Berlin Antlaşmasıdır. Bu antlaşma ile Romanya, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti’nden ayrılarak kendi milli devletlerini kurmuşlardır. Aynı zamanda Bosna- Hersek bu süreçte Avusturya tarafından işgal edildi. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda kaybedilen topraklardan

gelen göçler; Osmanlı'da toplumsal, sosyal ve yapısal alanlarda değişimlere neden olmuştur (Karpaz, 2009, s.39).

Kimlik değişimlerinin nedenleri arasında göçlerin önemli bir yer kapladığını söyleyen Karpaz (2009,s. 40), Osmanlı'da yaşanan bu değişimleri aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“On dokuzuncu yüzyılda Anadolu'ya, Kuzey Suriye'den ve Irak'tan gelen göçmenlerle beraber ve hatta onlardan evvel birçok Türkmen, Kürt, Arap aşiretleri de devlet eliyle iskân edilerek, yerleşik düzene geçmişlerdir. Göçmenler ve aşiretler iskân edilince, tarım üretimi artmış, vergi geliri yükselerek pazar ekonomisinin ve merkezî devlet idaresinin kökleşmesi hızlanmıştır. Bu çok köklü yapısal değişimler Osmanlı tarihî mihveri ve İslam- Türk halk kültürü etrafında dönmüştür. İşte bu olaylar sonunda Anadolu'da yeni siyasi bir varlık olan modern öncesi yeni bir millet diyebileceğimiz bir yapı oluşmaya başlamıştır.”

Ahmet Mithat Efendi ise, 1878 yılında yazdığı Üss-ü İnkılap kitabında, Tanzimat döneminde yapılan reformları eleştirirken aynı zamanda Tanzimat'ın getirdiği yenilikleri ve yarattığı değişiklikleri kabul eder. Kitabında kullandığı *“bugün karşımızda yeni bir Osmanlı milleti vardır”* ifadesi birçok tarihçinin kabul ettiği 19. yüzyılda Anadolu'da yeni türde bir Türk milletinin çıktığı görüşünü destekler niteliktedir.

I. Meşrutiyet dönemi, devletin içinde bulunduğu sorunların çözümünü ve kurtuluşunu anayasal yönetimde arayan beklentilere karşılık veremedi. Bu başarısızlığın en önemli nedeni; yapılan ıslahatların halkın desteğinden yoksun olması ve halkın bu ıslahatlara tepki göstermesi olmuştur. Ayrıca bu başarısızlığın altında yatan bir diğer neden ise; devlet yönetiminde belirli görevlerde bulunan ilmiye sınıfı, askeri sınıf, bürokrasinin tutucu kanadı, galata bankerleri gibi grupların çıkarları için endişelenmesidir. Bu gruplar reformların getirdiği yeni yönetim anlayışından ve düzeninden tedirgin olmuşlardır. Devletin dışında ise; Dışta ise; parlamentolu ve anayasal bir yönetimin devletin siyasi birliğini yeniden sağlayacağından endişe edilmekteydi (Yamaç, 2014, s.66). Böyle bir ortamda ilan edilen Kanun-i Esasi, istenilen başarıyı sağlayamadı. Çünkü halk içinde bulunduğu sorunların temel nedeninin yapılan reformlar olduğunu düşünmüş ve bu reformlara karşı çıkmıştır. Bütün bu olumsuz tablonun en önemli yönlerinden birisi Osmanlı'da ilk kez halkın

devlete karşı ileri sürebileceği haklarının bulunması ve Osmanlı'nın mutlak monarşiden çıkması olmuştur (Yamaç, 2014, s.66).

II. Abdülhamid dönemi; yapılan ıslahatlar, kullanılan araçlar ve kimlik oluşturma politikaları bakımından önceki dönemlerden farklılık arz eder. Çünkü bu dönemde modernleşmeye çalışan devletin ulus oluşturma, ulusu bir arada tutma yolunda nasıl yapılanması gerektiğini kavradığını görmek mümkündür. Ulusu bir arada tutma ve ulusu inşa etme sürecinde II. Abdülhamid'in, kendinden önceki iktidarlardan farkı politik araçları devreye koymasındadır (Şimşek, 2014, s. 143). Politik araç olarak; İslamın, eğitimin, ulaşımın ve hatta sembollerin merkezi yönetimi yeniden sağlamak için devreye koyulduğunu ve aktif olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Abdülhamid döneminde, ulus oluşturma ve merkezi yönetimi yeniden sağlamak için yürütülen bu politikalar, Cumhuriyet dönemi kimlik inşa etme politikaları için önemli derecede örnek teşkil etmiştir.

Tahta çıktığı sırada iç ve dış politikada meydana gelen olaylar; Sultan Abdülhamid'i, daha dikkatli davranmaya ve bu olayların önüne geçmek için baskıcı önlemler almaya itmiştir. Bu olayları kısaca özetleyecek olursak;

- II. Abdülhamid döneminin, Osmanlı- Rus Savaşı ile başlamış olması ve devlet sınırları içinde çıkan iç isyanlar gibi.
- Balkanlar'da yaşanan toprak kayıpları (Romanya, Sırbistan ve Karadağ İmparatorluktan ayrılmış, Bosna ve Hersek Avusturya'ya bırakılmış)
- Anadolu ve Rumeli topraklarının bir kısmı da Rusya'ya verilmişti.
- Savaşlardan (Osmanlı- Rus, Osmanlı- Yunan Savaşları gibi) ve kaybedilen topraklardan (vergilerden mahrum kalmasından) dolayı ekonominin iflas eşiğine gelmesi
- İmparatorluk sınırlarının daralması ve ekonominin kötü gidişatının halkta hoşnutsuzluk yaratması
- Yabancı sermayenin Kırım Savaşı'yla beraber Osmanlı topraklarına girişi Osmanlı ekonomisine darbe vurdu. Çünkü Avrupalıların bilgi ve teşkilatları Osmanlı halklarından ilerideydi. Bu durumdan dolayı ekonomide önemli bir yere sahip olan Lonca Teşkilatı gücünü kaybetmeye başladı (Karal, 2000, ss. 434-436).

Bu olayların yanı sıra iç siyasette oluşan muhalefete ve olaylara Sultanın tepkisini de eklemek gerekir. Çünkü II. Abdülhamid, tahta çıkmadan önce iki padişahın (Sultan Abdülaziz ve V. Murat) tahttan indirilişine tanık olmuştu. Bürokrasinin devlet içinde bu kadar güçlü oluşu Abdülhamid'i bütün yetkileri ve gücü elinde toplamasına ve yönetim gücünün padişahın elinde merkezîleştirilmesine sevk etmiştir. Otoritenin bu denli merkezileştirilmesi Sultan Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu tarihinde en yüksek seviyesine çıkmıştır (Karpat, 2004, s. 308).

Sultan Abdülhamid dönemi, Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde üçüncü kırılma noktası olmuştur (ilki Lâle Devri ve ikincisi Tanzimat). Bunun nedeni ise, bu dönemde Batı hakkında nispeten daha doğru değerlendirmeler yapılmaya başlanmasıdır. Abdülhamid, Batı'da yaşanan siyasal ve sosyal gelişmeleri rasyonel ve pragmatist bir şekilde değerlendirmiş ve bu gelişmeleri "devletin bekasının temini" niyetiyle kullanmaya çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle bu dönemde daha içkin bir modernleşme anlayışı söz konusu olmuştur (Tekin, 2002, s.30).

19. yüzyıl, imparatorlukların çalkantılı bir süreç yaşadığı ve can çekişmede oldukları, modern ulus-devletlerin kurulmaya başlandığı ve çoğaldığı bir dönem olmuştur. II. Abdülhamid, bu dönemin şartlarını usta bir politikacı gibi yorumlayarak ulus-devletlerin yöntemlerini dikkate almış ve bu yöntemleri takip ederek bir imparatorluk ideolojisi yaratıp kendi devletini ayakta tutmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu politikaların en önemli araçları; modern ulus-devletlerin kendi uluslarını inşa ederken kullandıkları devlet denetimi ve gözetiminde olan; eğitim (ulusal eğitim), ulaşım- iletişim vb. gibi. Ayrıca bürokratik merkezleşme yani bürokratların merkezi otoriteye tamamen bağlı olması (ulus-devletin en önemli özelliklerinden birisi) ve sembollerin kullanılması (devletin kamusal alandaki ihtişamının sembollerle yüceltilmesi ve korunması) gibi araçlarda kullanılmıştır (Tekin, 2002, s.30).

Bu araçlardan bahsederken Abdülhamid dönemi eğitim politikalarını ayrıca incelemek gerekir. Çünkü II. Abdülhamid döneminin en karakteristik özelliğinin eğitim alanında yapılan yenilikler, ilerlemeler ve bundan sonra bahsedeceğimiz İslamcılık anlayışının devlet ideolojisi haline gelmesi olduğu söylenebilir.

2.2.3.1. II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları ve Türkçü İdeolojiye Etkileri

II. Mahmut'tan beri aslında devletin genel bir eğitim politikasının olması fikri vardı ve bunun için de medreseler dışında eğitimin yapılması için kurumlar yapılmıştı. Sultan Abdülmecit'te, Tanzimat dönemi reformlarının modern bir eğitim sistemi ile güvence altına alınabileceğini düşünmüş ve bu sistem için bir taslak oluşturmuştu. Yeni Osmanlılar ve Mithat Paşa da modern bir eğitim sisteminin ne derece önemli olduğunun farkındaydılar. Bu amaçla 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi adıyla genel bir eğitim yönetmeliği hazırlandı. Ancak reform yapılan çoğu alanda ortaya çıkan ikililik durumu eğitimde de kendini gösterdi ve bu yüzden tam olarak eğitim birliği sağlanamamıştır (Karal, 2000, ss. 375-376).

II. Abdülhamid ve dönemin devlet erkani siyasi birliğin sağlanmasının, sosyal homojenliğin yaratılmasında, devlet ideolojisinin yayılmasında ve belki de en önemlisi milli bir kültürün geliştirilmesinde eğitimin çok önemli bir araç olduğunun bilincindeydiler. Bu sebeple eğitim alanında modern okullar açıldı, ilkokul zorunlu hale getirildi, yüksek eğitim kurumları yaygınlaştırıldı (Kodaman, 1991, s. 7). Sultanın buyruğuyla, o dönemde kurulan ve geliştirilen mesleki okulların eğitim dili Türkçe olmuştur. Bu modern mesleki okullarda okuyup mezun olanlar toplumda çok iyi mevkilere geldikleri ve yüksek gelir elde ettikleri için bu okullara yoğun talepte olmuştur. Bu okullara başvuran adayların yaklaşık olarak yüzde yirmisi ile yüzde kırkı Türk kökenli olmayanlardan oluşuyordu. Bu adaylar Türkçeyi ana dil olarak konuşmakla beraber kendi uluslarının dillerini de biliyorlardı, ama bu sürecin sonunda bu öğrencilerin birçoğu yeni anlamı ile "Türk"lüğü kabul edip benimsemişlerdir (Karpat, 2009, s.44). II. Abdülhamid devrinin paradoksal olan yanı ise, Sultan Abdülhamid'in, mutlakiyetçi yönetim sistemine rağmen kendi oluşturduğu eğitim sisteminin ve kurduğu modern okulların gittikçe laikleşen aydınları yetiştirerek, kendisine karşı muhalif hareketlerin (Jön Türkler) doğmasına sebep olmasıdır.

Sultan Abdülhamid döneminde modernleşme için yapılan reformları, ulus inşası çerçevesinde değerlendirmekte mümkündür. Bu ulus inşa projesinin en önemli unsurlarından bir tanesi de daha önce yukarı bahsettiğimiz eğitim reformlarıdır.

Abdülhamid döneminde; ilköğretim zorunlu hale getirilmiş, ortaöğretim yaygınlaştırılmış, Sıbyan ve İptidai mektepleri açılmıştır. Yeni okulların açılmasında

Müslüman halkın yaşadığı bölgelere öncelik verilmiştir (Kodaman, 1980, ss. 113-1128). Ancak eğitim alanında Lewis'e göre en çok başarılı olunan kısım yükseköğretim olmuştur. Lewis, bu başarıyı aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“1859 da devlet memurlarının eğitim merkezi olarak kurulan Mülkiye Mektebi, özellikle üst sınıflarda 1877’de yeniden düzenlendi ve ders programları modern konuları kapsamak üzere düzeltildi. Türkiye’de yüksek öğretimin yeni modern merkezleri arasında tamamen sivil ilk kurum olan bu okul, Abdülhamit rejiminin son yıllarındaki baskılarına rağmen önemli bir entelektüel merkezi ve yeni fikirlerin yeşerdiği yer olarak kaldı. Mülkiye gibi, Pangaltı’daki Harbiye ve keza önceki reformculardan miras alınan askeri ve sivil tıp okulları, topçuluk, deniz ve kara mühendis (istihkam, makine) okulları gibi bazı diğer kuruluşlar muhafaza edilip genişletildi. Fakat hepsi bu kadarla kalmadı. Mevcut okullara Abdülhamit, sayısı on sekizden aşağı olmayan yeni yüksek ve mesleki okullar ekledi. Bunlardan bazıları kısa ömürlü olduysa da genel olarak etkileri önemliydi. Bunlar arasında maliye (1878) , hukuk (1878) , güzel sanatlar (1879) , ticaret (1882) , mülki mühendis (1884) , baytar (1889) polis (1891) , gümrük (1882) okulları ve geliştirilmiş bir yeni tıp okulu (1898) vardı (Lewis, 1993, s. 179).

Yine Liwes’in ifadesiyle, eğitim reformunun en büyüğü belki de bir Türk Üniversitesinin kurulmasıydı. İlk Osmanlı üniversitesi olan ve daha sonra İstanbul Üniversitesi olarak bilinen Darülfünun 1900 yılında kurulmuştur. Bu üniversite Müslüman dünyasında ilk yerli modern üniversite olmuştur. Abdülhamid döneminde yapılan eğitim reformlarının ideolojisi “Türk-İslam” sentezi olmuştur (Alkan, 2010, s. 386). Açılan bu okullarda eğitim dili devletin de resmi dil olarak kabul ettiği Türkçe olmuştur.

II. Abdülhamid, ulus inşa süreçlerinde önem arz eden tarihi de araştırmıştır. Bu devirde okullarda okutulan tarih derslerinin müfredatları devletin resmi ideolojisine göre şekillendirilmiştir (Alkan, 2010, s. 386). Bu dönemde basılan tarih ders kitaplarında, Osmanlıların; Orta Asya’da yaşamış olan Türk boylarından geldiği ifade edilmiş (Osmanlıların Türk soyundan geldiği) ve Osmanlı İmparatorluğu’nu Türklerin kurduğu görüşü çoğu ders kitaplarında anlatılmaya başlanmış ve Türklüğe vurgu yapılmıştır (Karpas, 2009). Yine bu dönemde Türkçü kesimin fikirlerinde Osmanlı tarihi, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür (Kushner, 1998, s. 54).

II. Abdülhamid döneminde, vatan kavramını topluma benimsetmek için coğrafya derslerine de büyük önem verildi. Bu dönemde coğrafya ders kitaplarında, vatan, millet, devlet, kavim ve siyasal ideolojiler gibi olgular tanımlanmaya ayrıldı. Bu kavramların tanımlanmasındaki amaç, Osmanlı tebaasının “vatana karşı görevlerinin” bilincine varmasını sağlamaktı. Haritalarda öğrencilere imparatorluğun sınırlarının somut görüntüsü gösterildi. Osmanlı İmparatorluğu’nun; Anadolu, Irak, Suriye, Balkanlar, Hicaz, Yemen, Necd, Mısır, Bingazi, Trablusgarp ve Kıbrıs’tan oluştuğu anlatılmış ancak bu topraklardan bazılarının işgal altında olduğundan bahsedilmiş ve bu toprakların kurtarılacağı öğrencilere aşılanmıştır (Karpat, 2009, s. 10).

Yeni yeni oluşmaya başlayan modern Türk Edebiyatı; bu dönemde vatani ve vatanseverliği bir konu olarak işlemeye başladı. Türk halkçı (popülist) edebiyatının ve gazeteciliğin babası kabul edilen Ahmet Mithat Efendi ve Ahmet Rasim kısa hikayelerinde ve romanlarında giderek “Türk” olarak görülmeye başlayan Osmanlı Devleti’nin zengin bir portresini ortaya koydu (Karpat, 2009, s. 10).

Modern eğitimi teşvik eden, modern okullar kuran ve ülke genelinde eğitim seferberliğini başlatan II. Abdülhamit’i, Fransız yazar François Georgeon “maarif perver” ve “camiden çok okul yaptıran hükümdar” olarak tanımlamıştır (Kanal, 2018, s. 158).

19. yüzyılda merkezileşmeyi planlayan uluslar için modern ve merkezi bir posta ve telgraf aracı büyük öneme sahipti. Bu araçlar sadece halk için kolaylık sağlamayacaktı aynı zamanda devletin iç güvenliği ve savunması bakımından hükümet için önemli bir hizmet olacaktı. Türkler, bu haberleşme araçlarının önemini çok çabuk kavradı. Devlet ağlarının kurulması, telgraf personelinin yetiştirilmesi ve yerli posta teşkilatının temellerini sağlamlaştırmak için İstanbul’da ”Telgrafçılık okulu” açılması için çalışmalar başlatıldı (Lewis, 1993, ss. 183-184).

Türk telgrafçılık sisteminin kurulmasında iki kişinin payı büyüktür. Babıali tercüme odasının üyesi ve aynı zamanda İlk Türk muharebe memuru olan Fevzi Bey ve Türk telgrafçılar grubunun ilk yetiştiricisi unvanına sahip ve Türk mors alfabesinin mucidi olan Mustafa Bey. O dönemde Edirne Telgraf merkez müdürlüğüne atanan Mustafa Bey, 1861 yılında ilk Türkçe telgrafı İstanbul’a göndermiştir (Lewis, 1993, s. 184).

19. yüzyıldan itibaren devletler ideolojilerini yaymak için başta gazete olmak üzere basılı yayın araçlarından yoğun bir şekilde yararlanmışlardır ve yararlanmaya da devam etmektedirler. Sultan Abdülhamid, basına sansür uygulamasına rağmen aynı zamanda ülkenin her köşesine basının yayılması için devlet eliyle atılımlar gerçekleştirmiştir. Çünkü sultan basının yaygınlaşmasına karşı değildi, basında hükümet aleyhine yazılar yazılmasına karşıydı. Ülkenin dört bir yanına basının yayılmasını sağlayan Abdülhamit'in amacı halkı doğal kaynaklar, kültür ve tarım konusunda bilinçlendirmektir. Ancak köylere kadar yayılan basın tek kaynaktan yönetilecek, aynı konuları yazacak ve sade bir dille basılacaktı (Koloğlu, 2014, s. 87).

Abdülhamit, merkezi devlet ve taşra arasında ortak bir bağ kurulması için basını bir araç olarak kullanmış aynı zamanda devlet ideolojisinin yayılması içinde basın araçlarından yararlanmıştır. Basında çıkan yazıların Türkçe yazılması istenmiş ve Türkçe yazılan yazılar sayesinde de Türk dili yaygınlaşmaya başlamıştır (Varlık, 2014, s. 101). 1894 yılında kurulan İkdam Gazetesi'nde, Türk kültürünü anlatan makaleler çıkarılmaya başlandı (Mardin, 1991). Bu makaleleri çıkaran aydınlar İkdam Gazetesi için "bu bir Türk gazetesidir" başlığını kullanmış, sade bir Türkçe'yi ve ılımlı etnik Türkçüğü desteklemişlerdir. İkdam Gazetesi yazarları; Ahmet Cevdet, Mevlana Celaleddin Rumi'nin torunu olan Velet Çelebi(İzbudak), Necip Asım (Yazıksız) ve Bursalı Mehmet Tahir Bey'dir. Bu gazete kültürel Türkçülüğün ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde çok etkili bir rol oynamıştır. (Öksüz, 1995, s. 24).

II. Abdülhamid döneminde, Osmanlıların vatanlarını tanıması ve bu vatanda yaşayan Türklere ilgi duyulması için vatan kavramı basında yer almaya başlamıştır (Kushner , 1998, s. 60). Basında yer almaya başlayan vatan kavramı giderek ilgi çekmeye başlamış ve Anadolu'nun Türk vatanı olduğu görüşü Abdülhamit döneminde telakki etmiştir. Vatandan kastedilen olgunun ne olduğu net söylenmemekle birlikte edebi eserlerde vatanseverlik konuları işlenmeye başlandı. Örneğin; Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" adlı eseri, Osmanlı'da vatanseverlik konusunda önemli eserler arasında yer alır. Yine Mehmet Emin Bey, 1897 yılında Türk-Yunan Savaşı döneminde yazdığı Türkçe şiirlerinde kahramanlarını vatanına, milletine bağlı Anadolu insanı olarak tasvir etmiştir (Kushner, 1998, s. 74). Bu tarz eserler halkın ve özellikle gençlerin kimliklerinin oluşumunda ve vatana bağlılıklarının gelişmesi açısından önemli rollerde bulunmuştur.

2.2.3.2. II. Abdülhamid'in İslamcılık İdeolojisi

II. Abdülhamid Tanzimat döneminden farklı olarak devlet ideolojisinde yön değişikliğine gitmiştir. Abdülhamid, tahta çıktığı sırada aslında, bütün Osmanlı tebaasını bir arada tutma projesi olan “Osmanlıcılık” ideolojisini devam ettirmek istemişti. Ancak Osmanlıcılık başarısız olunca Abdülhamit bu ideolojiyi İslami değerlerle birleştirerek imparatorlukta kalan Müslüman halklara göre yeniden tasarlama yoluna gitti (Karpat, 2013). Çünkü devletin bekası ve geleceği için Müslüman olan bütün unsurların kendilerini İslam milletinden saymaları önem arz ediyordu. II. Abdülhamid, İslam kardeşliği fikrinin Müslüman milletlerin Osmanlı çatısı altında bütünleşmesine ve birleşmesine olanak sağlayacağını düşündü (Yıldız, 1999, s. 5).

Tanzimat döneminde yapılan reformları, fazlaca Avrupai ve laik olarak gören Yeni Osmanlılar, yapılacak olan yeniliklerin “İslami temellere uygun” olması gerektiğini ifade etmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında, II. Abdülhamid döneminde devlet ideolojisi olarak kullanılan İslamcılık fikrinin kaynağının aslında Yeni Osmanlılar olduğu söylenebilir. II. Abdülhamid döneminde İslamcılık; eğitim ve dil alanında (dilde sadeleşmeye gidilmesi) yapılan yeniliklerle siyasallaştı ve İslami bir kimlik halini aldı. Sultan Abdülhamit; devlet içinde birliği korumanın ve dış güçlere karşı da dengeyi kurmanın yolu olarak “İslamcılık” ideolojisine ağırlık verdi.

Osmanlı – Rus Savaşı'ndan (1877-78) sonra gayrimüslim halkların yaşadığı çoğu toprağını kaybeden, Tanzimat dönemine göre daha açık ve net ifade edilebilen İslami bir kimlik kazanan Osmanlı, yeni bir meşrutiyet zemini oluşturmak için çalışmalara başladı (Deringil, 2007, s. 29). Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkanlardaki çoğu toprağını kaybeden Osmanlı'nın, Balkanlardaki gücü ve otoritesi zayıfladı, bu olaylarla beraber Osmanlıcılık fikri de önemini kaybetmeye başladı. Osmanlıcılığın, önemini ve Osmanlı'nın da gayri Müslüm tebaasının büyük bir bölümünü kaybetmesiyle, 1878 yılından sonra ülke Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu bir konuma gelmişti. Bu durum Abdülhamid'i; yeni bir politikaya yöneltti. Sultan Abdülhamid, devletin artık iç ve dış siyasette bu zamana kadar ihmal ettiği ve milliyetçi düşüncenin giderek yayıldığı Müslüman nüfusa öncelik verecekti. Ancak ilk önce imparatorlukta kalan bu Müslüman nüfusu homojenleştirmesi gerekecekti. Bunu da “Müslüman millet” kavramı çerçevesinde yapacaktı (Çetinsaya, 2001, ss. 270-271). Sultan'ın bu politikasının amacı, Müslüman nüfusu İslamiyet kimliği ile şekillendirip,

İslam'ın çok üstün değerinde bir din olduğuna ikna ederek bu halkların devlete olan bağlılıklarını arttırmaktı. Böylece devletin varlığını korumuş olacak ve devletin devamlılığını sağlayacaktı (Karpas, 2009, ss. 40-41).

Sultan Abdülhamid'in, İslamcılığının (Panislamizm) iki boyutu vardı. Birincisi; Osmanlı devletine bağlı Müslüman tebaayı "İslam" bayrağı altında toplama amacıdır. İkincisi ise, dış ülke Müslümanlarını halifelik makamının etrafında toplamaktı (Mardin, 1991, s. 84). Sultan, hem devletteki hem de dünyadaki Müslümanların Batılı emperyalizme karşı koyabilecek bir makam olarak halifeliği görmüş ve hatta halifelik makamının saltanattan önce geldiğini ifade etmiştir (Karpas, 2009, s. 43). Abdülhamit, Osmanlıların aslında tek bir millet ve bu milletin "Müslüman bir millet" olduğunu vurgulamak için dini "siyasi bir ulusa", inancı da ideolojisine dönüştürmek istedi. Ayrıca Abdülhamid, İslamcılık politikasıyla dış güçlerin (Fransa, Rusya ve İngiltere), devletin iç işlerine müdahale etmelerini engellemek istemişti.

2.2.5. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)

Sultan Abdülhamid'in, Müslüman nüfusu yoğunlukta kalan devletini ayakta tutmak için bulduğu "Müslüman millet" oluşturma politikası olan İslamcılık ideolojisi düşünüldüğü gibi başarılı olamadı. İslamcılık fikri, Balkanlar'da ve Anadolu'da yaşayan farklı etnik toplumlar üzerinde etkili olmuş ancak Araplar üzerinde aynı etkiyi gösterememişti.

II. Abdülhamid döneminde yani 1900'lü yılların başında milliyetçilik sadece Babıali'den uzakta olan eyaletlerde değil başkentte de hissedilmeye başlandı. Türk olmayan uluslara milliyetçi düşünceler sirayet edince bazı azınlık grupları ülke içinde huzursuzluk çıkarmaya başladı. Bu gruplara Arnavutlar ve Müslümanlar da katıldı (Kushner, 1998, s. 13).

Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin, İmparatorluğa bağlı yaşayan çok etnili ve dinli ulusların yapısal özellikleri dikkate alındığında uygulanabilir olmadığı aşıkardır. İmparatorlukta çıkan huzursuzluklar da bu ideolojilerin başarısız olduğunun başlıca göstergesidir. Bu süreçten itibaren geciktirilen ve gün yüzüne çıkarılmayan Türkçülük ideolojisi hem devlet adamları hem de aydın kesim tarafından benimsenmeye ve önem kazanmaya başladı.

Bu kısımda Osmanlı'nın son dönemde yaşadığı kimlik krizleri ve bu krizlere bulmaya çalıştığı çözümler anlatılacaktır. II. Meşrutiyet dönemini tetkik etmeden önce Jön Türkler hareketine değinmek gerekir.

2.2.5.1. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki

Kökleri Genç Osmanlılara dayanan Jön Türk hareketinin amacı, feshedilen meclisi yeniden açmak ve anayasal düzeni yeniden kurmaktır. Sultan Abdülhamid'in tahtta olduğu sürece kurduğu baskıcı yönetim bu amacın gerçekleşmesi zorunluluğunu ortaya koymuştur.

1900'lü yılların başında Abdülhamid'in kurduğu modern okullarda okuyan ve Avrupa'dan etkilenen genç Osmanlı aydınları devletin siyasi yapısını çağ dışı ve eksik görmüş, imparatorluğun çağdaş bir rejime sahip olması gerektiğini düşünmüşlerdir (Georgeon, 2006, s. 24). İmparatorluğun yönetim sisteminin "Pederşahi, usta-çırak, pîr-mürid, yaşlı-genç, padişah-kul" şeklinde olması genç aydınların devleti çağ dışı bulmasına ve bu yüzden Ermeni İhtilal Komitelerinin devleti dağıtacağı düşüncesine kapılmalarına neden olmuştur (Mardin, 1991, s. 99). Devletin batılı güçlerin saldırısına ve baskına maruz kaldığını düşünen Jön Türkler, bu durumdan Abdülhamid'i sorumlu tutmuştur (Georgeon, 2006, s. 24).

Temel amaçları II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine son vermek, anayasayı yürürlüğe koyarak meşruti yönetime yeniden geçmek olan Jön Türkler Cemiyeti, ilk defa "İttihad-ı Osmani" adıyla İstanbul'daki Askeri Tıbbiye mektebinde kurulmuştur. İlk örgütlü muhalefet grubu olan İttihad-ı Osmanlı (Zürcher, 2013, s. 136), İbrahim Temo, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet ve Mehmet Reşid tarafından kuruldu. Daha sonra aynı yıl içinde intizam ve terakki düşüncesini savunan Ahmed Rıza'nın Paris'te kurmuş olduğu cemiyetler birleşerek İttihat (Osmanlı Birliği) ve Terakki (Aydınlanma; çağdaş uygarlığın eğitim ve teknik araçları ile donanarak ilerlemek) Cemiyeti adını almıştır (Tunaya, 1998, s. 51).

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), kurulduğu zamandan beri Osmanlı Devleti'ni bölmek isteyenlere karşı tepkisini açıkça ortaya koymuş ve devletin dağılmasının önüne geçmek için çeşitli politikalar belirlemiştir (Mardin, 1991, s. 99). Etnik köken ayrımı yapmadan imparatorluğun bütünlüğünü savunan herkesin cemiyete katılabileceği ifade edilmiştir (Semiz, 2014, s. 220). Bu cemiyetin çoğunluğunun Müslüman nüfustan (gençlerden) oluşturma prensibi kabul edilmiş, bu Müslüman

gençlerin de büyük bir kısmının Türk kökenli olmasına özen gösterilmiştir (Semiz, 2014, s. 220).

Cemiyetin kurucusundan olan Ahmet Rıza Bey, bu cemiyeti “*halis bir Türk Müslüman cemiyeti*” olarak tanımlarken, cemiyetin önde gelen üyelerinden olan Fethi Okyar, bu derneğin ideolojisini şu şekilde anlatmıştır;

“İttihat ve Terakki’de milli olan ve olmayan unsurlar elbette vardı. O şartlar içinde fikriyatçıları ve müesseseleri olmayan ve gizli çalışan bir cemiyetin başka kaynaklardan ilham alması çok tabii idi. Hatta zaruri idi. Fakat muhakkak olan şuydu. İttihat ve Terakki, o günün şartları içinde açıkça ifade edilmesi imkânsız ve hatta başındakilerin de felsefe ve fikir yapısı olarak ifade edemeyecekleri kadar şekilde Türk milliyetçisiydi ” (Semiz, 2014, s. 222).

İTC, siyasi bir güç olarak 1906 yılında Selanik’te III. Ordudaki bazı subaylar tarafından kurulmuş olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (Semiz, 2014, s. 222), (bu tarihten sonra genç Türk eylemlerini kontrol edecek grup) ile 1907 yılında Paris’te birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu birleşmeden sonra bütün Jön Türk dernekleri tek bir hedef için çalıştı. Sultan Abdülhamid’in baskıcı rejimine son vermek ve anayasayı yeniden yürürlüğe koymak (Karpaz, 2010, s. 101).

2.2.5.2. II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)

Giderek siyasi olarak güçlenen İTC, nispeten daha az kan akıtılarak 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’i ilan etti. II. Abdülhamid’te Kanuni Esasi’yi yeniden yürürlüğe koydu ve parlamentoyu yeniden açtırdı. II. Meşrutiyet’in ilanı ve anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ile aydınlar Abdülhamid’i yenmiş ve ordu sadece teknik, askeri alanda değil siyasi alanda da yenileşme hamlesinde başrolü oynamış oluyordu (Karpaz, 2009, s. 101).

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra eski çok dinli ve çok etnili olan imparatorlukta, Osmanlılık anlayışı devlet ideolojisi olarak sürdürülmekteydi fakat modernist aydınların genel görüşü ve düşüncesi Osmanlı Devleti’nin Türk olduğu ve Osmanlı topraklarının da bir Türk devleti parçası olduğu şeklindeydi (Karpaz, 2009, s. 12). II. Meşrutiyet döneminde devlet yönetimi ve aydınlar Yahudileri, Rumları, Bulgarları ve Arapları Osmanlı milletinden kabul etseler de bu milletler Osmanlılığı kabul etmedikleri gibi bunu açıkça belirtmekten de geri kalmamışlardır.

Hürriyet, eşitlik, adalet sözleri ile yapılan devrimden sonra Osmanlı topraklarında Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler birlikte Meşrutiyeti ve özgürlüğü kutlamışlardır (Kulu, 2007, s. 224). II. Abdülhamid'in İslamcılık ideolojisinden dolayı geri plana atılan Osmanlılık, bu dönemde zirve noktasına ulaştı. Ancak çok zaman geçmeden yeni rejimin içinde bulunduğu sıkıntılar (hâkim ulusun ekonomik yönden kalkındırılması, eğitimin ideolojik olarak nasıl kullanılacağı, medeni mahkemelerle şer'î mahkemelerin nasıl uyuşacağı, biriken borçlar) (Somel, 2001, s. 109) ve Balkan Savaşları, Osmanlılık siyasetine büyük bir darbe vurmuştur (Çelen, 2013, s. 308).

1913 yılından itibaren Jön Türkler, Osmanlı'nın kurtuluşunu modernleşmede ve Türk milliyetçiliği temelinde bir ulus devlet inşa etmede görmüşlerdir. Jön Türklerin ulus devlet modeline yönelmesinde; Libya, Arnavutluk, Yemen ve Balkan Savaşları birer mihenk taşı olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralması, Kırım, Osmanlı- Rus ve Balkan Savaşları'nın yarattığı göçler, Osmanlı'nın kimlik, nüfus ve sınır politikalarını yeniden şekillendirmesine neden olmuştur. Özellikle Balkan Savaşları'nda alınan yenilgi Genç Türkleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu hayal kırıklığının nedeni toprak kaybı ve yenilgiden öte bu duruma Osmanlı Devleti'nin eski tebaasının neden olmasıydı. Balkan Savaşları'ndan alınan yenilgiden sonra Türklerin Türkçülüğe olan ilgisi daha çok artmıştır. Balkan Savaşları ulusların kendi ırklarına sevgisini ve ulus temelli devlet kurma isteklerini ortaya koymuştur. Bu da Genç Türklerde var olan Türklük bilincini uluslaştırma politikasına döndürmede katalizör işlevi görmüştür (Şimşek, 2008, s. 166).

Osmanlı aydınlarının Türk Milliyetçiliğine yönelimini İlber Ortaylı şu şekilde ifade etmiştir;

“Türklük, İmparatorluk var oldukça doğumu zaruret nedeniyle ve ihtiyatla geciktirilmiş bir kimlikti. Yıkım anında ise derhal patladı. Kozmopolit bir "Osmanlı" eliti vardı, yenedünyanın şartlarında derhal "Türk" oldular. Müslümanlığıyla yetinen bir halk vardı, 1293 (1877- 1878 Osmanlı- Rus) Harbi ve Balkan Harbi'nin faciaları ve Birinci Büyük Savaşın ateşinde onlar da zamanla "Türk" kimliğinin gerekli olduğunu anladı” (Ortaylı, 2003, s. 15).

Türkçülüğe olan ilginin artmasıyla Osmanlı Devleti; çok dinli, çok etnili imparatorluk düşüncesinden vazgeçti ve Anadolu'da homojen bir Türk nüfusunun oluşmasına ağırlık verdi. Burada bahsedilen Türklükten anlaşılan ırkçılık değil

Anadolu'daki Türkler ve Müslümanlardır. Yani Türklük Anadolu'da yaşayan insanları kapsayan bir kimlik haline getirilecekti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel politikası da Türk Ulusçuluğu olacaktı (Şimşek, 2008, s. 169). Ancak Türklüğün etnik bir kimlik olarak kabul edilmesi Cumhuriyet dönemini bulacaktı.

Türk tarihinin dönüm noktası sayılan Balkan Savaşları'ndan, alınan yenilgileri ve askeri yıkımları ittihatçılar ulus bilincinin gelişmemesine bağladılar. Çünkü devletin bu yenilgileri almasına Osmanlı'nın eski tebaası neden olmuştu. 1913 yılında Balkan bölgesindeki bütün topraklarını kaybeden Osmanlı aynı zamanda Türk olmayan ve gayri-Müslim olan tebaasını da kaybetmişti. Devletin resmi ideolojisini tekrar gözden geçiren ittihatçılar bundan sonra politikalarını milli bir kimliğe bürüyecek ve Türk kelimesi artık Fransız, İngiliz gibi bir millete ait olma anlamında kullanılacaktı. İTC, bu tarihten sonra Osmanlı'nın kurtuluşunu Türk milliyetçiliğinde arayacaktı. Çünkü devletin çok uluslu olma özelliği Rumeli topraklarını kaybetmesi ile sona ermiş ve bu toprak kayıpları Jön Türklerin politikalarını Anadolu'ya kaydırmıştı (Ahmad, 1999, s. 186).

Reel politik yönünden bakıldığında yaşanan toprak kayıpları sonrası İmparatorluğun en önemli unsuru Türkler olmuştur. Bu durum politikaların Türk ulusçuluğuna kaymasını sağlamıştır (Ahmad, 1999, s. 187). Devletin kurtuluşunu Türk milliyetçiliğinde arayan İttihatçılar Sosyolog Ziya Gökalp'in milli bilincin ve kimliğin oluşturulması fikirlerinden yola çıkarak Gökalp'in formüle ettiği Türk milliyetçiliğini ideoloji olarak benimsemeye başladı (Şimşek, 2006, s. 290). Gökalp'in görüşüne göre; ulus (milliyetçilik), sadece ırk, siyasi birlik, coğrafi şartlar ve irade gücü üzerine inşa edilemezdi, ortak harsa (kültüre), dile, dine, tarihe, ahlaka ve sanata dayalı medeni ve kalkınmış bir ulus üzerine inşa edilebilirdi. Yönelmesi gereken amaç, bütün Türklerin hars birliği ile kuracağı büyük ülke olan "Turan"dı (Karpat, 2010, ss. 111-112). Bu inşa edilecek ulusun Türk, İslam ve Batılı özellikleri ihtiva etmesi gerekirdi. Ziya Gökalp'in bu üç sentezi Cumhuriyet dönemi ulus inşa sürecine de zemin hazırlamıştır.

Irki değil kültürel bir millet oluşumunu formüle eden Gökalp'in düşüncesini Osmanlı Türkleri de ılımlı karşılamıştır. Gökalp, din olgusunu da içine alan bir milliyetçilik anlayışını geliştirdi. "Türk milletindenim, İslam Ümmetindenim" anlayışıyla hars süzgecinden geçirilmiş bir dinin ulusun benliğinde yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Gökalp, geliştirdiği bu kimliği benimsenmesinin yolu olarak

da; Türk gençlerinin Türklük, İslamlık ve Çağdaşlık eğitimi almasıyla mümkün olduğunu vurgulamıştır (Gökalp, 2004). Ziya Gökalp, milliyetçiliği ve kimliği kazanmanın yolunu şöyle özetlemiştir:

“Bir Türk babası, çocuğunun Türkçe konuşmamasına, Türkçe okuyup yazmamasına, Türk tarihini bilmemesine razı olamaz; aynı zamanda İslam inanç ve ibadetlerini bilmemesini, İslam tarihinden habersiz kalmasını da onaylayamaz. Bu baba, çocuğunun Türk ve İslam olarak büyümesini istediği gibi, çağdaş bir insan olarak yetişmesini de ister. Öyleyse, bizim için tam eğitim, üç bölümden oluşmaktadır: Türk Eğitimi, İslam Eğitimi, çağdaşlık eğitimi (Gökalp, 2004).

Şunu da belirtmek gerekir ki; Gökalp, çağdaşlaşmanın yolunu Batının ilim ve tekniğinin örnek alınmasında görmüş ancak modernleşme evresinde Batının adet ve geleneklerinin örnek alınmaması gerektiğini de ifade etmiştir.

Bu dönemde Osmanlı elitleri Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Turancılık ideolojileri arasında bocalamış ancak en sonunda devletin dağılmasının önüne geçmek için Türkçülük ideolojisine yönelmişlerdir. Osmanlı kimliğinin, Türkçülük (Turancılık) fikri içinde oluşturup yayılması için milli eğitim, ulaşım, milli iktisat, milli dil gibi araçlar kullanılmıştır. Turancı zihniyet, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonunda yaşanan gelişmelerle Anadolu’da milliyetçiliğin üst safhaya çıkmasını sağlamıştır. Anadolu milliyetçiliğine dönüşen bu hissiyat Kuva-i Milliye ruhuna da geçmiştir.

Bu devirde hemen hemen her milleti etkileyen ulusçuluk akımı Birinci Dünya savaşı ile Türk nüfusuna da sirayet etmiştir. Son olarak da bu gelişmeler Atatürk milliyetçiliğinin zeminini oluşturmuştur. Çünkü “anavatan Anadolu” ve Türk Ulusuna Sadakat” politikaları Atatürk dönemini geliştiren politikaların merkezinde olmuştur (Tabur, 2014, s. 51). Smith’in; *“Milletler, yaşadıkları coğrafyaya derin kökler salmaktadırlar, milliyetçilik hem mülkiyet ve yeniden inşa, hem de ataların yaşadıkları ve tarihin bir yurt olarak belirlediği yere ait olma anlamında toprakla ilgilidir”* (Smith, 2010) sözleri Türkler içinde var olan vatanı korumak, geçmiş değerlerine, gelenek ve anılarına sahip çıkmak anlamında değer kazanmıştır.

2.3. Milli Mücadele Dönemi Türk Kimliği

“Bir millet için vatanını savunmak, aynı zamanda geçmişini, bugününü ve geleceğini savunmak demektir.”

Osmanlı İmparatorluğu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kontrolünde Birinci Dünya Savaşı'na girmişti. Emperyalist mücadelelere sahne olan ulusçu, eylem ve söylemlerin sebep olduğu bu savaş, Osmanlı gibi etnik bütünlüğü olmayan devletler için yolun sonuydu. Osmanlı, girdiği bu savaşı kaybetti ve 30 Ekim 1918 yılında Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı.

Milli mücadele döneminde, milli kimliğin başat unsuru din olgusu olmuş ve İslamcılık, Türk kimliğine kaynaklık etmiştir. Kimlik olgusu, Müslüman nüfus ve millet kavramı ekseninde belirlenmiştir. Trakya ve Anadolu'daki Müslümanların Türk olarak kabul edilmesiyle Türklük, İslam'la özdeş tutulmuştur. Ayrıca milli mücadele döneminin; Türk, Kürt, Laz ve Çerkezlerin de içinde bulunduğu etnik çoğulcu bir durumda olması Türk milliyetçiliğine rengini vermiştir (Yıldız, 2002, s. 217).

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılan Osmanlı'da milliyetçilik akımı ve uluslaşma bilinci Türkler arasında da hızla yayılmaya başladı. Özellikle 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal etmeye başlaması ve Anadolu sınırlarının içlerine doğru ilerlemesi üzerine Anadolu'da yaşayan yerli halk bu işgal girişimine çok büyük bir tepki göstermiştir.

Bu işgallere karşı, Anadolu'nun farklı bölgelerinde ulusal kurtuluş temalı direnişler ve ayaklanmalar başladı, cemiyetler kuruldu, mitingler düzenlendi. Türk Ocakları'nın Halide Edip Adıvar, Mehmet Emin Yurdakul, Hamdullah Suphi ve Hüseyin Ragıp Baydur gibi aydınları, başta İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali olmak üzere İstanbul'da yapılan mitinglerde çok önemli roller üstlenerek, halkı mücadeleye ve direnişe sürükleyen konuşmalar yapmışlardır (Sarıay, 1997, s. 19). Yapılan coşkulu mitinglerde; Halide Edip “Müslümanlar! Türkler! Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor” diyerek kitlelere seslenmiştir. Hamdullah Suphi ise; *"Biz bütün bir millet efradını birbirine bağlayan binlerce can, kan ve dil rabitalarından maada bir de felâket ve iman bağıyla birbirimize bağlandık ve yemin ettik. Trakya'nın, Anadolu'nun, İstanbul'un Türk birliği parçalanamaz!"* (Safa, 1997, s. 87) söylemleri ile halkı direnişe çağırmıştır.

Yunanlıların, İzmir'i işgal etmesine ve tüm yurttaki Türklerin varlığının hiçe sayılmasına tepki olarak Türk Ocakları da mitingler düzenlemişlerdir. Mitinglerde bu işgale karşı, halkın aydınlatılması amacıyla ‘Reddi İlhak Mitingi (Beyannamesi)’

düzenlemişlerdir (Reddi İlhak Beyannamesi, 2020) Balıkesir Kongresinde “*Hedef ve Gaye, Vatanı Kurtarmaktır*” sözleriyle işgallere karşı çıkmıştır. Bu kongrenin devamı niteliğinde olan Harekâtı Milliye ve Reddi İlhak Büyük Kongresi'nin sonuç beyannamesinde de “*bin beş yüz seneyi aşan bir zamandan beri Türk ve İslam olan sevgili memleketimizden ırkımızın düşmanı bulunan Yunanlıları tarddan (kovmak) ibaret olduğu*” vurgulanmıştır (Göktürk, 2002, s. 105). Gerek miting alanlarında gerekse de bu beyannamelerde görüldüğü üzere Türkçülük ve İslamcılık duyguları iç içe geçmiştir. Mitinglerde yapılan konuşmalarda, yayınlanan beyannamelerin büyük çoğunluğunda vurgulanan temel konu Türk milliyetçiliğinin uyandırılması ve düşmanı Anadolu topraklarından kovmak olmuştur. Bu yazılarda ve söylemlerde milliyetçilik ruhunu görmek mümkün olsa da milliyetçilik ile İslam arasında net bir sınır konulamadığını da söyleyebiliriz.

Mustafa Kemal ve silah arkadaşları, yaşanan bu süreçlerde yayınlanan beyannamelerde, genelgelerde, yurdun çeşitli bölgelerinde yapılan kongrelerde işgalcilere karşı birlik olma bilincinin geliştirilmesi için çalışmışlardır. “Çeşitlilik içinde birlik” mesajlarıyla halkta bu bilinç uyandırılmaya çalışılırken aynı zamanda “Türklük, Türk milliyetçiliği ve Türk milleti” gibi kavramları kullanmamaya özen göstermişlerdir (Özbudun, 1997, s. 64). Çünkü milli mücadele dini (İslami) bir bağımsızlık süreciydi.

Ulusal kurtuluş mücadelesinin başlangıcı Mustafa Kemal’in, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a gitmesiyle başlamıştır. Aslında Osmanlı Hükümeti İngilizlerin onayıyla Mustafa Kemal’i, Osmanlı’da silah bırakmamış güçlerin, silahlarını toplamak ve o bölgeleri silahlardan arındırmak için göndermişti. Ancak Mustafa Kemal, silahları toplamak yerine halkı milli mücadele konusunda bilinçlendirmek için genelgeler yayınlamaya başladı. Bunun üzerine Müdafai Hukuk Cemiyeti gibi örgütlerde onun etrafında toplanmaya başladı. Bu cemiyetler “23 Temmuz-17 Ağustos 1919 Erzurum” ’da ve “4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas”ta yaptıkları kongrelerde Mustafa Kemal’i başkan seçtiler (Ahmad, 2006).

Yapılan bu kongrelerde milli mücadelenin amacı, yöntemi ve programı belirlendi. Örneğin; Erzurum Kongresi’nde, “*Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine hükümeti merkeziye muktedir olmadığı takdirde, temini maksat için, bir hükümeti muvakkate teşekkül edilecektir*” (Atatürk, 1973), maddesinden de anlaşılacağı üzere self-determinasyon ilkesi benimsenerek ulus-devlet düşüncesinin

meşruiyet zemini oluşturulmaya başlanmıştı. Ulusal kongre niteliği taşıyan Sivas Kongresi'nde ise daha önemli kararlar alındı. "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmuş ve bu kongrede "temsil heyeti" oluşturulmuştu (Atatürk, 1973), ve bu heyet tüm Türk milleti için hareket edecekti böylece sultanın Türk milleti üzerindeki temsil hakkı da kaldırılmış oluyordu.

Milli mücadele döneminde, Türk kimliğinin içeriği tam olarak belirlenemediği için hangi etnik ve dini topluluktan olursa olsun, Anadolu'da yaşayan bütün toplulukların bu vatan için mücadele etmesi gerektiği vurgulanmış ve halk bu konuda bilinçlendirilmeye çalışılmıştır (Birsell, 2013, s. 109). Müslüman millet olan Türkler, Kürtler, Çerkezler ve Lazlar arasında ırki bir ayırım yapılmayarak İslam unsuru ile birlik bilinci oluşturulma yoluna gidildi. Vurgulan kimliğin Türklük değil de İslam olmasının nedeni Ahmad'a göre; bu topraklarda yaşayan Türklerin birçoğunun hala Osmanlı Devleti'ne çok güçlü bağlarla bağlı olması ve aynı zamanda bu kişilerin kendilerini ilk Türk olarak değil Müslüman olarak tanımlamalarıydı (Ahmad, 1995, s. 61). Halkın, Halife olarak sultana ve onun hanedanına çok değer vermesinden dolayı, İslam unsuru, Türk kimliğinin önüne geçiyordu. Böyle bir ortamda Milli mücadelenin başarıya ulaşmasında da halkı birlik içinde bir arada tutan din olgusunun yeri büyük olmuştur.

28 Ocak 1920 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen ve Türk milli mücadelesinin bildirisi olan Misak-ı Milli kararları (Misak-ı Milli, 2020), bir nevi maddi anlamda Türk düşüncesinin de sınırlarını çizmiş oluyordu. Çünkü bu meclis kendi devletleri için hangi sınırları kabul ettiklerini ilan etmiş oluyordu. İngilizlerin baskısı altında toplanan Mebusan Meclisi'nin; aldığı bu kararların belki de en çarpıcı yanı Anadolu'da işgallere karşı başlamış olan ulusal direniş mücadelesine dolaylı yoldan da olsa destek vermesi olmuştur. Aslında bu şekilde Anadolu topraklarında yaşanan milli mücadelenin halk desteğinden yoksun olmadığı da dünyaya duyurulmuş oluyordu.

Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesinden sonra müttefikler 16 Mart 1920'de başkent İstanbul'u işgal edip, Mebusan Meclisini dağıtmışlardır. Milli mücadele taraftarı olan mebuslardan bazıları ve birçok milliyetçiyi sürgüne gönderdiler. Milliyetçilerin bir kısmı da başkentini işgal edilmesinden sonra Ankara'ya gitti. Mustafa Kemal, Aralık 1919'dan beri Ankara'daydı ve burayı kendine karargâh olarak

seçmişti. Milliyetçilerin de burada toplanmasıyla bölgesel devam eden milli mücadele merkezi bir şekle büründü.

Milli mücadelenin merkezi bir hal almasıyla beraber, 23 Nisan 1920 yılında Büyük Millet Meclisi (BMM) açıldı (BMM, 2020). Meclisin açılmasıyla beraber Türk milliyetçiliğinin, farklı bölgelerde ve mekânlarda sürdürülen mücadelesi aynı merkeze taşınmış oluyordu. BMM’ndeki milliyetçiler, yabancı devletin işgallerine ve egemenliğine karşı tek bir düşüncede birleşmişlerdir: “Ulusal sınırlar içerisinde bağımsızlık.”

Milli mücadelenin böyle bir ivme kazanmasında Safa’ya göre; “*Ankara Milli Mücadele yıllarında Türk milliyetçiliğini temsil etmekteydi. Bunun ispatı olarak Kurtuluş Savaşı'nın bütün sıfatları ve tabirleri gösterilebilmektedir: Milli Mücadele, Milli Hareket, Milli Zafer, BMM, Milli İstiklal, Hâkimiyet-i Milliye, Kuvayi Milliye. Bu kelimeler tam bir milliyetçilik mefhumunun bütün manalarını içine almaktadır*” (Safa, 1997, ss. 85-86).

Açılan BMM ile beraber aslında uluslaşma süreci son evreye girmişti. Çünkü meclis açıldıktan sonra yapılan ilk toplantıda yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplayarak kendisini en yüksek siyasi merci ilan etmişti. BMM, milleti temsil eden tek merkezin kendilerini olduğunu beyan etmiş ve “egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu” vurgulamıştır (Atatürk, 1973, ss.438-439). Açılan bu mecliste, yürütülen politikalarda ulusal kimlik değil İslam olgusu ön planda tutulmuştur. Safa, açılış töreninde Mustafa Kemal’in yaptığı açıklamayı aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“23 Nisan Cuma günü namazdan sonra Büyük Millet Meclisi açılacaktır”. “...Vatanın istiklali ve hilafet ve saltanatın kurtarılması gibi önemli bir amaçla toplanacak olan Büyük Millet Meclisi'nin Cuma günü açılmasının nedeni, bu günün kutsiyetinden istifade etmektir. Bütün mebuslar birlikte Cuma namazını Hacı Bayram-ı Veli camiiinde kılacaklar ve böylece namazın ve Kuranın nurundan da faydalanılacaktır. Namaz sonrasında Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerif taşınarak Daire-i Mahsusa 'ya gidilecek. Binaya girilmeden kurbanlar kesilecek ve dualar okunacaktır”. “...Bu günün kutsallığını teyit amacıyla bugünden itibaren her gün şehir merkezinde hatim ve Buhari- i Şerif okunacaktır”. “... Vatanın her yerinde bugünden itibaren Buhari ve Hatim okunacaktır. Cuma günü (23 Nisan) ezandan önce minarelerden

salâvatlar getirilecek ve hutbelerde halifemiz ve padişahımızın namı anılacak ve bütün halkıyla birlikte kurtuluşu için dualar edilecektir” (Safa, 1997).

Mustafa Kemal, BMM’ni ve Türk milletini oluşturan Müslüman unsurlara şu şekilde seslenmiştir:

“Efendiler, meselenin bir daha tekerrür etmemesi ricasıyla bir iki noktayı arz etmek isterim: Burada maksut olan ve Meclis âlinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Lâz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslamiyedir, samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh bu heyeti âliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiğimiz emeller, yalnız bir unsur-u islâma münhasır değildir. Anasır-ı İslâmiyeden mürekkep bir kütleye aittir. Bunun böyle olduğunu hepimiz biliriz” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006).

Bu dönemde işgalci devletlere (Yunanlılara, Fransızlara ve İtalyanlara) karşı İslam, Müslüman milleti birleştirici bir unsur olarak kullanılmış ve İslamcılık düşüncesi milli mücadele döneminde Türk milliyetçiliğine kaynaklık etmiştir. Bu açıklamalardan hareketle aslında, Milli mücadelenin, ulusal bir mücadele olmaktan ziyade dini bir mücadele olduğu söylenebilir. Çünkü Milli mücadele döneminde millet kavramı ikili anlamda kullanılmış ancak ümmet kavramı bu dönemde daha ağır basmıştır. Türk ulusu kavramı da Müslümanlıkla özdeş tutulmuş ve ulusal bağımsızlığı kazanmak için yapılan savaflara cihad düşüncesi ile girilmiştir.

1922 yılında Mudanya Mütarekesiyle sonlanan Kurtuluş Savaşı, 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşmasıyla başlangıçtaki amacına ulaştı. Osmanlı Devleti’nin yıkıldığı ve yerine Türk ulusal devletinin kurulduğu bu antlaşmayla herkes tarafından kabul edildi. Milli Mücadele sonrası Ankara Hükümetinin Lozan’a çağırılması, siyasi ve hukuki tanınmanın ilk işaretiydi. Lozan Antlaşmasıyla beraber Türk ulus-devleti tam bağımsızlığını da kazanmış oluyordu (Lozan Antlaşması, 2020).

2.4. Cumhuriyet’in İlanı ve Tek Parti Dönemi Türk Kimlik İnşa Politikaları

2.4.1. Cumhuriyetin İlanı

11 Ağustos 1923’te meclisteki çoğunluğun kararıyla Mustafa Kemal, meclis başkanı seçildi. Bu meclisin aldığı en önemli kararlardan biri Ankara’nın, milli mücadele dönemindeki öneminden ve stratejik konumundan dolayı başkent olarak

kabul edilmesi olmuştur. Ayrıca Ankara, yeni kurulan devletin de kalbiydi. Çünkü bu ulusun ve devletin yaşadığı zor süreçlerde Türklerin anayurdu konumuna geçmişti.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile Türk milliyetçiliği, farklı bir evreye geçmiş ve söylem değiştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu gibi hanedanlığa dayalı bir devlet tasfiye edilmiş ve o devletle olan bağlar reddedilmiştir. Bu süreçten sonra kurucu ideoloji tarafından kökleri Jön Türklere kadar giden milli kimliğe dayalı bir devletin ve siyasal toplumun ulus olarak inşa süreci başlamıştır. Bu süreçte cumhuriyet rejiminin kurucu ideolojileri milli ulusun ve devletin kurulması için bir dizi inkılap yapmış ve siyasal toplumun inşası sürecini başlatmışlardır (Bostancı, 2008, ss. 36-39).

Cumhuriyet ile birlikte mozaik yapıda olan çok etnili, çok kültürlü ve hanedanlığa dayalı olan Osmanlı ile bağlar koparıldı. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nde milliyetçiliğe dayalı bir devlet kurmak ve milli iradeyi hakim kılmak için bir dizi reformlar yaptı. TBMM kuruldu, saltanat ve hilafet ilga edildi, Türk diline önem verildi, Ezan Türkçe okutulmaya başlandı, Soyadı Kanunu çıkarıldı ve milli iktisadi politikalar hazırlanmaya başlandı. Ayrıca belirtmek gerekir ki Halifeliğin, kısa sürede (4 ay sonra) ilga edilmesinin en büyük nedeni, halife var oldukça Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılması gereken laik ve sosyal reformların yapılamayacak olmasıydı (Doğan, 2008, s. 69).

Fikirleriyle Türk milliyetçiliğine yön veren ve bu milliyetçiliği saf bir duygunun ötesinde gören Gökalp; Türkçülüğe resmi bir değer kazandırmanın Mustafa Kemal olduğunu ifade etmiş ve “Türkçülüğün Esasları” kitabında “Türkçülüğün Tarihi” bölümünde Mustafa Kemal için:

“Evvelce Türkiye’de Türk milliyetinin hiçbir mevki yoktu. Bugün her hak Türkü’ndür. Bu topraktaki hakimiyet, Türk Hakimiyetidir. Siyasette, kültürde, İktisatta hep Türk halkı hakimdir. Bu kadar kat’i ve inkılabı yapan zat, Türkçülüğün en büyük adamıdır” ifadelerini kullanmıştır (Bostancı, 2008, s. 39).

Mustafa Kemal ve seçkinleri yeni kurulan yönetim şeklinin sistematik alt yapısını oluşturmaya başlamışlardır. Bu dönemde İslamcı düşünce ve politikalardan uzaklaşmış ve Müslüman kimliği yerine, “Türklük” bir üst kimlik olarak hakim kılınmaya çalışılmıştır. Yeni ideolojiye göre önemli olan bu üst kimliğin kendi devletini kurması gerektiği inancı olmuştur. Mustafa Kemal, cumhuriyet rejimiyle

beraber modern bir devlet yaratma çabası içine girmiştir. Bu yeni devlet, batılılaşma yolunda kültürel ve siyasi kurumları yeniden hazırlayarak, Türk ulusunu ve kimliğini inşa edecekti.

Devlet denilen yapılanmalarda her zaman bir topluma gereksinim vardır. Yeni devletin de yapılanmasını tamamlaması için bir topluma ihtiyaç vardı. Devletin yönetim şekli değişmiş olsa da, Osmanlı'dan kalan toplum büyük oranda değişmemişti. Cumhuriyetçi seçkinlerin, istediği toplum yapısı yoktu. Bu yüzden sadece kimliği değil toplumu da yeniden inşa etmeye başlamak gerekiyordu. Toplumu yeniden inşa etme süreci aynı zamanda süre gelen kimlik krizlerine de bir çözüm olacaktı. Modern ve milli bir devlet kurmaya çalışan Kemalist seçkinler, toplumun Türk milliyetçiliği etrafında birleşmesi ve dinsel aidiyetlerden arınması için çalışmalara başlamışlardır. Yani Osmanlı Devleti'nde ümmet bilinciyle hareket eden topluma, yeni ulus devlette yurttaşlık ve milliyetçilik bilinci aşılacaktı (Mango, 2003, s. 33). Yeni kurulan Türk Devleti; kendisini çağdaş ve medeni uygarlıklar içinde görmüş ve Batılı tarzda bir devlet olma yolunda ilerlemek istemiştir. Devletin yönetici kadrosu, Batılı bir anlayışla yeni ulus kimliğini inşa etmek amacıyla, Osmanlı kimliğini ve Osmanlı'ya olan aidiyetlik bağını ülkede tasfiye etmek için “Müslüman ve Doğulu” özelliklerini bir potada eritme yoluna gitti. (Altındağ, 2016, s. 50)

Cumhuriyetçi ideoloji ulus kimliğinin inşası sürecinde Avrupai tarzda kendi siyasal, sosyal ve kültürel kurumlarını kuracaktı. Bu aşamada yeni rejim, toplumda geleneksel Osmanlı ideolojisini kaldırıp, yerine kendi ideolojisini benimsetmek için eğitim, hukuk ve toplumsal yaşamla ilgili alanlarda reform politikaları hazırladı. Bu reformları gerçekleştirmek ve topluma yayılmasını sağlamak için de aydın zümreyi yani cumhuriyetçi rejimi yetiştirecekti (Yıldırım, 2012, s. 145).

2.4.2. Tek Parti Dönemi ve Türk Kimliğini İnşa Etme Politikaları (1923-1950)

Etnik, kültürel, dilsel ve dinsel çeşitliliği çok olan Osmanlı Devleti'nin, külleri üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, farklı dil ve kültüre sahip halkların tanınması halinde yeni ülkenin bütünlüğünün bozulacağından endişe etmiş ve yeni devlete bir ulusçuluk ideolojisi geliştirmişti. Bu ideolojiye göre; uluslararası antlaşmalarda varlıkları tanınan azınlıklar dışında ülkede yaşayan herkes “Türk”tür. Türk milliyetçiliği ve kimliği, ön plana çıkarılarak azınlık kültürleri çoğunluk kültürü içinde

eritmeye çalışılmıştır (Durgun, 2018, s. 54). Yani Türk kimliği bir şemsiye olarak tüm halkları bir arada tutmak için kurgulanmıştır. Milli kimliklerin inşa süreçlerinde en önemli noktalar, “devlete ait hissetme” ve “devlete olan bağlılık”tır. Bu yüzden dönemin genel düşüncesi, etnik temellere dayanmayan bir Türk kimliği ve toprak bütünlüğünü kapsayan “Türk ulusu” inancı olmuştur (Özdoğan 2015). Bu düşünceler ışığında cumhuriyetin yönetici kadrosu, Anadolu topraklarında geçmişten beri birlikte yaşamış farklı ulusları tek bir şemsiye altında birleştirip, ortak bir milli kimlik inşa etmek için çalışmaya başladı.

Mustafa Kemal, Türk Devleti’nin millet anlayışını; dil, din, kültür ve ülkü bağı ile birbirine bağlı olan yurttaşların oluşturduğu, siyasi ve sosyal topluluk olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu ulusu oluşturan değerler; “geçmişten gelen kültür birikimleri, zengin bir anı mirası, beraber yaşamak konusundaki istek ve arzularıdır” (Özkaya, 2020, s. 650).

Mustafa Kemal’in milliyetçilik tanımı; ırkçı yaklaşımlardan uzak milli birlik inancı içinde olan, milli şuuru taşıyan ve milli varlıkların esasına dayanır. Yani kendini “Türk hisseden, Türk dilini ve kültürünü özümseyen herkes Türk’tür. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı kendi ifadesiyle; "*Milletin, varlığını devam ettirmek için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ, çağlardan beri gelen şekil ve temelini değiştirmiş, yani millet, dini ve mezhebi bağlar yerine, Türk milliyeti bağlarıyla bireylerini toplamıştır*" (Özkaya, 2020, ss. 652-655).

Tek parti döneminde, siyasal bağlamda modern ve seküler bir ulus devlet, sosyal bağlamda ise ulus oluşturma amacına yönelik bir vatandaşlık anlayışı geliştirilmeye çalışıldı. Bu vatandaşlık anlayışında milliyetçilik, çağdaşlık ve laiklik kavramları ön planda tutularak, toplumun bu vatandaşlık anlayışından etkilenmesi için de haktan çok görev duygusuna vurgu yapıldı. Kültürel anlamda, bir ulus sistemine dayanan vatandaşlık anlayışının geliştirilmesi için Osmanlı ve Müslüman gibi kimliksel tanımlamalardan özellikle kaçınılmıştır (Hülür ve Akça, 2007, s.329).

Siyasal alanda milliyetçi bir ulus devlet oluşturma süreci, Kemalist dönemde yapılan devleti laikleştirmeyi ve modernleştirmeyi amaçlayan reformlarla devam etti. Modern, laik, ilerlemeci ve pozitivist bir yeni millet anlayışı çerçevesinde Saltanat ve hilafetin kaldırılması, Cumhuriyet rejiminin kurulması, Kemalist reformların ilk dalgasını oluşturmuştu. Daha sonra 1925 yılında Tekke ve Zaviyelerin kapatılması,

Şapka Kanunu'nun getirilmesi, 1926'da Avrupa takviminin kullanılmaya başlanması, İsviçre Medeni Kanunu ve İtalya Ceza Yasası'nın kabul edilmesi, aile hukuku alanında da dini nikahın ve çok eşliliğin kaldırılması, kadınlara siyasal hakların verilmesi, kadınların toplumsal alana katılımlarının özendirilmesi gibi Batılılaşmaya yönelik laikleştirici reformlar yapıldı (Zürcher, 2013, ss. 256-257). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu reformlar ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Kurucu kadro ülkede laik bir düzenin kurulması için yukarıda sayılan reformları aynı zamanda “devlet işlerini dini sembollerden ve kurumlardan arındırmak” için de yapmıştı. Bunun en somut örneği; 1924 Anayasası'nda (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) yer alan “Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır” ibaresi, 1928 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kaldırıldı. 1937 yılında da laiklik ve diğer ilkeler anayasaya girdi. CHP'nin Altı Ok'u, Türkiye Devleti'nin temel ilkeleri haline getirildi (Devletin Dini İslam'dır, 2020).

Durgun'a göre; Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan Türk milliyetçilik anlayışı Gökalp'in; “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak” fikirleri üzerine kuruluydu. Ancak Cumhuriyetle birlikte bu anlayış islamdan uzaklaşarak (islam ötelenerek), “Türkleşmek ve Muasırlaşmak” düşünceleri üzerine kurulmaya çalışıldı. Cumhuriyet rejimiyle beraber Türk kimliği daha seküler bir vizyon kazandı (Durgun, 2020).

Modern devletlerin kullandığı baskı ve ideolojik aygıtları, kurucu kadro da hem ulus devlet hem de ulus kimlik inşasını gerçekleştirmek için kullanmaya başladı. Modern devlet, toplumu dönüştürmek ve değiştirmek için; eğitim, aile, hukuk, ordu, polis, iletişim, ulaşım gibi birçok aygıtı devreye koydu ve inşa süreçlerinde kullandı.

2.4.2.1. Tek Parti Dönemi Kimlik İnşa Etme Aracı Olarak: Eğitim

Devlet, en önemli ideolojik aygıtlarından biri olan eğitim aracılığıyla, tüm toplumun değer yargılarını düşüncelerini bir “erime potası” içinde kaynaştırıp toplumu bütünleştirmeyi amaçlar. Bu amacından dolayı devlet, eğitim sisteminin tüm aşamalarında kendi ideolojik ilkelerini, simgelerini ve dilini halka yayarak, eğitimi siyasal ve toplumsal kontrol mekanizması olarak kullanır (Çetin, 2001, s. 206).

Cumhuriyetin kurucu kadrosu; devlet kontrollü eğitim sistemini, insanları ve toplumu dolayısıyla var olan sosyal, siyasi ve ekonomik yapıyı dönüştürme yolunda kullandı. Bütün ulus devletlerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti de, ulus kimliğinin

inşa edilmesinde ve bu kimliğe olan sadakatın ve aidiyet bağının sürekli kılınmasında eğitimi ideolojik bir araç olarak görmüş ve kullanmıştır.

Eğitimi, kültür birliğini oluşturmada ve kültürel değerleri yaymada önemli bir aygıt olarak gören Mustafa Kemal ve ekibi; toplumun değer yargılarını, sosyal, siyasal ve kültürel kurumlarını değiştirmek istemişlerdir. Milli, laik ve bilimsel bir eğitim sistemini isteyen (Adem, 2000, s. 16); Mustafa Kemal'e göre Osmanlı'dan "boşalmış" bir Türk tarihi yazılmalıydı. Yeniden icat edilecek bu tarih tezinin yazılmasının bir diğer nedeni de; Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus devlet olduğu ve ulusun Türk olduğu anayasa ile tanımlanmasına rağmen halkın bütünü tarafından bu düşüncenin özümsememesidir. Bundan dolayı yeni ulusun, birbirine daha sıkı bağlarla bağlanması ve yeni yönetim şeklinin benimsenmesi için okullarda okutulacak ve anlatılacak olan Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil teorisi yazılmıştır. Bu tezlerden, ulus-kimlik inşa sürecinde fazlasıyla yararlandı.

2.4.2.1.1. Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisinin Türk Kimliğine Etkileri

Ulusların oluşumunu kendiliğinden ve tepeden inme olarak ele alan Kılıçbay, Spontane ulus örneğine Fransa ve İngiltere'yi verir. Bu iki ülkenin uluslaşma ve ulus devlet kurma süreci, Aydınlanma ve Fransız Devrimi gibi tarihsel süreç içerisinde meydana gelen gelişmelerden sonra kendiliğinden oluşmuştur. Ancak Türk ulus devletinin kurulması ve uluslaşma süreci kendiliğinden değil tepeden inme şeklinde olmuştur. Türk ulusuna " Siz ulussunuz, sizin şanlı bir tarihiniz ve kazanılmış bir toprağınız var" denilerek bu ulusun Osmanlı ve ümmet bilincinden çıkıp ulus bilincine varılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda tepeden inme politikalara başvurulmuştur (Kılıçbay, 1997, s. 13).

Cumhuriyet döneminde milli kimlik, İslami kimliğin geri plana atılarak yerine etnik kimliğin ön plana alındığı bir dönüşüm sürecine girdi. Bu dönüşüm için hazırlanan tezlerde Türk ulus kimliği "Orta Asya'dan gelen bir soyun devamı" olarak betimlendi ve tanımlandı. İnşa edilmeye çalışılan bu yeni kimlikle Türk ulusunun, kendilerini geçmişten beri var olan köklü ve büyük bir milletin mensubu olarak görmeleri ve hissetmeleri amaçlandı. Ulus kimlik inşası açısından bu yöntem Orta Asya'da yaşayan uluslar ile Türkiye'de yaşayan Türkler arasında ilişki kurularak yakınlık sağlanması açısından önemliydi. Bu yönetime ulusal tarih yazıcılığı ile dayanak noktası oluşturuldu. Cumhuriyetçi kadro, yazılacak olan tarih tezi ile hem

“ulusal bağımsızlığı bilim alanında tamamlama” amacı gütmüş hem de topluma milliyetçilik ideolojisinin kabul ettirilmesine dayanak olacağını düşünmüştür (Türk Tarih Tezi, 2020) .

2.4.2.1.1.1. *Türk Tarih Tezi'nde Türk Milli Kimlik İnşası*

Türk ruhunu canlandırıp güçlü bir ulus devlet kurmak ve bu devlete tarihi bir referans oluşturmak isteyen Mustafa Kemal, Türk milletini odak noktasına alan bir Türk tarihinin yazılmasını istedi. Toplumun ve bireylerin bugün üstünde yaşadıkları anayurdunun tarihini, kültürünü ve atalarını araştırıp diğer halklardan ne kadar üstün olduklarını görmeleri için tarih bilimcileri teşvik etti (Çığ, 2002).

Batılı kaynaklar Türkleri; göçebe kavimler olarak tanımlamış ve Türklerden "ikinci dereceden sarı ırktan, istilacı barbar kavim" olarak bahsetmişlerdir (Türk Tarih Tezi, 2020). Kemal Atatürk, bu noktada Türklerin ulusal tarihi ve dillerini araştırıp, bu milletin dünya uygarlıklarına ve gelişimine olan etkilerini/katkılarını ortaya çıkarmak için bu tarih tezinin yazılması gerektiğini vurguladı (Çığ, 2002).

Yazılacak olan bu tarih tezinde; Gayri Müslim halklarla ve Batı'yla yapılan mücadelelerin canlı tutulmasına özen gösterildi. Daha önceki dönemlerde Rum halkının nasıl ihanet ettiği, Yunanlıların isyanları, bütün Batılı toplumların Türk milletine karşı ittifak kurup tarih boyunca Türk milletine nasıl saldırdıkları ve tüm bunlara rağmen Türk ulus devletinin nasıl zor süreçler sonunda kurulduğu anlatıldı. Türk Tarih Tezinin yazılmasında ve hazırlanmasında izlenen bu yöntemin amacı; Türk toplumunun yakın zamanda yaşadıkları kötü anıların başrolünde “dış mihraklar” ya da “iç düşmanların” olduklarını göstermekti.

Bu yöntem hem inşa edilmeye çalışılan yeni kimliğin hem de Türk ulusuna yeni bir tarih yazma iradesinin tecellisi olarak görülebilir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, tarih tezi vasıtasıyla Avrupalı devletlerin, Türk milletine yönelik dışlama ve küçümsemesine aslında tarihin ilk dönemlerinden beri “Türklerin diğer uygarlıklara örnek olan ve uygarlık yaratan” bir millet olduğunu göstermeye çalıştı. Türklerin, kendi tarihlerinden ve kimliğinden gurur duymaları için tarih tezinin merkezine kutsallaştırılmış bir Türk kimliği yerleştirildi. Ve bu tez hem öğrencilerin hem de toplumun eğitiminde kullanıldı (Akman, 2011, s. 83).

Türk Tarih Tezinde kaybedilen savaşlar, yenilgi ve kayıplar; başarılar kadar ön planda tutulmadı. Bunun sebebini Özkırımlı;"milletleri millet yapan kahramanlıklarla

dolu ortak bir geçmiş büyük liderler ve gerçek zaferlerdir. En az bunlar kadar önemli olan başka bir nokta ise toplu unutulardır. Milletler birliklerini sağlamak ve koruyabilmek için yalnızca geçmişlerindeki başarıları hatırlamamalı, kimi kötü anıları da unutmalıydılar" şeklinde açıklamıştır (Özkırımlı, 2013, s. 56).

Erken cumhuriyet döneminde yazılan bu teze göre; Türkler, Malazgirt Savaşı'yla Anadolu'yu işgal etmemişlerdi. Orta Asya'da, yüksek medeniyetler kurmuşlar ancak iklimdeki değişimler sonucunda iç denizin de kurumasıyla dünyanın dört tarafına göç etmek zorunda kalmışlardı. Tarih tezinde, Türk kavimlerinin göç ettikleri yerlere medeniyet götürerek, dünyaya uygarlık yayan bir ulus oldukları yazıldı. Anadolu topraklarına Malazgirt Savaşı'ndan çok daha önce gelen Türk ulusunun, burada da uygarlığın gelişmesine katkıda bulunduğu yazılarak yani bu toprakların ilk sakinlerinin de Türkler olduğu savunularak, Türklerin Anadolu'daki varlıkları meşrulaştırılmaya çalışıldı. Kurucu kadronun, inşa etmeye çalıştığı Türk kimliğinin, benimsenmesinde bu tez aktif rol oynadı. Osmanlı Devleti'nin dine ve hanedanlığa dayalı dar kapsamlı tarihi genişletilerek Türkler için, Orta Asya merkezli bir tarih yazıldı. İnşa edilecek yeni Türk kimliğinin, alt yapısının hazırlanması için Türk millet tarihinin ilk dönemlerine kadar gidildi. Türk kimliği bu süreçte hanedancı ve ümmetçi etkilerden arındırılarak yeni modern kimliğin dayanak noktası oluşturuldu (Kabapınar, 2020, s. 144).

Milli bir kimlik inşa etmeyi amaçlayan bu tarih tezinde Türklerin Anadolu'daki varlıklarının meşrulaştırılmasının nedeni Demir' e göre; "*Mustafa Kemal, yeni bir Anadolu Türk vatanı fikrini zihinlere yerleştirmek istedi. Amacı halen devam eden İslami ve Osmanlılık duygularını yıkmak, Panislamik ve Pantürkist heveslere karşı koymak ve Türk ulusunda vatanına karşı yeni bir bağlılık yaratmaktı*" (Demir, 1985). Yani Mustafa Kemal, Anadolu'nun Türkün anavatanı olduğu imajını vererek, Türk milletinin Anadolu'ya da sahip çıkmasını amaçladı.

Kısaca bu tezde; Türk ulusunun saygısını ve milli öz güvenini tekrar kazanması, Anadolu'nun aslında çok eski dönemlerden beri Türk vatanı olduğu, İslam öncesi Türk tarihinin vurgulanarak laikliğin ön plana çıkarılması, dünya uygarlıklarının arasına Türkleri de koyarak Türk ırkının uygarlık kurmadaki üstünlüklerine vurgu yapılmak istenmiştir (Altındağ, 2016, s. 52).

Durgun'un ifadesiyle; "Cumhuriyet'in kurucu kadrosu, ülkeyi siyasal ve toplumsal düzen açısından baştan aşağı yeniden yapılandırma çalışmalarında; laiklik ve ulus devlet temelinde siyasal yapılanma arayışlarında bulunmuş, Osmanlı-İslam geleneğini "karanlık çağ" olarak niteleyerek, onu tarih öğretiminin dışında tutmuştur. Bu şekilde Türk ulusal kimliğinin ötekisi Osmanlı olarak sunularak, milletle duygusal buluşma noktasında sorunların ortaya çıkmasına neden olunmuştur. İnşâ edilmeye çalışılan kimlik eski-yeni, geleneksel-modern, Osmanlı-Türk gibi karşıtlıklar üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Türklerle Doğu kimliği arasındaki bağlantıyı koparmak, Şarkiyatçılığın Doğulu kimliğe yakıştırdığı bütün olumsuzlukları Osmanlı-İslam geçmişine atfetmek çabaları, daha çok yeni ulusal kimliği şarkiyatçı söylemden muaf tutmak içindir. Nitekim Türkler dışındaki Doğulu halklara bakış Şarkiyatçı söylemle tamamen uyumludur. Türkler konusunda ise; Şarkiyatçı anlayışa karşı mücadele bayrağı açılmış, Türklüğün Batılı Şarkiyatçılar tarafından Doğululukla ilişkilendirilmesi, adeta ulusal haysiyetimize yöneltilmiş bir saldırı olarak görülmüştür. Türkleri uzak geçmişlerinde Batı gelişme çizgisinin ortağı, hatta kaynağı haline getiren tarih tezleri; aynı zamanda bir cevap olarak düşünülmüş ve bu zamandaki Türklük, Osmanlı-İslam geçmişine karşıt, Batıyla uyumlu bir kimlik olarak yeniden inşâ edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla yeni ulusal kimliğin inşâsı, Osmanlı-İslam geçmişiyle ilişkilendirilen ve kurumsal, kültürel, toplumsal ve gündelik hafızanın bileşenlerinden pek çok unsurun unutulması veya unutturulması üzerinden ilerlemiştir (Durgun, 2020, s. 303).

Milli Eğitim Bakanlığı, ulusal bilincin oluşturulması için bu tarih tezini destekler nitelikte adımlar atarak ders kitaplarına koymuş ve öğretmenlere tanıtmıştı. Böylece, "1930 yılından beri her Türk çocuğu, okul sıralarından geçerken, gerçek Türklerin, belki, İsa'nın doğumundan binlerce yıl önce Orta Asya'da, uygarlığın ilk temellerini, bütün dünyada ilk kez ortaya atan ve sonra, bu uygarlığı dünyanın çeşitli bölgelerine yayan insanlar olduğunu öğrenmektedir" (Alp, 2012, s. 152). Türk halkının politik eğitiminde tarih derslerine önemli işlevler yüklenmiş cumhuriyet döneminde tarih dersleri bir araç olarak kullanılmıştır (Akman, 2011, s. 83).

Türk Tarih Tezini, bilimsel bir temele oturtmak için 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti¹, kurulmuş ve bir yıl sonra Birinci Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir. 1937 tarihinde düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi, birinciye

¹ Adı daha sonra Türk Tarih Kurumu olarak değiştirildi.

oranla daha geniş kapsamlı olmuştur. Katılımcıların, büyük bir bölümü üniversite bağlantılı araştırmacılar ve profesörlerden oluşmuş ve yarısından fazlası çeşitli Avrupa ülkelerinden katılım sağlamıştır. Bu özelliğiyle İkinci Türk Tarih Kongresi uluslararası bir niteliğe sahiptir.

2.4.2.1.1.2. Güneş Dil Teorisinin Türk Kimliğine Etkileri

Ulusçuluk üzerine çalışan birçok düşünür, ulusal kimlik duygusunun anahtarı olarak ortak bir dilin var olmasını sayar. Ulus devletler varlıklarını anlamlandırmak ve ideolojilerini benimsetmek için pek çok araçtan yararlanırlar. Cumhuriyetin kurucu kadrosu da, ortak ulusal bilinci ve Türk ulus kimliğinin sınırlarını belirlemek için Türk Tarih ve Türk Dil Tezini işlevsel bir araç olarak kullanmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri üzerine kurulan Cumhuriyet yönetiminin, dil politikaları hem Batılılaşma yolunda büyük çaplı bir zihniyet değişimini hem de ulusal bütünlüğün/birliğin kurulması için hazırlandı. Yönetici elitler, milli bir dilin tezahür etmesini ulusun ve milli kimliğin inşası için en önemli araç olarak gördüler. Çünkü ulus kimlik bilinci gelişmemiş bir millet için milli birliği ve bütünlüğü sağlamada ve milleti kurmada en önemli araç dildir.

Milli dil çalışmaları için, 1924 tarihinde Türkiyat Enstitüsü kuruldu. Ancak Enstitünün kurulma amaçlarından birisi olan İstanbul'da bir uluslararası Türkoloji kongresi toplama isteği gerçekleşmemiştir. Bundan dolayı dil üzerine olan çalışmalar 1926 tarihinde Bakü'de toplanan Bakü Türkiyat kongresinde başlamıştır. Bakü Türkiyat Kongresine katılanlar arasında Türk, Rus, Alman ve Ukraynalı delegeler vardı (Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi, 2020). Kongrede dil alanında yapılması gereken reformlar ve politikalar hakkında bazı kararlar alındı. Alınan kararlar arasında; Latin alfabesine acilen geçilmesi gerektiği, Leningrad'da Türk toplumlarının bir haritasının ve Türkologlar albümünün hazırlanması, Türkoloji çalışmalarına dair derleme bir eserin Bakü'de yayınlanması ve Sovyetler Birliği'nde Türkoloji çalışmalarına dair bir yayın organının çıkarılması vb. gibi. Son olarak kongrenin iki yılda bir yapılması ve bir sonraki toplantının da Semerkant'ta olacağı kararı alındı (Mermer, 2018, s. 153). Bu kongreden sonra Türkiye Cumhuriyeti kendi öz dilinde çağdaşlaşma yolunda adımlar atmaya başladı (Şendeniz, 2014, s. 304). Bu yolda, ülke sınırları içinde 1928'de harf inkılabı gerçekleşmiş ve Latin alfabesine geçilmiştir.

Harf inkılâbından sonra dilde sadeleşme çalışmaları ve öz Türkçe kelime üretim seferberliği başlamıştır. Özellikle “1930-1931”de Orhun kitabelerine atıfta bulunulmuş ve Türk dili kutsanmıştır.

Mustafa Kemal; Arapçanın, Türklere ait olmadığını, Arapça ve Farsça unsurların Türk dili için uygunluk teşkil etmediğini ifade ederek, yerel kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasıyla Türkçe olmayan kelimelerin gereksiz hale geleceğine inanıyordu (Şendeniz, 2014, s. 310).

Türk milliyetçiliğine yeni bir kapsam ve derinlik katmak için dil araçsal bir olgu olarak kullanıldı ve yeni rejimle bağdaşır hale getirilmeye çalışıldı (Şendeniz, 2014, s. 311). 1932 yılında toplanan Türk Tarih kongresinden hemen sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu. Bu kurum Türk dilinin tarihsel sürecini, Hint-Avrupa ve Avrupa-Asya dilleriyle olan ilişkisi üzerine çalışmalar yaptı ve bildiriler düzenledi. Bu bildiriler Türk dili kurultaylarında okundu. Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nı önemli derecede etkileyen hadise ise, Dr. Phil H. F. Kvergie'in Atatürk'e gönderdiği Türk dilinin başka dillerle ilişkisi konusunda yeni bir teoriye zemin hazırlayan “*La Psychologie de quelques elements des langues turques (Türk Dillerindeki Bazı Öğelerin Psikolojisi)*” adlı çalışmasından esinlenerek hazırlanan Güneş-Dil Teorisi'dir (Demir, 2010, s. 391).

Güneş-Dil Teorisi'nin, üstünde durduğu önemli noktalar ve keşfettiği kanunlardan biri “*Güneşin ilk insanlar için her şeyden üstün bir obje olduğu ve dilin zuhurunda da ilk amilin güneş bulunduğu*” meselesidir (İnan, 1936). Güneş-Dil Teorisi, 1936'da gerçekleştirilen Üçüncü Türk Dili Kurultayı'nda baskın söylem, "ilk doğal dil, ilk insanların doğayı yansılayan seslerinden doğmuştur; bu insanların içinde bir dilin gerekliliğini ilk hissedenler Türkler olmuş ve ilk sözcüklerini güneşi anlatmak için üretmişlerdir(Copeaux, 1998, ss. 49-50). Bu teoride dünyadaki bütün dillerin Türkçe kökenli olduğu ifade edilmiştir.

Türkler; medeniyetlerini Asya, Avrupa ve hatta Amerika kıtasına kadar yaymışlardı, o zaman Türk dili de insanlık tarihinde arz ettiği önem açısından büyük bir dikkatle incelenmeliydi. Çünkü Türkler, çok farklı coğrafyada bulunmasından dolayı birçok farklı medeniyetin de dil oluşumunda etkili olmuştur.

Demir, Güneş- Dil Teorisinin asıl amacını şu şekilde açıklamıştır;

“Türk dili, taş ve maden çağında kültür kavramlarını göç yoluyla bütün dünyadaki dillere yayan çok eski ve çok büyük bir kültür dilidir. Esasında bu teori, tarih tezinin iki yönlü hedefini gösteriyordu: Birincileyin, Türk dili ve ırkının sürekliliğini ispatlamak; ikincileyin, Güneşin ilkel toplumlardaki tanrı tanımaz gücünü esas alarak dil problemini seküler bir düzleme taşımak. Çünkü Türk Dil Devrimi’nin başlıca motivasyonu “Türkçeyi Arapça ve Farsçanın hegemonyasından kurtarmak” gibi görünse de aslında daima “Laik Cumhuriyetin dilini,” Arapça ve Farsçayla özdeşleştirilmiş İslâmın etkisinden kurtarmak olmuştur. Cumhuriyet, alfabe değişiminden dilde sadeleşmeye varana kadar topyekûn Dil Devrimi’nde esasen iki şeyi hedeflemişti: Türkleşmek ve sekülerleşmek. Şimdi Güneş-Dil Teorisi’yle Türkçe İslâmın boyunduruğundan kurtarılacaktı” (Demir, 1985).

Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisinin asıl amaçlarının, uygarlıkların temeline Türk milli kimliğinin yerleştirilme düşüncesi olduğu söylenebilir. Ortak tarih, ortak dil, ortak kültür ve ortak yaşam biçimi gibi milliyetçilik ideolojilerinde çok fazla öneme sahip olan unsurlar için bu iki tez işlevsel olarak kullanılmaya çalışılmıştır.

Türk ulusçuluğunun geliştirilmesi ve ulus kimliğinin inşası açısından Türk dilinin ne kadar önemli olduğunu, yönetici kadrosunun dil çalışmaları için geliştirdiği politikalarda görmek mümkündür. Dil çalışmaları sırasında yazılan, Güneş Dil Teorisi’nin halkta yarattığı etkiye örnek verecek olursak; 1928 yılında başlatılmış olan ve o süreçte gereken ilgiyi görmeyen “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası 1930’lu yıllarda coşku ile karşılanmış ve büyük bir ivme kazanmıştır.

CHP’nin Dördüncü Kongresi’nde Başbakan İsmet İnönü’nün yaptığı ateşli bir konuşma yeni bir dalgayı canlandırdı. İnönü konuşma sırasında, Türkiye Cumhuriyeti’ndeki herkesin Türkçe konuşması gerekliliğini vurguladı: “Bundan sonra susmayacağız. Bizimle beraber yaşayan bütün vatandaşlar artık Türkçe konuşacaklar.” Bunu takiben Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türkçe’yi halka açık yerlerde işitilen tek dil haline getirmeyi amaçlayan bir kampanya başlattı (Çağaptay, 2003, ss. 260-261).

İrkçı bir ideolojiye dayanmayan cumhuriyet rejimi yaptığı inkılaplarla ve uyguladığı politikalarla Anadolu’da eskiden beri yaşayan ve farklı dilleri konuşan bütün ulusları “kültürel bir kimlik potası” içinde eritmeye çalışmıştır (Altındağ, 2016, s. 54). Çünkü bu dönemde Türk kimliğinin oluşturulmasında “biz ve öteki’ler olarak

ayrılıp belirlenmeye çalışılan millilik bilincidir. Bu dönemde Türk kimliği temel değer sayılmış (Millas, 2002, s. 194) ve toplum bu kimlik etrafında millileştirilmeye ve birleştirilmeye çalışılmıştır.

2.5. Çok Partili Hayata Geçiş Aşamasında Türk Kimliğinin Yeniden Dönüşümü

Cumhuriyet'in 1930'lu yıllardaki milliyetçilik uygulamaları, 19. yüzyıldaki geleneksel düşünce olan ırkın ulusla eş anlamlı olduğu yönündeydi. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Nazizm ve diğer ırkçı ideolojiler "biyoloji, genetik secere ve fiziksel özellikler" gibi ölçütleri kullanarak ırk tanımını yeniden dönüştürdüler. Türkiye'nin, ırk tanımını Türk Tarih ve Güneş Dil tezinde "ırk milletle eş anlamlı olarak" tanımlanmıştı. Ancak Cumhuriyet'in günlük pratiklerine baktığımızda (örneğin; Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası) ırk kavramıyla kastedilen "ulustur." Kısacası 1930'larda ırk olgusu biyolojik değil milli bir ulusa gönderme şeklinde yapılmıştır (Çağaptay, 2003, ss. 260-261).

Cumhuriyet döneminde yapılan reformları halka yaymak, yaygınlaştırmak ve devlete sahip çıkması için 1923 yılında Cumhuriyet Halk Partisi kurulmuştu. Cumhuriyet Devrimi'nin ve Kemalizm'in "ALTI OK"u önce (1928'de) CHP programına sonra (1937'de) Anayasa'ya geçirildi. Bu dönemde İslamcı muhalefet sinmiş, susturulmuş ama silinmemişti. Köşesine çekilmiş, devrime karşı yapılan çıkışların sonuçların, tepkilerini izliyor, uygun zemin-zaman kolluyordu. Atatürk'ün tek parti döneminde giriştiği "Serbest Fırka" denemesinde halk sokaklara döküldü ve bu durum ülkenin demokrasiye henüz hazır olmadığını kanıtladı (Güvenç, 1995, s.248).

1923-1950 yılları arasında cumhuriyet rejiminde hakim olan milliyetçilik Atatürk milliyetçiliği olmuş ancak çok partili hayata geçişle beraber bu milliyetçilik ideolojisi farklı dönemlerde farklı şekillerde yorumlanmaya başlamıştır.

Tek parti döneminde, ülkede bulunun aydınların büyük bir kısmı siyasal alanda da karar verici konumunda yer almaktaydı. Bu da kararlaştırılan değişimlerin yahut düzenlemelerin iktidar eliyle topluma sirayet etmesi için bir çaba niteliği taşımaktaydı. Yani özünde "yapılan devletin ulusa göre biçimlendirilmesi değil, ulusun devlete göre biçimlendirilmesiydi. Devlet, klasik liberalizmde olduğu gibi sadece asayiş

sağlamakla yetinmeyip, ulusun bütün hayatını yukarıdan aşağıya her yönüyle düzenlemekteydi.

Dönem koşulları altında ekonomik değişim ve göçler toplumun büyük kısmını yer değiştirmeye zorladığında, henüz değişimle tanışmamış yahut değişime direnen yığınları bünyesine alacak bir örgütlenme biçimi bulunmamıştı. Sadece dışarıda kaldığı varsayılan yığınları bütünleştirmek değil, demokratikleşme yönünde bir atılım amacı da taşıyan çok partili hayata geçişin alt yapı çalışmaları tamamlanmış, 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) çok partili hayatın ilk siyasal partisi olmuştur. Ocak 1946'da ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) içinden muhalif olan 4 milletvekili tarafından Demokrat Parti (DP) kurulmuştur (Zürcher, 2004, s. 308). Çok partili hayatta, dönemseller koşullara göre, Türk milliyetçiliği, farklı zamanlarda, farklı kaynaklardan beslenerek, farklı görüntülere bürünmüştür.

1930 sonrasında rejim tek-parti sistemine doğru yönelmişti ancak 1945 ile beraber siyasal alanda görünür olan milliyetçilik, eksenini liberal politikalara doğru kaydırmış, resmi Türk milliyetçiliği görüntüsünde radikal değişimler gözlemlenmeye başlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin yakınlardan duyulduğu dönemde Rusya'ya yaklaşıldığı yönünde bir izlenim yaratılmaması için çaba harcanmıştır. Bu nedenlerle 1950'lere kadar "milliyetçiliğin gelenekçi, tarihi ve dini/hissi vasıflar kazanması" siyasi idarenin dönemseller amacı olmuştur (Mermer, 2018, s. 158).

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası alanda değişen siyasal konjonktürün etkisiyle; Türkiye'de devlet siyasal sistem değişikliğine giderek, tek partili yönetim yapısından çok partili bir yönetim yapısına geçiş yapmıştır (Durgun, 2020, s. 304).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPALILIK, AVRUPA KİMLİĞİ VE MODERN TÜRK KİMLİK İNŞASINDA AVRUPA İMGESİ

Avrupa kavramı, tarihsel süreçte birçok dönemden ve aşamadan geçerek kavramsal ve coğrafi anlamda değişikliklere uğramıştır. Tarihsel süreç içerisinde Avrupa kavramı incelendiğinde, ilk olarak mitolojide yer aldığı daha sonra kültürel ve mekânsal anlamları ifade etmeye başladığı görülmektedir.

Bir fikir olarak Avrupa tartışmalarına neden olan sorunlar bulunmaktadır. Çünkü özellikle Doğu ekseninde ve Doğu algısı çerçevesinde, Asya sınırlarının nerede başladığının ve Avrupa sınırlarının nerede bittiğinin net olarak belirlenememesi tartışmalara yol açmaktadır. Avrupa'nın en çok tartışma konusu olan kısmı ise kıtanın Doğu kısmıdır. Örneğin; Bazı yazarların ifade ettiklerine göre Avrupa kıtasının doğu sınırını “Ural Dağları ve Kafkaslar ile İstanbul ve Çanakkale boğazlarının” oluşturduğu doğal coğrafi faktörler belirlemiştir (Barthelemy, 1997, s. 13: akt: Dinç, 2009, s. 202). Buna karşılık olarak Macarların Avrupalı sayılıp sayılmayacağı ya da topraklarının bir kısmının Ural Dağları'nın batısında bulunan Rusya'nın Avrupa bölgesine dahil olup olmadığı ile ilgili genel bir kabul yoktur (Kaya, 2011, s. 1). Ayrıca belirtmek gerekir ki; Avrupa kıtasının sınırının belirlenmesinde sadece coğrafi sınırlar etkili olmamıştır. Örneğin; İngiltere veya İrlanda'nın Avrupa'nın bir parçası olarak kabul edilmesi bu sınırın sadece coğrafya ile ilgili olmadığını da göstermektedir

Avrupa'nın mekân ve kültür bakımından tam olarak tanımlanamaması ve sınırlarının kesin hatlarla belirlenememesi Avrupa kavramının muğlak bir terim olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu muğlaklığa rağmen Avrupa kıtasının sınırlarını fiziki coğrafya terimleriyle “*doğuda Ural Dağları, Ural Nehri ve Hazar Denizi; güneyde Kafkas Dağları'nın kuzey sıraları ile Karadeniz ve Akdeniz; batıda Atlas Okyanusu ve kuzeyde de Kuzey Buz Denizi'nin*” çizdiği kabul edilmiştir (Doldur, [t.y.], s. 6).

Bazı coğrafyacılar ve tarihçiler arasında Avrupa'nın ve ifade ettiği coğrafi alan hakkında birtakım fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu bölgenin nereden başladığı ve nereyi ifade ettiği konusunda tartışmalar yapılmış ve bazı coğrafyacılar böyle bir kıtanın

olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşı çıkan bazı tarihçiler ise “Avrupa’nın Atlantik Okyanusu’nun kıyısında başladığını ve tüm Avrupa kıtasını kapsayarak Rusya’ya kadar ve hatta güneydoğuda Türkiye’ye” kadar sınırlarının uzandığını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca coğrafi bölgeler açısından Avrupa kavramının tarihin çeşitli dönemlerinde farklı bölgeleri tanımlamak için kullanıldığı da bir gerçektir. Barthelemy’in ifadesi ile “...Haçlı seferleri zamanında Haçlılar Ortadoğu’nun da Avrupa’ya dahil olduğuna inanmaktaydılar. 1453’te gerçekleşen İstanbul’un fethi ve Osmanlı İmparatorluğunun tesisi ile Avrupa İstanbul’un tepeleri önünde son bulmuştur” (Barthelemy, 1997, s. 13: akt: Dinç, 2009, s. 202).

3.1. Avrupa ve Avrupalılığın Kökenleri

Kavramsal bir tanımlama olarak Avrupa; coğrafi olarak dünya karasının Kuzey Batı Asya’dan yarım ada olarak ayrılmış olan kısmını ifade etmektedir. Etimolojik kökenine bakıldığında Eski çağlarda Ege Denizi çevresinde yaşayan topluluklar, Ege Denizi’nin Batı kısmında kalan topraklar için Sami dillerinde yer alan “İrib ya da Ere” (Güneşin Battığı Taraf) ve Doğu’da kalan topraklar içinde “Açu” ya da “Asu (Asia)” sözcüklerini kullanmışlardır.(Samet, s. 22; Aksoy, 2020, s. 27). Başka bir etimolojik tanım ise Avrupa kelimesinin İbranice kökenli olduğu ve kıtanın Nuh’un oğlu olan Yafes’in mirası olduğuna dair olan geleneksel bir inanca dayanmaktadır.

3.1.1. Antik Yunan Dönemi

Avrupa kavramı, ilk defa Antik dönemde ortaya çıkmış ancak bu dönemde coğrafi bir yeri tanımlamak için değil mitler ve efsanelerin (mitoslar aleminin) bir parçası olarak kullanılmıştır. Yunan mitolojisine göre “Europa” bugünkü Lübnan ya da eski Fenike Bölgesinde Suriye Şehrini (Tyre) kralı olan Agenor’un kızıdır. Fenike prensesi olan Europa’ya, Olympos’un (Yunan) baş tanrısı olan Zeus, aşık olur ve boğa kılığında girerek prensesi Girit adasının batısına kaçar (Can, 1999, s. 31). Europa Zeus’tan sonra Girit kralı Asterion ile evlenerek bu bölgeye yerleşir ve zaman içinde Europa’nın yaşadığı bu yerlere kendi adı verilir (Aksoy, 2020, s. 27). Böylece mitolojide bir prenses adı olan Europa (Avrupa) zamanla coğrafi bir kara parçasının adı olarak anılmaya başlanmıştır (Ağır, 2010, s. 1).

Mitolojide Fenike prensesinin ismi olan Avrupa, kısa bir süre sonra coğrafi bir anlam kazanmaya başlamıştır. İlk başlarda Girit’i ve “Yunan hinterlandını” çağrıştıran

Avrupa kavramı, Yunan kolonilerinin yayılıp genişlemesiyle Yunanistan'ın kuzeyindeki ve batısındaki ülkeleri kapsamaya başlamıştır (Yurdusev, 1997, s. 31).

Avrupa'nın Yunan tarihine dayanmasının nedeni Yunanlıların; "Avrupa kültürel geleneği" yaratma isteğinden kaynaklanmaktadır. Yunanistan ve İran ilk dönemlerde kültürel- politik terimler iken, bu iki bölge arasındaki ilişkilerin gerginleşmesiyle Yunanistan "Avrupa", İran ise "Doğu" olarak coğrafi terimlerle özdeşleşmiştir. Socrat ise M.Ö. 4. yüzyılda Avrupa kavramını Yunanistan, Asya'yı ise İran ile tanımlayarak kimliklendirmiştir (Delanty, 2005, s. 29).

Yurdusev'e göre, Avrupa için ilk çağlardan beri önerilen hat Akdeniz ve Don Nehridir. Bu tanım oldukça güçlü ve kalıcı olmuştur. Yurdusev'e göre "Dünyanın coğrafi olarak bölümlenmesinde ilk olarak Ege Denizi referans alınmış, ancak tarihsel süreçte Yunan kolonizasyonunun genişlemesi ve Roma İmparatorluğunun yükselişi gibi faktörlerin etkisi ile Akdeniz havzası, Ege Denizine göre daha fazla önem kazanmış ve referans noktası olarak ele alınmaya başlanmıştır. Akdeniz havzasının referans olarak kabul edilmesiyle köken olarak ilahe ismiyle anılan "Asya" ve "Libya (Afrika)" "bölgesi ortaya çıkmıştır (Yurdusev, 1997, ss. 31-32). Bu tarihten itibaren İran-Yunanistan, Asya- Avrupa ayrımı yerini yeni bir ayrıma bırakmıştır. Bu yeni ayrım ise üç bölgeyi kapsamaktaydı: Asya, Avrupa ve Afrika.

Yunan mitlerinde bir prensesin adı olan Avrupa, zaman geçtikçe coğrafi bir terim olarak "Batı ülkesi" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin M.Ö. VII. yüzyılda Antik Yunanlılar yaşadıkları coğrafyanın kuzey kısmını Avrupa ismiyle tanımlamışlardır (Akdemir, 2012, s.290-291)

Kendi yaşadıkları bölgeye Avrupa adını veren ve kendilerini Helen olarak tanımlayan Yunanlılar için; Asya ve Avrupa ayrımı tek başına önem teşkil etmiyordu. Helenler kendilerini Asya'dan daha üstün bir uygarlık olarak gördüler ve Avrupa bölgesinin dışında kalan Asyalı ve Afrikalı toplumları "Helen olmayan" olarak tanımladılar. Antik dönemde kullanılan bu tanımlamaların çoğu kültürel bir ayrım değil coğrafi bir ayrımdı (Delanty, 2005, s. 86).

Hipocrates, Helen olanların ve olmayanların ayrımını yapmıştır. Hipocrates Helenleri, Helen olmayan toplumlara göre daha soğuk iklim şartlarında yaşayan, cesur kendinden emin ve Helen olmayanlara göre daha az zeki olmakla birlikte yetenekleri sınırlı ve özgürlüklerine düşkün olanlar olarak tanımlamıştır. Hipocrates'e göre

özgürlüklerine düşkün olan Helenler, özgür şehir devletlerinde yaşamaktaydı. Helen olmayanlar ise daha sıcak iklimlerde yaşayan, Helenlere göre daha yetenekli ve zeki olan fakat daha az cesur ve kendilerine olan güvenleri daha az olanlardır. Hipocrates, Helen olmayan toplumlarda kulluk inancı ağır bastığını ve bu toplumların Persler gibi büyük imparatorluklar kurduklarını ifade etmiştir (Şen, 2004, s. 30).

Helen (Antik Yunan) mirası olarak tanımlanan bu ayrımlar Avrupa imgesinin ve Avrupalılığın tarihsel gelişiminin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Antik Yunan'ın düşünce ve felsefi alanlarda gelişen bir uygarlık olduğu göz önünde bulundurulursa, aslında Avrupa'nın Batı kültürünü, öteki olarak gördüğü Doğudan ayıran en önemli ilkelerini de bu uygarlıktan aldığı söylenebilir. Örneğin; politik düşünce, politik kurumlar, bilim, felsefe, sanat ve edebiyat gibi.

Antik Yunan döneminde, her ne kadar üzerinde yaşanan coğrafi alan olarak Avrupalı ayrımı yapılmış olsa da bu dönemde bir "Avrupalılık" fikri ve aidiyet hissi oluşmamıştır. Coğrafi bir anlamın ötesine geçemeyen Avrupa, Antik Yunan döneminde kültürel bir anlam ve bir kimliği ifade etmemiştir.

Delanty'nin ifadesi ile esas olarak Avrupa fikri, klasik Yunan uygarlığının çökmesiyle oluşmaya başladı. Yunan Kent devletlerinin, Perslerle yaptıkları savaşlardan sonra, iç çatışmalar başladı. M.Ö. 431-404 yılları arasında Atina ve Sparta arasında gerçekleşen Peloponez Savaşı ile Yunan kent devletleri zayıflamaya başladı. Yaşanan bu güç kaybı neticesinde Büyük İskender'in, hüküm sürdüğü dönemde Makedonya Yunanistan'ı ilhak etmiştir. Böylece Yunanlıların barbar olarak tanımladıkları bölgelere olan üstünlüğü sona erdi (Delanty, 2005, s. 30-32). M.Ö. 197 yılında Makedonya'nın da Romalılar tarafından ilhak edilmesiyle beraber Yunan uygarlığı küçük Asya'ya ve Doğu Akdeniz'den batı sahillerine kaymıştır. Bu süreçte Yunan ve Makedonya kültürü, Roma imparatorluğu çatısı altında birleşmiştir (Yurdusev, 1997, s. 33).

3.1.2. Roma İmparatorluğu Dönemi Avrupa

Kaya'nın (2011, s. 5), ifadesi ile dünyanın en görkemli uygarlıklarından biri olan Roma İmparatorluğu döneminde Romalılar; "Romalı olanlar" ve Romalı olmayan" ayrımı yaparak kendilerini tanımlamışlardı. Romalılar, kendilerini gelişmiş bir medeniyet olarak görmüş, kendi imparatorlukları dışında kalan kavimleri de ilkel ve barbar olarak tanımlamışlardı (Delanty, 2005, 97). Roma İmparatorluğu'nun

Yunanlıların bulunduğu bölgeden daha da öteye yayılması ile Avrupa'nın etki alanı Karadeniz ve bütün Akdeniz havzasına yayılmıştı. Böylece Avrupa yavaş yavaş mekânsal olarak netlik kazanmaya başladı.

Bu dönemde Akdeniz Havzası merkez alındı ve Avrupa, Akdeniz havzasının kuzeyinde kalan ülkeler ve alanlar olarak belirlendi. Akdeniz havzasının güneyin kalan kıta Afrika'yı ve doğusunda kalan kıta ise Asya'yı oluşturdu. Genel olarak kabul edilen mekânsal sınır; Afrika ve Asya kıtaları arasında Nil Nehri, Asya ve Avrupa arasında da Don Nehri olmuştur (Poyraz, 2009, s. 92).

Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmasından itibaren Avrupa kültürünün temelleri atılmaya başlanmıştır. Ayrıca günümüzde devletlerin reel politik anlamda kullandıkları Doğu- Batı ayrımının da Roma'nın bölünmesiyle tam olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir (Aksoy, 2020, s. 27).

Avrupalılığın ve Avrupa kimliğinin oluşmasında başat unsurun Roma kimliği olduğu aşıkardır. Pagden'in (2010, s.49) ifadesi ile "Avrupa'nın gerçek yaratıcısı Roma'dır." Çünkü her ne kadar Avrupa'nın fikri temelleri Antik Yunan döneminde atılmış olsa da idari ve hukuki temelleri Roma İmparatorluğu döneminde atılmış ve Avrupa bu tarihten sonra hukuki ve siyasal alanlarda üstün konuma gelmiştir.

Antik Yunan ve Roma döneminde Avrupa imgesi coğrafi bir anlama sahipken Hristiyanlık inancının yayılması ile bu imge yerini sosyolojik ve kültürel bir anlama bırakmaya başlamıştır. Avrupa'nın mekânsal bir anlam olmanın ötesinde kültürel bir anlam ifade etmesine neden olan etken ise 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun, Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesidir. Hristiyanlık dininin kabul edilmesiyle beraber Yunan ve Hristiyan mitolojileri birleşmiştir (Yurdusev, 1997, s. 33). Ve bu coğrafyada kök salmaya başlayan Hristiyanlığa karşı İslam'ın ortaya çıkarak Avrupa'yı tehdit etmeye başlaması ile Avrupa'da Müslüman Araplar ve Türkler "ötekiler" olarak belirlendi.

3.1.2.1 Hristiyan Mitolojisi ve Avrupalılık İmgesi

Avrupa imgesinin mekan haricinde kültürel anlamda ilk gerçek ifadesi, modern dönem öncesi Hristiyanlık dininin ve Avrupa kavramının birleştiği noktada başlamıştır. Yunan mitlerinde karşımıza çıkan üçlü bölünme, Hristiyanlık dininin kutsal kitabında da (İncil) geçmektedir. Fakat Hristiyanlık inancında, karşımıza çıkan bölünmelerin ilahelerden değil; Nuh'un oğullarından kaynaklandığı yazılmıştır. Bu

inanca göre, Nuh'un üç oğlundan biri olan Yafes (Japheth), Europe ile evlenerek Yunan ve Hristiyanlık mitolojilerini birleştirmiştir. Bu evlilikten doğan çocuk da "Hristiyanlık Ülkesi" olarak adlandırılmıştır (Yurdusev, 1997, s. 33).

Roma İmparatoru Konstantin'in, IV. yüzyılda Hristiyanlık inancını kabul etmesiyle Hristiyanlık dini güç kazanmaya başladı. Yunan mitolojisine göre, Hristiyanlık mitolojisi gücünü ilahi bir kaynaktan aldığı için daha fazla değerliydi ve insanlar üzerinde daha fazla etkiye sahipti. Romalıların, Hristiyanlık dinini kabul etmesiyle Yunan ve Hristiyan mitolojileri tamamen birleşti ve bu dönemden sonra Avrupa, "Hristiyan ülkesi" (res Publica Christiana) olarak anılmaya başlandı. Bu süreçten itibaren Hristiyanlık ve kilise Avrupa'nın şekillenmesinde, tarihi gelişiminde ve bu coğrafyada meydana gelen önemli olayların yaşanmasında çok fazla etkili olmuştur.

Avrupa'da resmi din konumuna yükselen Hristiyanlık, bu dönemde farklı bir söylemle karşımıza çıkmaktadır: Tüm dünyayı Hristiyanlık çatısı ve Roma İmparatorluğu şemsiyesi altında birleştirmek ve dünya dilini Latinceleştirmek. Bu kapsamda ilk aşama Avrupa'nın uyumlu Hristiyan cemaatlerine dönüştürülmesi olmuştur. V. ve VII. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da Kelt ve diğer Pagan dinleri yasaklanmış, Hristiyanlık inancı ve yaşam tarzı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Avrupa'da Hristiyanlığın yayılması, Roma Katolik Kilisesi'nin Avrupa üzerindeki hegemonyasını artırmıştır.

Coğrafi eksenin dışında Avrupa'nın bir medeniyet olarak doğuşu aslında Ortaçağ'ın başlarında; Hristiyanlığın kabul edilmesi, Roma'nın ruhani başkent olması ve eğitim dilinin Latince olarak kabul edilmesiyle olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki Avrupa'da yaşayan ve Hristiyanlığı kabul eden insanlar Avrupalı olarak değil Romalı olarak görülmüşlerdir. Mekânsal bağlamda bir Avrupa tanımı vardı fakat bu coğrafyada yaşayan insanlar bu tarihlerde Avrupalı olarak nitelendirilmiyorlardı.

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında Avrupa (kimliğinin) oluşmasında, öne çıkmasında ve Hristiyanlık inancı etrafında şekillenmesinde önemli olan bir diğer etken İslamiyet olmuştur. VII. yüzyıldan sonra İslamiyet, Avrupa'nın kaderini belirleyen "güçlü bir öteki" olarak karşımıza çıkar. Avrupa, en önemli ve güçlü bir öteki olarak nitelendirdiği İslamiyet karşısında, Hristiyanlığı; Avrupalılığın ve Avrupa kimliğinin temel yapı taşı olarak görmüştür (Erdenir, s. 54). Avrupa, Hristiyanlığı

merkez konuma alırken bu eksenle öteki olarak nitelendirdikleri unsurları: iç ötekiler; Protestanlar ve Ortodokslar, dış ötekiler; Müslümanlar ve Yahudiler olarak ön plana çıkardı.

3.1.2.2. Avrupa ve “Öteki” olarak İnşa Edilen İslamiyet

Avrupa imgesi ve kimliği tarih boyunca sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olmuştur. Antik Yunan’da “ötekiler” Persler ve Helen olmayan toplumlar olurken, Roma İmparatorluğu’nda ise bir bütün olarak Romalı olmayan barbarlar ve paganlar “öteki” olarak görülmüştü. Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyanlığın, resmi din olarak kabul edilmesiyle “öteki” unsuru değişikliğe uğradı. Bu zamana kadar Helen olmayan ya da Romalı olmayan barbar ve paganlar öteki konumunda iken bu tarihten sonra Avrupa’da İslamiyet güçlü bir öteki olarak inşa edilmeye başlandı (Goff, 2008, s. 172)

VII. yüzyıldan itibaren İslamiyet’in yayılmaya başlamasıyla ve devamında 662 yılında Şam’da kurulmuş olan Arap Emevi İmparatorluğu dönemiyle birlikte İslamiyet ve Müslümanlık Avrupa’nın ve Avrupa kimliğinin “öteki”si olarak algılanmaya başlandı (İnaç, 2005, s. 135). Avrupa’nın ve Hristiyanlığın karşısında İslamiyet’in güçlü bir öteki olarak konumlandırılmasının nedeni, İslam fetihleri olmuştur. 632 yılında Müslümanların peygamberi olan Hz. Muhammed’in vefatının ardından Araplar ve Müslümanlığı kabul etmiş olan diğer kavimler; Arap yarımadasını, Verimli Hilal’i (Irak, Filistin, Suriye), Yakın Doğu ve Orta Doğu’yu, Mısır’dan Fas’a Kuzey Afrika topraklarını ve Anadolu’da bazı yerleri fethetmişlerdir. Emevi İmparatorluğu’nun fetihlerin yönünü Avrupa’ya döndürmesiyle Müslümanlar, Avrupa için ciddi bir tehdit haline gelmiştir. Kuzey Afrika’da yaşayan ve İslamiyet’i kabul etmiş olan Berberiler, 711 ile 719 yılları arasında İber Yarımadası’nın büyük bir kısmını fethetti. IX. yüzyılın başlarında, Roma Adaları Korsika, Girit, Sardunya, İspanya ve Sicilya Müslümanlar tarafından ele geçirildi (Watt, s. 21; Goff, 2008, s. 26)

Bu süreç itibariyle İslam ordularının fetihlerde göstermiş olduğu başarı, Katolik Hristiyan Avrupa’ya tehdit oluşturmaya başlamış ve bu noktada İslamiyet Katolik Hristiyan Avrupa için sadece dini anlamda değil kültürel, askeri ve siyasi olarak da “ötekisi” konumuna gelmiştir. Bu dönemde İslam medeniyeti ile Avrupa

karşılaştırılacak olursa teknoloji, kültürel ve siyasi alanlarda İslamiyet'in Avrupa'ya üstünlüğü söz konusudur.

IX. yüzyıldan itibaren İslam fetihleri karşısında Hristiyanlık; “siyasi bütünleşmeye ideolojik bir temel” olarak kurgulanmaya başlandı. X. yüzyıldan itibaren ise Avrupa, Müslüman devletlerin elinde olan İspanya hariç birlik kavramı çerçevesinde “Hristiyan Topluluğuna” dönüşmeye çalışmıştı.

Bin yıla yakın bir süre boyunca (Müslümanların VII. yüzyıldan itibaren Doğu Akdeniz'deki Hristiyanların egemenliği altındaki topraklara yönelik ilk saldırısından Osmanlı İmparatorluğu'nun başarısızlıkla sonuçlanan 1683'teki İkinci Viyana kuşatması sonrasına kadar geçen süre) Avrupa ve Hristiyan alemi kültürel ve askeri olarak kendilerinden çok daha üstün olan Müslümanların ve İslamiyet'in sürekli ve yakın tehdidi altında yaşamışlardır (Özgöker ve Musaoğlu, 2013, s. 42).

Hristiyan kimliğinin karşısında Avrupalılar tarafından güçlü bir “öteki” olarak konumlandırılan İslamiyet, XVI. yüzyılda Avrupa uygarlığının zirveye çıktığı döneme kadar Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Bu sürece kadar Avrupa'nın büyük bir kısmı özellikle Akdeniz'in güney sahilleri, Avrupalı ve Hristiyan olmayan bir yönetimin etkisi altına girmişti. Avrupa'yı bir çatı altında birleştiren unsurlardan biri sömürgecilik olmuşsa da Hristiyanlığa bir Avrupalılık duygusu veren Müslüman fetihleri olmuştur. Avrupa kimliği güçlü düşman olan İslamiyet'e karşı doğmuş ve Avrupa kendisini Hristiyan evreni (Christianitas) ya da Hristiyan alemi (Universitas Christiana) olarak tanımlamıştır (Akdemir, 2013, s. 35.)

Avrupa için tarih boyunca olumsuz özellikler yüklenen ve “öteki” olarak konumlandırılan İslamiyet, Avrupa'yı dini, siyasi ve askeri alanlar dışında, teknoloji, bilim, mimarı, matematik, felsefe, siyaset bilimi ve edebiyat (seyahat edebiyatı) gibi alanlarda da etkilemiştir. Bu açıdan değerlendirilir ise Müslümanlar sadece ötekiler olarak değil yukarıda sayılan alanlarda da Avrupa'nın şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır (Akdemir, 2013, s. 80)

Hristiyanlar ve Avrupalılar, hem dini hem de askeri ekseninde tehdit unsuru olan İslamiyet karşısında dini kimliklerini kullanmışlardır. Yani “öteki” olan İslam'ın karşısında Hristiyan Avrupa kavramını ortaya çıkarmış ve kuşkusuz bu kavramın pratiğe aktarılmasını sağlayan olay(lar) XI. yüzyılın son dönemlerinde başlayıp XIII. yüzyılın ortalarında sona eren Haçlı Seferleri olmuştur.

3.1.2.2.1. Haçlı Seferleri

Hristiyan Avrupa’da kültürel bütünleşmeyi ve ortak bir kimliği oluşturan başat unsur Haçlı Seferleri olmuştur. İslam’ı ve Müslümanlığı Avrupa’nın ötekisi olarak netleştiren Haçlı seferleri, bir bakıma İslam fetihlerine sonradan verilen bir cevaptı. Bu dönemde Avrupa’da ortak bir kültürden ziyade İslam ve Müslümanlık tehlikesine karşı etnik bir birliktelik sağlanmaya çalışıldı.

İsmi ulus üstü bir imge olan “haç”tan (latince crux) alan bu seferler Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında (XI. ve XIII. yüzyılda) olan sekiz savaşı içermektedir. 10. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında ortaya çıkan istikrarsızlıklardan, siyasi ve dini çekişmelerden faydalanmak isteyen Batı (Avrupa), Müslümanların yönetimi altında bulunan İspanya, Sicilya, İtalya, Akdeniz ve özellikle Avrupa nezdinde kutsal sayılan, Hz. İsa’nın yaşamış ve öğretisini yaymış olduğu toprakları yeniden almak amacıyla birçok haçlı seferi düzenlemiştir. 11. yüzyılda Bizans Kralı I. Alexius’un orduları Abbasi kuvvetleri tarafından bozguna uğratılmıştı. İmparator I. Alexius, Müslümanların Asya’nın tamamını ve İstanbul’u (Constantinople) ele geçirmelerinden korkarak Batı’dan yardım istemiştir. Papa II. Urban’ın, imparatorun çağrısına olumlu cevap vermesiyle Haçlı Seferleri başlamıştır (Akdemir, 2013, s. 81; Samet, 2018, S. 35.)

İslam alemine karşı Hristiyanların giriştiği zor ve kutsal mücadeleleri barındıran Haçlı Seferleri “Doğudan gelen Hristiyanlık karşıtı”, “Hristiyanlığı ve onların kutsal değerlerini yok eden” Asyalı güçlere karşı başlatıldı. 1096 yılında gerçekleşen Birinci Haçlı Seferi aslında İslam’a karşı yapılan ilk savaş değildi ancak kolektif bilinçle girişilen ilk mücadeleydi.

Sünni İslam’a bağlı bir Türk devleti olan Selçukluların, 1071 yılında Malazgirt Meydan Muharebesi’nde Bizanslıları yenilgiye uğratması, Türklere Anadolu’nun kapılarının açtığı gibi aynı zamanda yüzyıllarca sürececek olan Haçlı seferlerine de hız kazandırdı. Küçük Asya’nın büyük kısmını ve gittikçe topraklarını kaybeden Bizanslılar (Doğu Roma), Papa II. Urban’dan yardım istedi. Papa II. Urban’ın 1095 tarihinde yapılan ve birçok din adamının katıldığı Cmermont’ta verdiği vaaz Haçlı Seferlerinin başlangıcı oldu. 1096-99 tarihleri arasında Birinci Haçlı Seferi gerçekleştirildi. Bazı İngiliz tarihçileri; Birinci Haçlı Seferinde “İslami tehdit

bağlamında” Hristiyanlık inancı ile bütünleşmiş bir Avrupa kimliğinin doğduğunu ileri sürmüşlerdir (Delanty, 2004 s. 111-112).

Selçuklular’dan sonra Müslüman Türk olan Osmanlı Devleti’nin, Anadolu’da kurulmasıyla Avrupa Devletleri yeni Haçlı Seferleri (Varna, Kosova, Niğbolu) düzenlemişlerdir. Avrupa içlerine doğru genişleme politikaları olan Osmanlı’nın Haçlıları bu savaşlarda hezimete uğratmasıyla Müslüman Türklere karşı duyulan tehdit algısı giderek daha çok artmıştır.

IX. yüzyılda başlayan bu seferler, Avrupalı toplumlar için dini ekseninde ortak hareket etme ve ortak paydada birleşen bütüncül bir tablo oluşturdu. Öyle ki farklı ırklardan oluşan ve farklı dillerde konuşan topluluklar Hristiyan inancı etrafında Müslümanlara karşı Haçlı ittifakında bir araya geldi. Burada bir araya gelen toplumlar için öteki kavramı yoktu. Sınırlar net bir şekilde belirlenmişti. Buna göre bu ittifaka katılan kişi ya Hristiyan’dır ya da değildir. Bu ayrım aynı zamanda Avrupa ile dünyanın geri kalan toplumları arasındaki ilişkinin tarihsel süreç içerisinde gelişmesinde belirleyici olacaktı (Paine, 2011, s. 13.)

Ortak bir Avrupa hareketi olan bu seferler, Avrupa’da kolektif bir bilinç oluşturmaktan dolayı; Ortaçağ Avrupa’sında ve daha sonra da Avrupa kimliğinin başat unsuru olacak olan etnik ve kültürel açıdan birleştirici ve bütünleştirici oluşumunu biçimlendirmiştir. Aynı zamanda Haçlı Seferleri, Hristiyanlığa da kolektif bir kimlik kazandırdı. Hristiyan alemi için oluşturulan bu ortak kimlik, İslam’a ve kafir diye nitelendirilen Müslümanlara karşı Kurtuluş Savaşı için gerekli görülmüştü (Delanty, 2004, s. 111). Hristiyanlar ile Müslüman alemi arasında olan savaşların sonunu ifade etmeyen son Haçlı Seferi ise Aziz Louis’in, Tunus’a karşı 1270 yılında giriştiği seferdir. XI. ve XIII. yüzyılları arasında gerçekleşen bu seferlerden de anlaşılacağı üzere Avrupa ve Hristiyan alemi için “öteki “olan İslamiyet ve Müslümanlardır.

3.1.3. Ortaçağ’da Avrupa

V. yüzyılda Roma hâkimiyetinin son bulmasıyla başlayan ve Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet’in 1453 yılında İstanbul’u fethetmesiyle sona eren Ortaçağ’da Avrupa’nın merkezi giderek kuzey batıya doğru kaymıştır. Bu gelişmeler neticesinde Avrupa, kültürel ve dini açıdan “Britanya’dan İskandinavya’ya doğru kaymaya

başlamıştır (Aslan, 2009, s. 50). Bu dönemde Akdeniz'in önemi azalmış, Baltık Denizi'nin önemi artmıştır.

Orta Çağ'da, Avrupa'nın ve Avrupalı toplumların aslında kaderini belirleyen, aralarındaki bağın gittikçe güçlenmesine, birbirleriyle güçlü bir aidiyet bağı kurmalarına neden olan gelişme dış ötekiler olarak konumlandırılan İslamiyet sayesinde olmuştur. Bu durum Avrupa'da başat olan Hristiyanlığın daha da güçlenmesine olanak sağladı ve kilise bir kurum haline getirildi. Bundan dolayı bu dönemde Avrupa'da tüm kurumlar ve yapılar üzerinde Hristiyanlık inancı ve kilisenin hakimiyeti söz konusu olmuştur. Böylece Avrupa'nın ve Avrupalı toplumların geçmişten günümüze tüm tarihini, siyasi, ekonomik ve kültürel oluşumlarını biçimlendiren unsur Hristiyanlık olmuş oldu. Ortaçağ'da özellikle VIII. yüzyıldan sonra Avrupa, Hristiyan kıtası olarak anılmaya başlandı.

Orta Çağ'da Hristiyan Batı algısı çerçevesinde inşa edilmeye çalışılan Avrupa, İslam'a karşı hegemonya kurma amacına girmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Avrupa, Akdeniz'in güneyinden ve Asya'dan gelen saldırılara karşı güçsüz ve savunmasız bir duruma düştü. Bu süreçte Türklerin de Batı'ya doğru genişleme politikaları yürütmesi Avrupa kesiminde birleşme ve dayanışma fikirlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum daha önce de bahsedilen Haçlı seferlerine neden olmuştur.

Müslümanların ve Türklerin yayılmacı politikaları neticesinde belli bir mekana sıkışan Avrupalıların, birleşmede kullandıkları en temel payda din olmuştur. Bu çağ süresince Avrupa Hristiyan Batı olarak tanımlanmış ve insanlar ve toplumlar arasındaki temel çizgi dini inançlar olmuştur.

Hristiyan Batı karşısında Doğu bölgesi olarak nitelendirilen bölgede yaşayan Müslüman toplumlar ya da devletler; ekonomik, askeri, bilim ve siyasi alanlarda Avrupa'dan üstün konumdaydılar. Ve bu süreçte Avrupa'nın coğrafi sınırları Müslümanların ilerlemesine karşın belirlenmiştir.

Avrupa'nın coğrafi bir anlam olmanın ötesinde kültürel bir ifade bulmasında etkili olan tek unsur Müslümanlar değildi. V.-IX. yüzyılları arasında Avrupa, birçok devletin veya kabilenin akınlarına maruz kaldı. V. yüzyılda Germen kabilelerinin göç etmesi ve sonraki yüzyıllarda Britanya adasının kurulması ve İngiltere'de Anglo Sakson krallıkların güç kazanması ile Avrupa'nın merkezi kuzey-batıya kaymaya

başladı. Avrupa'ya kuzeyden; Germanler ve Doğu kanadında da İran (Persler) saldırmışlardır. Batı Avrupa bu akınlara karşı güçsüz ve savunmasızdı. IX. yüzyılda ise Vikingler güney doğudan ve Müslümanlar da güneyden Avrupa'yı sıkıştırmaya başladı. Böyle bir süreçte Avrupa kültürel anlam kazanmaya başladı (Delanty, 2004, s. 98) ve X. yüzyıldan itibaren Avrupa kültürel bir kavram olarak algılanmaya başlandı.

Avrupalı toplumlar mekânsal olmanın yanı sıra kültürel olarak Avrupalılık bilincini keşfetmeye başlarken aynı zamanda bu toplumları bir arada tutacak olan meşru ve birleştirici unsur olarak da Hristiyanlığı kullanmışlardır. Bu bütünleşmenin ve ortak eylem gerçekleştirilmenin en somut örneği Haçlı Seferleri olmuştur. Bu seferler, Avrupalılar üzerinde bütünlük hissi oluşturmuş ve bu his yüzyıllar boyunca sürecek olan bütünleşme idealinin de temellerini atmıştı. Ve böylece Avrupa siyasi bir özellik kazanmaya da başlamış oluyordu.

XV. yüzyıla gelindiğinde Ege'de, Balkanlar'da ve Anadolu topraklarında siyasi ve askeri bakımdan çok güçlü olan bir Osmanlı İmparatorluğu vardı. Bu Türk ve Müslüman olan devletin gücü Avrupalı devletler için büyük bir tehdit olarak algılanmış ve Müslüman Türk düşmanlığı bu çağda gün yüzüne çıkmıştı. Bütün bu olumsuz algılara rağmen bazı Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun gücüne karşı koyamadıkları için Osmanlı ile iyi ilişkiler içine girme yolunu seçmiştir. Bunun dışında Osmanlı'ya karşı açık bir düşmanlık içine giremeyen Avrupalı devletler, diğer devletlerle girdiği anlaşmazlıklardan ve savaşlardan dolayı Osmanlı'dan yardım dahi istemişlerdir. Osmanlı'nın bu devletlere yardım etmesinin nedenleri ise; Osmanlı'nın Avrupa'yı fethetme isteği ve yeni bir haçlı seferinin örgütlenmesini istememesidir (İnalçık, 1998). Bu bağlamda yukarıda verilen bilgileri değerlendirecek olursak Avrupa'nın siyasi sınırlarının ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde temel unsurlardan bir tanesinin Osmanlı İmparatorluğu olduğu söylenebilir.

3.1.4. Modern Çağda Avrupa

İstanbul'un, Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi ile Orta Çağ sona ermiş ve Yeni Çağ başlamıştır. İstanbul'un Müslüman bir Türk devleti olan Osmanlılar tarafından alınması, Avrupa modernliğinin şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu fetih ile başlayan Yeni Çağ birçok değişimi de beraberinde

getirmiştir. Avrupa olgusu coğrafi ve kültürel bir ifadenin ötesinde medeniyete dayalı değerler sistemi olarak tanımlanma sürecine girmiştir.

XV. ve XVI. yüzyılda Hristiyan Avrupa, sınırlarını küçültmek durumunda kalmıştır. Daha önceki süreçlerde Bizans Patriğinin ve Batı Roma'daki papalığın birbirlerini aforoz etmesiyle başlamış olan ayrılık bu yüzyılda daha çok keskinleşmiştir.

İngiltere, İtalya, İspanya ve Fransa gibi Latin Hristiyanların yaşadığı yerler “Hristiyan ülkesi” olarak betimlenmiş, Doğu Avrupa’da bulunan Ortodoks kilisesi ve diğer Hristiyan topluluklar bu betimlemenin dışında kalmışlardır. Daha açık ifade ile Hristiyan Ülkesi Katolik kilisesine bağlı insanlardan oluşan bir bölge olmuştur. Böylece Avrupa, kendini Ortodoks Hristiyanlardan ve İslamiyet’ten kopararak bir coğrafi bölge haline getirdi (Deniz, 2014, s. 54-55).

Modern dönemlerin başlamasına zemin hazırlayan iki önemli olay olmuştur. Birincisi bir çağın kapanmasına ve yeni bir çağın başlamasına neden olan İstanbul’un 1453 yılında Türk Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi, ikincisi ise 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından Amerika’nın keşfedilmesidir. Bu iki olay Avrupa’nın dönüşüm sürecine girmesine neden olmuş ve bu süreçte “ötekilerin” rolü ve konumu değişmeye başlamıştır (Zengin, 2018, s. 47)

XVI. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa, meydana gelen bir dizi gelişmelerden derinden etkilenmiştir. Hristiyan ülkesi, Aydınlanma Çağı ile birlikte modern Avrupa olarak nitelendirilen döneme ve seküler bir yapıya geçiş yapmıştır.

Delanty’e göre Avrupa fikri XV. ve XVI. yüzyılların ürünüydü. Ve Avrupa’da devletlerin bütünleşmesine, ortak bir kimlik oluşturmaya öncülük eden Hristiyanlık Aydınlanma ile beraber bu özelliğini yitirmeye başladı. Dini inançlar rasyonel bir duruma indirildi ve bireyler özelinde varlığını devam ettirmeye başladı (Delanty, 2004, s. 157).

Orta Çağ’da baskın olan Hristiyanlığın etkisini yitirmesine, Avrupa’nın modernleşmeye doğru evrilmesine olanak sağlayan ve Avrupa’da köklü değişimlere neden büyük olaylar meydana gelmiştir. Bu hadiseler; İnsanı yücelten ve toplumun uyanışını sağlayan Rönesans, denizlere ve batıya açılmayı sağlayan coğrafi keşifler ve dünyevi iktidarların kilisenin etkisinden kurtulmalarını sağlayan reform hareketleridir (Deniz, 2014, s. 55)

XV. ve XVI. yüzyıllarda İtalya’da ortaya çıkan ve zamanla tüm Avrupa’ya hakim olan Rönesans’ın; insanı yüceltmesi, hümanistlerin; topluma, insanlara kazandırdığı yeni değerler, doğa bilimlerinde önemli ilerlemeler yaşanması ve XVIII. yüzyılda, Aydınlanma Dönemi ile birlikte aklın ve bilincin ön plana çıkması uygar Avrupa düşüncesinin akıllara yerleşmesine olanak sağladı (Akdemir, 2012, s.72).

Rönesans, Reform ve Aydınlanma gibi gelişmelerden sonra Avrupa’da, dine değil “hümanist değerlere dayalı bir Avrupa” oluşmaya başladı. Daha önce Hristiyan temelli olan Avrupa kimliği ve Avrupa düşüncesi bu süreçte daha seküler ve laik bir nitelik kazanmaya başladı. Avrupa’da yaşanan bu değişim ve dönüşümler daha önce Hristiyan Avrupa olarak tanımlanan Avrupa’nın medeniyet olarak tanımlanmasını sağladı (Yurdusev, 1997,s. 44.)

Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali’ne kadar olan süreçte Avrupa düşüncesi, Batı dünyasının kültürel modeli olarak benimsendi. Avrupa’nın politik kimliğinin yavaş yavaş ortaya çıkmasıyla Batı nosyonu da Avrupa için bir birleşme noktası haline geldi. Hristiyanlığın etkisi altında bu tarihlere kadar gelişen Avrupa düşüncesi, bu tarihlerden sonra seküler ve laik bir düşünce etrafında değişmeye başladı. Yeni Avrupa nosyonunda Hristiyanlığın benimsetmiş olduğu değerlerin yerini akıl ve bilimin ortaya çıkarmış olduğu; hak ve özgürlükler, laiklik, ulus, ulus devlet gibi ortak değerler ve normlar yer almaya başladı (Delanty, 2004,s. 157). Orta Çağ’a oranla, Modern Çağ’da Avrupa kimliği ve düşüncesi üzerinde etkisini yitirmeye başlayan Hristiyanlığın aynı zamanda Avrupa kimliğinin bir unsuru olarak görülmeye devam ettiği de bir gerçektir.

Avrupa uygarlığının ve kimliğinin oluşumunda bir diğer önemli unsur ise, Avrupa’da gerçekleşen denizaşırı yerlere yayılma politikalarıdır. Coğrafi keşiflerle ortaya çıkan sömürgecilik faaliyetleri Avrupa’nın sınırlarının belirlenmesinde ve yeniden çizilmesinde önemli bir unsur olmuştur. Denizaşırı yayılmalarla birlikte Yeni Dünya’nın kazanımıyla, Atlantik’e doğru gelişen sömürgeleştirme hareketleriyle birlikte yeni bir mit yaratılma yoluna gidildi: Avrupa Medeniyeti/Uygarlığı.

1400 ile 1600 yüzyılları arasında gerçekleşen coğrafi keşifler sonucunda dünya denizden dolaşıldı, yeni yerler ve kıtalar keşfedildi, ilk deniz aşırı devletler kuruldu ve yenedünya düzeninde yeni ticari faaliyetlere başlandı. Bu keşiflerin Avrupa ve diğer imparatorluklar için belki de en önemli sonucu keşfedilen kıtalardaki birikmiş servetin

Avrupa'ya taşınması oldu. Bu birikmiş servetler Avrupa'nın; ekonomik, teknolojik, ticari ve bilimsel olarak kalkınmasını ve gelişmesini sağladı (Hanilçe, 2010, s. 48).

Ulus devletlerin doğuşu ve Avrupa'nın laikleşme süreci deniz aşırı keşiflerin gerçekleştirilmesiyle karşılıklı etkileşim içinde olmuştur. Coğrafi keşiflerle birlikte sömürge haline getirilen bölgelerden Avrupa'ya taşınan birikmiş servetler ulus devletlerin yavaş yavaş ortaya çıkmasına ve bu devlet yapılanmasının giderek güçlenmesine olanak sağladı. Ayrıca deniz aşırı keşiflerden sonra Avrupa, farklı dinlere mensup birçok toplulukla ilişki içine girdi ve bu durum Avrupa'nın laikleşme sürecini hızlandırdı. Çünkü Hristiyan Avrupa ile Hristiyan olmayan toplulukların anlaşması laik düzende daha kolay olacaktı.

Modern dönemde, toplumsal kimliklerin temel belirleyicisi ulus devletler olmuştur. XV. ve XVI. yüzyıllarda ilk defa Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve giderek yayılan ulus devlet formatı; XIX. yüzyılda bütün Avrupa'ya hakim oldu. İlk ortaya çıkan ulus devletlerde dinin etkisi büyüktü ancak modern dönem ulus devletlerinde dinin etkisi giderek azaldı. Modern dönem ulus devlet yapılanmasıyla birlikte toplumsal kimliklerin temel belirleyicileri olan papalık ve imparatorluk makamlarının sosyo-politik etkisi yavaş yavaş ortadan kalktı. Bunun yerine seküler ve laik ulus devletlerin egemen olduğu "Avrupalı devletler sistemi" kuruldu. Avrupalı devletler sistemi, evrensel olarak nitelendirilen otorite makamlarını etkisiz hale getirerek Avrupa'da ortak bir kimlik inşa etme düşüncesinin alt yapısını oluşturdu (Kılıç, 2019, s. 17-18).

Modern dönem ulus devlet formatı, feodal toplum yapısının çözülmesini, büyük imparatorlukların yıkılmasını ve kapitalist sistemin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Bu yeni düzende; siyasal, ekonomik, düşünsel ve kültürel alanlarda değişim ve dönüşümler yaşanmış ve yeni bir toplum yapısına geçilmiştir. Burjuvazinin egemenliğini aristokrasiden alıp ulusa devreden ulusçuluk ve ulus devlet aynı zamanda dinsel unsurları arka plana atarak laik, seküler ve normatif bir Avrupa inşasına katkı sağladı (Gordon, 1999).

XVIII. yüzyıldan itibaren, modern Avrupa'nın egemen gücünün kavramları ve temsilleri farklı bir takım yıldızının üzerine inşa edilmiştir. Batı Avrupa bu dönemde; Hristiyanlık, Rönesans, Aydınlanma, Sömürgecilik, Kapitalizm, laikleşme, liberal

demokrasi, Antik Yunan ve Roma'dan miras kalan medeniyet fikri ile özdeşleşmiştir (Helvacioğlu, 1998, s. 47.)

Buraya kadar Avrupa'nın modernleşmesine ve uygarlaşmasına yön veren gelişmeler anlatılmıştır. Fakat Rönesans ve Reform hareketleri, deniz aşırıcılık, sanayi devrimi, kentleşme, laikleşme ve ulus devletler kadar önemli olan bir unsur da kimlik oluşum süreçlerin temelinde yatan "öteki" kavramıdır. Din, dil, coğrafya ve kültür gibi ortak paylaşılan değerleri "estetik bir kategori" olarak tanımlayan Delanty'e göre; Avrupa kimliğinin oluşması için bu değerler yeterli değildir. Bu değerlerle birlikte Avrupa'yı ve Avrupa kimliğini oluşturan temel unsur Delanty'e göre "öteki"lik kavramı olmuştur (Delanty, 2014). Avrupalılar, VIII. yüzyıla kadar İslamiyet'i kimliklerinin karşısında "öteki" olarak konumlandırmışlardı. XIV. yüzyılda ötekilik rolünü yüklenen Türkler, bu rolü XIX. yüzyılın sonuna kadar taşıdılar. Örneğin, XVII. yüzyılda William Penn'in önerdiği; Avrupa Parlamentosu ve Avrupalılar için ortak pasaport önerisi aslında Türklere karşı Hristiyan Avrupa'nın bütünleşmesini öngörmekteydi (Erdenir, 2010, s.47).

Modernleşen Avrupa için bu dönemlerde dikkat çekilmesi gereken başka bir olay ise 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi'dir. Bu devrimin sonucu olarak Avrupa kavramı XIX. yüzyılda bir kez daha (ilk değişimi Rönesansla başlamıştı) önemli değişimler yaşadı ve yeni bir döneme girdi. Aydınlanma tarzı düşüncelere ve bazı tarihçilere göre bu devrim, Orta Çağ'dan beri süre gelen siyasi- dini despotizmlere ve monarşi-kilise ittifaklarına son darbeydi. Çünkü yüzyıllardır süregelen bu düzen insanların başkaldırmasıyla son buluyor ve insan ruhu kendi bilinçli tarihini kurmaya hazırlanıyordu (Belge, 2001, s. 79.)

Avrupa'da yaşanan bu gelişmelere bir bütün olarak bakıldığında, milli kimliklerin ve ulus devletlerin ortaya çıkmasında ve dünya tarihi açısından Fransız Devrimi dönüm noktası olmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkması ve bu ihtilal ile birlikte hızla yayılması neticesinde büyük imparatorluklar yıkılma ve toplumlar da değişim/ dönüşüm sürecine girmişlerdir. Ulus devletlerle birlikte ulus kimlik kavramı, dini ve etnik kimliklerin yerini almaya başladı. Bu noktada yeni kurulan modern ulus devletler, bireyleri ulusal dil ve kültür unsurları etrafında birleştirerek bireylere ortak bir kimlik bilincini empoze etmeye ve bu kimliklere bir aidiyet hissi yaratmaya çalıştılar (Şen, 2004).

Eski düzene ve sisteme başkaldıran, Fransa’da mutlak monarşiyi yıkarak siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlere neden olan bu devrim sadece Fransa ile sınırlı kalmamış ve tüm Avrupa’yı etkisi altına almıştır. Avrupa kavramı da bu devrimle birlikte aslında kendisine tarihsel bir dayanak noktası buldu.

Bu tarihsel dayanak noktalarından birincisi; Napolyon liderliğindeki Fransa’nın yayılmacı politikalar izlemesi, bu devrimin getirdiği düşünsel ve siyasal değişimlerin bütün Avrupa’ya yayılmasını sağladı (Kılıç, 2019). Fransız İhtilali sonrası Napolyon, “Kıta Sistemi” düşüncesi ile tek bir Avrupa oluşturma gayesi gütmüştür. Bu fikir bütün Avrupa’da aynı ilkelerin benimsenmesini, aynı kuralların ve aynı sistemin uygulanmasını amaçlıyordu. Çünkü Napolyon’a göre, ortak bir Avrupa hukuku, ortak Avrupa parası, ortak Avrupa mahkemeleri, ortak bir Avrupa akademisi gibi alanların düzenlenmesi ile tek bir Avrupa oluşturulabilirdi (Deniz, 2014). Ancak Fransızların egemen olacağı bu sistem diğer devletler tarafından hoş karşılanmadı. Ve Napolyon’un bu devrimi, Fransız devlet politikası haline getirmesi, geliştirmeye çalıştığı sistemin başat unsuru olarak Fransızları görmesi ve bu yönde çalışmalar yapması “Kıta Sistemi” düşüncesinin başarısız olmasına neden oldu (Özgöker ve Musaoğlu, 2011). İkinci dayanak noktası; Fransız İhtilali, Doğu-Batı ekseninde “öteki” kavramını yeniden tanımladı ve bu da kurulacak olan Avrupa kimliğinin şekillenmesinde etkili oldu. Üçüncü dayanak noktası ise; ihtilalin getirmiş olduğu ideallerle birlikte toprağa dayalı milliyetçilik fikri önem kazanmaya (Kılıç, 2019) ve ulusçuluk fikri güçlenerek bütün Avrupa’da hızla yayılmaya başladı.

3.1.4.1. Modern Çağ’da Ulus Devletler Dönemi ve Yurttaşlık Kavramı

“Bir millete ve onun menfaatlerine bağlılıktan kaynaklanan ve milleti siyasal organizasyonun temel unsuru kabul eden yaklaşım” (Yayla, 2005) olarak tanımlanan ulusçuluk kavramı Fransız İhtilali’nin bir sonucu olarak (Gündoğan, 2002, 196) modern ulus devletlerin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır.

Ulusçuluk ideolojisi; Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerin tarihsel süreçte yaşadığı olaylara/tecrübelere göre şekillenmiştir. İngiltere ve Fransa’da ulusçuluk ideolojisinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan ulusal monarşiler, o topraklarda yaşayan fertlerin ulusçuluk düşüncesi etrafında birleşmesini ve bütünleşmesini sağladı. Ulusal monarşilerin gelişmesiyle birlikte mevcut topraklar üzerinde birleşen ve bütünleşen milletler kendilerini diğer milletlerden ayıracak yeni bir kimlik arayışına

girdiler. Bu bağlamda, ulus ve ulusçuluk fikirleri de bu milletlerde aidiyet hissi yaratarak yeni kimlik bulma ve inşa etme yolunda yardımcı oldu (Deniz, 2014). Ulus devletler, ulusçuluk ideolojilerine uygun ulus ve ulus kimliği yaratma sürecinde yurttaşlık olgusunu, insanların bu ulus devlete bağlanması, aidiyetlik hissetmesi ve yeni kimliği benimsemesi yolunda bir araç olarak kullandı (Alptekin, 2005).

Ulusçuluk fikrine can veren unsurlar; tarihsel kültürün ve etnik bağların devam etmekte olan kalıntılarıdır. Başka bir ifade ile ulusçuluk gücünü, tarihsel yaşanmışlıklardan, yerleşmişliklerden alır ve bu durum da önceden mevcut olan etnik oluşumlarla sonraki yüzyıllara aktarılan kültürel mirastan aldığı anlamına gelir (Deniz, 2014).

Siyasi alanda modernleşmenin getirdiği belki de en önemli sonuç ulus devlet kavramıdır. Ulus devlet yapılanmasında ülke unsurunun, daha önceki devlet yapılanmalarına kıyasla çok büyük bir manevi öneme sahip olduğu ileri sürülmüştür. Ulus ile ülke arasında kurulan siyasi bağda, ülke ulusun egemenlik alanını kesin olarak tanımlamakta ve ülkesel bütünlük önem arz etmektedir. Yani toplumsal siyasi arenada bölgeselleşmelere sıcak bakılmamaktadır. Ulus devlet sisteminde, sınırları kesin olarak tanımlanmış ülke toprakları bir sadakat simgesi haline getirilmiş ve bu topraklar üstünde tek bir meşru otoritenin olması önem arz etmiştir (Şahin, 2009, s. 134).

“1648 Westphalia ve 1713 Utrecht Antlaşmalarıyla” birlikte modern çağda Avrupa’da ulus devletlerin ortaya çıktığı laik bir Avrupa göze çarpmaktadır. Bu yapılanmanın ortaya çıkmasında Rönesans ve Reform hareketleri sonrası laikleşme ve denizaşırı seferler neticesinde yeni yerler keşfetme, sanayileşme gibi olayların katkısı vardır. Ulus devlet yapılanması ve laiklik kavramı arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu iki kavram karşılıklı olarak birbirini etkilemiş ve beslemiştir. Laiklikle birlikte anılmaya başlanan ve şekillenen kavramlar olan hümanizm ve rasyonalizm ulus bilincinin oluşmasında etkili olmuştur. Böylece Avrupa’da kendine özgü Orta Çağ’dan farklı bir toplumsal, siyasal ve kültürel anlamda değişimler meydana gelmiştir (Özgöker ve Musaoğlu).

Ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte uluslararası ilişkiler daha seküler bir özellik kazanmıştır. Orta Çağ’da, Avrupalı devletler tarafından kullanılan Hristiyan ülkesinin bütünlüğünün korunması ve kâfirlerle (öteki) cihat gibi düşüncelerin yerini ulus devletlerde öncelikle kendi çıkarını gözeten fikirler yer almaya başlamıştı

(Yurdusev, 2011). Bu düşünce değişimlerinin önemli göstergelerinden birisine “1856’da yapılan Paris Kongresi”nin antlaşma metinlerinde rastlanabilir. Hristiyan devletlerarasındaki hukuk ibaresi yerine “uygar uluslararası hukuk” ibaresi kullanılmış ve bu durum uygar Avrupalı devletlerin kendilerine atfettiği özelliklerin değişmiş olduğunu gözler önüne serer. Ayrıca bu süreç, dönemin siyasi yapısı hakkında da bilgiler vermektedir. Bu değişimde etkili olan sadece Avrupa’nın her alanda kendini seküler, demokrat, hümanist, aydın, gelişmiş, bilimsel ve rasyonalist olarak tanımlamış olması değil aynı zamanda İslam devletlerinin özellikle de Türklerin giderek güç kaybetmesi ve her alanda Avrupa’dan geri kalması olmuştur. (Deniz, 2014). Böylece Avrupalı uluslar uygarlık kriterlerinin tek otoritesi olarak öteki ulusların ne kadar uygar olduklarını ölçme hakkını kendilerinde görmeye başladılar. Artık bu dönemde Avrupa’nın ötekileri, işte bu uygarlık testine göre belirlenmeye başladı.

Modern Çağ’da, ulus devletler formatının ortaya çıkmasıyla gelişen yurttaşlık olgusu, Aydınlanma felsefesinin temeli üzerine kurulmuştur. Bireylerin rasyonel düşünce etrafında birleşmesi üzerine oturtulan moderniteye göre, akıl ve bilimin yardımıyla doğa ve toplum kontrol altına alınabilir. Akıl ve bilim vasıtası ile kurulacak denetim bireylerin özgürleşmesinin de temel koşulunu oluşturacaktır. Modern düşüncenin özgür ve özerk bireylere verdiği önemin yurttaşlık kavramı ekseninde somutlaşacağını belirtir. Başka bir deyimle modern yurttaşlık kavramı modernliğin merkezinde yer alan özgür ve özerk bireyin somutlaşmış halidir.

Yurttaşlık kavramını genel olarak açıklayacak olursak; Yurttaşlık, bir millete, devlete veya siyasal topluluğa aidiyetlik hissi ile bağlı olma ve bu aidiyetlikten kaynaklanan hak ve görevlerin tamamı olarak tanımlanabilir (Güngör, 2017). Ulus devlet ilişkisi açısından yurttaşlık ele alındığında; en yalın anlamda “bir siyasal topluluğun üyesi”, (Sarıbay, 1998) “belirli bir ülkenin vatandaşı” olma halidir (Güngör, 2017). Avrupa modernliğinin temel unsuru olarak kullanılan bu kavram, devlet ile toplumdaki fertler arasında hak ve görevleri/sorumlulukları açıklayan bir “sözleşme” olarak vurgulanmaktadır (Arat, 1998). Modern yurttaşlık kavramı parçalanmış ve dağınık siyasi yapılardan ziyade merkezileşmiş bir otoriteyi temsil eden ulus devlet formatında gelişmiştir. Rasyonel düşünen özgür bireyin ve modern yurttaşlığın coğrafi sınırları ulus devlet sınırları içinde yer almaktadır (Şengül, 2016).

3.2. Modern Türk Kimlik İnşasında Avrupa İmgesi

Ortaylı'nın, imparatorluğun en uzun yüzyılı olarak tasvir ettiği XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu tarihinde bir modernleşme (Avrupa'nın örnek alındığı) çağıdır. Modernleşme olgusu aslında, XVII. yüzyılın son döneminde imzalanan Karlofça Antlaşmasıyla, Osmanlı'da yer almaya başlamıştı. Devletin kötüye gidişini engellemek amacıyla askeri alanda ordunun yenilenmesi, güçlendirilmesi, siyasal ve sosyal hayatta reformlar yapılması için Avrupa kanununu, tekniğini, sistemini, sanayisini vb. gibi olguları Osmanlı XVII. yüzyıldan itibaren örnek almaya başlamıştı.

XVIII. yüzyıl sonrası dönemde Osmanlı'daki aydın tabaka, Avrupalı devletler karşısında giderek gerileyen ve güç kaybeden devleti kurtarmak için harekete geçti. Bu süreçte Türkçülük akımının önde gelen isimlerinden olan Yusuf Akçura, Avrupa'dan etkilenerek "Üç Tarzı Siyaset" denemesinde Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerinin yanı sıra Türkçülük ideolojisini gündeme getirmişti. Akçura'nın ifade ettiği üç siyasal eğilim vardı. Bu siyasal eğilimler:

1. İmparatorluğa bağlı çeşitli uluslardan bir Osmanlı ulusu oluşturmak
2. Bütün Müslümanları İslamcılığa dayalı olan İslam Devleti adı altında birleştirme
3. Irk ya da ulus temeline dayalı bir Türk ulusçuluğunu kurma (Güvenç, 2008 s. 31)

Bu üç siyasal ideolojiden Osmanlıcılık ve İslamcılık Avrupa'da yayılmış olan ırka dayalı milliyetçiliğin gelişmeye başlamasından dolayı başarısız oldu.

Akçura'ya göre Türk birliğinin meydana gelmesi için çalışmaların ilk önce "*Osmanlı'daki Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdanından yoksun olanların bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesiyle*" başlanmalıydı. Daha sonraki süreçte Doğu Avrupa ve Asya'ya yayılmış olan Türk toplumlarının birleştirilmesine geçirilerek büyük (azametli) bir siyasal milliyet oluşturulmalıydı (Akçura, 2011, s.18). Ancak Güvenç'in ifadesi ile İmparatorluk çatısı altında yaşayan Müslüman toplumlarının hepsinin Türk olmaması, Türklerin bir kısmının da Türk bilincinden yoksun olması nedeniyle "Türkçülük akımı" bu dönemde erişilebilecek bir ideoloji değildi (Güvenç, 2008, s. 32).

Osmanlı Devleti döneminde genel anlamda bir kimlik inşasından bahsetmek mümkün değildir. Devletin toprak kayıpları yaşaması, hem siyasi hem de ekonomik olarak güç kaybetmesi, Avrupalı devletler karşısında Osmanlıyı zor durumda bırakmıştır. Genel anlamda Osmanlı'daki elitler, devletin parçalanmasının önüne geçmek için bir takım ideolojiler geliştirdiler. Fakat bu ideolojilerde devletin dağılmasına engel olamamıştı. Her ne kadar Osmanlı'nın, Batılılaşma sürecinde Türkçülük akımı ortaya çıkmış olsa da Türk kimlik inşası Cumhuriyet dönemine kalmıştır.

Bugün Türk kimlik inşasından ve Türk modernleşmesinden bahsederken şüphesiz ki ön plana çıkan kişi Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden yeni bir devlet kurmuş ve bu devletin kimliğinin oluşmasına çok büyük katkılar sağlamıştır. Mustafa Kemal'in kurguladığı Türk kimliğini, iki kategoride çözümlenmek mümkündür. Birincisi; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimliğini taşıyan herkes Türk'tür. İkincisi ise "Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan, Türk dilini, kültürünü ve fikrini benimseyen ve taşıyan herkes Türk'tür". Bu kimlik kurgulanırken sadece ırk, dil veya din temel alınmamıştır (Nişanyan, 1995, s. 129.) Çünkü tarihte önemli göç yollarından biri olan Anadolu topraklarından saf ırktan bahsetmek pek mümkün değildir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde farklı dil, din, ırk ve kültürden halklar (Kürt, Çerkez, Gürcü, Laz vb.) yaşamaktaydı. Bu mozaik yapıdan dolayı Mustafa Kemal, inşa etmeye çalıştığı ulus kimliğini, toprak temelinde dayalı olarak şekillendirmeye çalışmıştır. Bu sayede Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan dil, ırk ve dini inanç farklılıkları gözetilmeden kendini Türk hisseden herkes Türk olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan kimlik inşasına bakıldığında yüzyıllarca Anadolu'da yaşamış olan farklı uluslar, tek bir kimlik potası içinde eritmeye çalışılmıştır

Türk kimlik inşasında tanımlanan "Türk" tanımları üç aşamalı olarak belirlenmiştir. Birincisi dini tanımlamadır. Bu tanımlamaya göre "Anadolu ve Rumeli tarafında yaşayan bütün Müslümanlar Türk'tür". Dini tanımlama 1919-1922 tarihleri arasında gerçekleşen Kurtuluş Savaşı'nın temel ideolojisi olmuştur. İkinci tanımlama siyasi /politik tanımlamadır. Ve Türk tanımlamasına göre "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları gibi Türk dilini, kültürünü ve ulusal fikirlerini kendine adapte etmiş olan herkes Türk'tür." Bu tanım 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ve 1924 yılında İslamiyet'in resmi statüsünün ortadan kaldırılmasıyla oluşmuştur. Son tanımlama ise

“Orta Asya'daki nüfusun çoğunluğu Türk'tür” şeklinde olup etnik bir niteliktedir. Bu tanım ise 1932 yılında toplanan Türk Tarih kongresinde yapılmıştır (Nişanyan, 1995, s. 130).

Osmanlı'da Avrupa'nın örnek alınmasıyla başlayan modernleşme çabalarına ek olarak, Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Mustafa Kemal tarafından da bir modernleşme planı ortaya konuldu. Bu programın ortaya atılmasında dünyanın her tarafına yayılmış olan milliyetçiliğin ve Türkçü hareketlerin etkisi vardır. Fuller'a (2008, s. 10) göre batılılaşmacı Mustafa Kemal'in liderliğinde kurulan modern Türkiye Cumhuriyeti, Müslüman dünyadaki en güçlü, seküler, gelişmiş ve demokratik bir devlet halini almıştır. Ve yeni kurulmuş olan “Modern Türkiye Cumhuriyeti, Türk etnik milliyetçiliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun mozaik yapıda olan çok etnik unsurlu, çok dinli ve İslami yönelimli değerlerinin yerini alacak yeni milliyetçi değerlerle inşa edilmiş bir Türk ulus devletidir” (Fuller, 2008, s. 63).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, modernleşmenin siyasi ayağında yapılacak inkılapların kalıcı olması için şartların olgunlaşmasını beklemiş ve inkılapları kademeli olarak hayata geçirmiştir. Yapılan inkılaplarda Avrupa'nın siyasi yapısı, hukuku, tekniği, kurumları, sanayisi ve sistemi gibi olgular örnek alınmıştır.

3.2.1. Siyasi İnkılaplarda Avrupa İmgesi

Modern Türk Devleti, Osmanlı'dan kalma dini kimlikleri ve kurumları değiştirmeye yolunda; siyasi, sosyal, toplumsal ve kültürel alanlarda çalışmalara başladı. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923), Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924) siyasi alanda yapılan inkılaplardır.

3.2.1.1. Saltanat Makamının Kaldırılması

Mustafa Kemal'in, çağdaş ve modern bir ulus devlet kurmak için modern bir ulusa ihtiyacı vardı. Bunun için Anadolu'da yaşayan insanları, taşrada cahil ve geri kalmış toplumu modern bir Türk ulusuna dönüştürüp medeni ve uygar dünyanın ulusları arasında yer almaları için çalışmalara başladı. Yaptığı ilk icraat Osmanlı ile tüm bağlarını koparıp, yüz yıllarca Osmanlı'ya meşruiyet sağlamış olan İslami kurum, gelenekleri ve bazı değerleri reddetmesidir. Modern bir ulus devlet ve ulus için reddedilen bu değerler ve kurumlar çağdaşlaşma yolunda Avrupai tarzda yeniden inşa edilecekti.

TBMM, kayıtsız şartsız milli egemenlik koşulu üzerine kurulmuştu. Ve saltanat makamında sultanın iradesinin üstün olma ilkesi bu koşulla uyuşmamaktaydı. Ayrıca Erzurum Kongresi'nden itibaren Mustafa Kemal, cumhuriyet rejimine doğru bir gidişatı ortaya koymuş ancak bunu Kurtuluş Savaşı'nın bitimine kadar dile getirememiştir. Kurulacak olan cumhuriyet rejimiyle saltanat makamı çelişmekteydi. Ve bu yüzden bu makam kaldırılmalıydı.

Milli mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının ardından, Lozan'da toplanacak konferansa Avrupalı galip devletlerin Türk heyetleri arasında ikililik çıkarmak amacıyla hem TBMM adına hem de Osmanlı adına temsilci çağırması Saltanat makamının kaldırılmasını hızlandırdı (Atatürk, 1962, s. 683) ve 1 Kasım 1922 yılında Saltanat ve Hilafet makamı birbirinden ayrıldı ve Saltanat kaldırıldı (Saltanatın Kaldırılması, 2020). Saltanat makamının kaldırılmasıyla Osmanlı İmparatorluğu da resmen sona ermiş oldu.

Laikliğe ilk adım olarak kabul edilen Saltanatın kaldırılmasının ardından ise "24 Temmuz 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması" imzalandı (Lozan Antlaşması, 2020). Bu gelişmelerin neticesinde 29 Ekim 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından kurulan cumhuriyet rejimi ile Mustafa Kemal yön değişikliğine gitmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'ni, Batı ile bütünleştirme yoluna gitmiştir.

Siyasi inkıpların başında gelen Saltanat makamının kaldırılması, Mustafa Kemal'in Avrupa genelinde var olan devlet yapısına geçmesinde önemli bir adım olmuştur.

3.2.1.2. Cumhuriyetin İlanı

BMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılmasıyla, aslında yeni kurulacak olan devletin de temelleri atılmıştı. Ancak bu devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu ibaresi 1921 Anayasası'na 1923 yılında yapılan değişiklikle eklendi ve cumhuriyet 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edildi. Tarihte ilk defa, Türklerin etnik adını taşıyan bir devletleri oldu. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter ve ulusal bir devlet olacağını ayrıca bu devletin ulusal Türk kimliğinin şekillenmesi için Avrupa yanlısı ve modernist devrimler gerçekleştireceğini söylemiştir (Karpas, 2007, s.33).

Cumhuriyetin ilanı ile beraber Türk milliyetçisi söylem değiştirmiş ve bu dönemde kurucu elitler modern bir ulus oluşturmak ve modern bir düzen kurmak için

bir dizi inkılap gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde, Mustafa Kemal'in Türk milliyetçiliğine yeni bir yön kazandırma amacının olduğunun işaretleri; "millî hâkimiyetin tesisi ve Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu, saltanat ve hilafetin ilgası, millî iktisat siyaseti, Türk tarihinin Orta Asya'ya kadar götürülmesi (Türk Tarih Tezi) ve Osmanlı-İslâm geçmişinin dışlanması, Güneş-Dil teorisi, Soyadı Kanunu, ezanın Türkçeleştirilmesi gibi adımlarda" (Yıldız, 2002, s. 223) görmek mümkündür.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, ulus devletlerin küreselleştiği bir arenada Türkiye'nin de yerini alması gerektiğine inanmıştır. Ulus temelli devletlerin yaygınlaştığı bir dünyada büyük imparatorluklar çözülmeye ve bunların yerini ulus devletler almaya başlamıştır. Dünyada değişen bu konjonktürle yapıdan dolayı kurucu kadro cumhuriyet rejimini zorunlu olarak görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'ni modern bir ulus devlete, toplumunu uygar ve modern bir ulusa, var olan kolektif kimlik yapılarını da tek bir millî kimliğe dönüştürmek için kurucu kadro birçok inkılap gerçekleştirmiştir.

Seküler ve pozitif hukuk yoluyla gücünü meşrulaştıran modern ulus devlette, toplum esas yönetici kurumu olarak ön plana alınmaya çalışılıyordu. Bunun için devletin gücüne ve meşruiyet zeminine "dinsel olmayan nitelik" kazandırılarak Tanrısal olgudan soyutlanmaya başlandı (Keyman, 2003, s.118).

1924 tarihli Anayasanın 88. Maddesinde yer alan, "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) ıtlak olunur" ifadesi "yeni kurulan devletin milliyetçiliğinin Fransız Devrimi'nden mülhem vatandaşlık temelli anlayıştan feyz aldığı" göstermekteydi. Bu tanımlamalar ile "Türk vatandaşlığı kurumu, şemsiye bir ulusal kimlik oluşturma" (Yıldız, 2001, s.140) özelliğini taşımaktadır.

Bir ulus devlet olarak Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin, çağdaşlaşma ve uygar medeniyetler seviyesine çıkma isteği bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır. Mustafa Kemal'in ve kurucu kadronun projelerinin köşe taşı cumhuriyetti. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber devletin kalkındırılmasının yalnızca Batı uygarlığına bütünleşmiş edilerek olabileceğine inanılmıştır. Batıyı yakalama yolunda Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumsal düzeyde yaptığı modernleşme çabalarını yetersiz gören kurucu kadro, siyasi ve sosyal alanlarda da modernleşmenin gerçekleştirilmesi için geniş kapsamlı projeler oluşturmaya çalıştı.

3.2.1.3. Halifeliğin Kaldırılması

Osmanlı İmparatorluğu döneminde halifelik, toplumsal ve dini bir kurum olmak dışında aynı zamanda siyasal sistemle de iç içe geçmişti. Kırım Savaşı'na kadar hilafet makamı siyasal bir araç olarak kullanılmamıştı. Bu savaştan sonra II. Abdülhamid, uluslararası arenada Halifelik makamını siyasal bir araç olarak kullanmaya başladı. Zaman zaman bu makam bazı olaylarda etkili olsa da ulusçuluğun ve ulus devletlerin yayıldığı bu dönemlerde çokta başarılı olamadı. Keza I. Dünya Savaşı bunun en güzel örneğidir.

Halifelik makamının, ruhani gücü teokratik de olsa Türkiye Cumhuriyeti'nin tebaasını ve sınırlarını aşp bütün Müslüman alemine uzanacağı için modern ulus devlet ilkesi ile çelişmekteydi (Özbudun, 1995, s.22).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra varlığı devam eden halifelik makamından İstanbul'daki son halife yararlanmaya çalışıyordu. Son halife, Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı ayrı bir güç olarak görünmekten çekinmiyor, gösterişli törenler düzenleyerek halifelik makamını da bunun için kullanmaya devam ediyordu. Halifenin bu tutumu cumhuriyet rejimine karşı bazı çevreleri harekete geçirmeye yönlendiriyordu (Halifeliğin Kaldırılması, 2020).

Halifelik ve İslami kurumların varlığı devam ettikçe, hilafet yanlıları İslami kurumları ve sembolleri, yeni rejime ve reformcuların projelerine karşı kullanmaya devam edecekti (Ahmad, 1995, s.82). Hilafet makamı kullanılarak rejime karşı çıkarılan olaylardan dolayı Halifelik büyük bir tehlike arz ediyordu ve bu yüzden kaldırılmalıydı (Karpas, 2010, s. 57) Ancak bu işin sadece görünürdeki siyasal nedeniydi. Asıl neden yeni kurulan ulus devlette ulus kimlik inşasında handikaplara neden olacak bu kurumun kaldırılmasının gerekliliğiydi.

Geleneksel ve dini bir kurum olan halifelik, 3 Mart 1924 yılında çıkarılan bir kanunla kaldırıldı, son halife yurt dışına gönderildi. Bu makamın kaldırılması modern cumhuriyet rejiminin laiklik yolunda attığı ilk büyük adımdır. Çünkü milli egemenliğe dayalı çağdaş ve laik devlet olma yolunda ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti, dini niteliğinden büyük oranda arınmış oldu. 1924 Anayasası'na 1928 yılında yapılan değişiklikle Anayasa'nın 2'nci maddesi olan "Türkiye Devleti'nin din-i İslâmdır" ibaresi kaldırılarak, milletvekillerinin ve cumhurbaşkanının yemin şekillerinin yeniden düzenlenmesi, laiklik yolunda atılmış büyük adımlardır. Ve son adım olarak

da 5 Şubat 1937 yılında laiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden birisi olarak Anayasaya konuldu (Halifeliğin Kaldırılması, 2020). Halifeliğin kaldırılması aynı zamanda uluslaşma ve ulus devletleşme yolunda Türkiye'nin yönünün Batı olduğunun da göstergesi olmuştur (Ahmad, 1995, s. 70).

Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet rejiminin ilan edilmesi ve Halifelik makamının kaldırılmasıyla kurucu kadro siyasi alanda yapmak istediği inkılapları gerçekleştirmiştir. Bu inkılaplar geçmişle olan bağları büyük oranda kopardı. Halifeliğin ve dini iktidara mali kaynak sağlayan Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması devleti dini niteliklerden uzaklaştırarak yeni devletin modern ve laik bir görüntü çizmesini sağladı.

3.2.2. Kültürel ve Sosyal Alanlarda Yapılan İnkılaplarda Avrupa İmgesi

Cumhuriyetin idari kadrosu, modern devletin temellerini atarken, Osmanlı devletinin yaptığı inkılaplardan dolayı yaşadığı kimlik bunalımları gibi sorunlarla karşılaşmamak için faydacı cevaplar geliştirdi (Larrain, 1995, s.197). Kurucu ideoloji, yeni devletin varlığını devam ettirebilmesi için İslami-Osmanlı'yla olan bağlardan kurtulmak ve yapılacak yeniliklerde Avrupalı kurumların ve anlayışın örnek alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu düşünceyle eski siyasi sistem ve kurumlar laikleşme yolunda tasfiye edilmeye başlandı.

Yönetici elitler, modern devletin varlığını sürdürmesi için toplumun da modernleşmesi / modernleştirilmesi için çalışmalara başladı. Çünkü yeni kurulan ulus devlet yapılanmasında, devletine bağlı ve sadık bir toplum inşa edilmesi gerekiyordu. Osmanlı'nın yıkılmasından sonra yeni devlet kurulmuş, devletin yapısı değiştirilmiş ancak toplum büyük oranda aynı kalmıştı. Yönetici elitler, yeni devlet yapısına uygun bir toplum inşa etme yoluna gitmişlerdir. Çünkü yönetici elitlerin kuramına göre, devlete meşruiyetini veren temel yapı taşı ve büyük oranda kimliğini kazandıran unsur "ulus"tu. Bundan dolayı Türk Devleti; devlet ile ulusu bir ulus kimliği etrafında bütünleştirmek için çalışmalara başladı.

Seküler modern bir devlet yapısı için, toplum da sekülerleşme yolunda İslami unsurlardan bağımsız olarak ulusçuluk etrafında bütünleşen bir ulus halini almalıydı. Bu gaye ile yönetici elitlerin ve Mustafa Kemal'in toplumsal reformları devreye sokuldu (Mango, 2003, s.33).

Bu reformların amacı toplumun modernleşmesini sağlayarak, laik kültürel bir yaşam biçimi ve kimlik oluşturmaktır. Kimliğin amacı; dini niteliklerden arındırılmış, Batılı (Avrupalı) tarzda bir ülke, kültür ve toplum inşa etmektir. Bunun içinde yapılacak inkılaplar adım adım devreye koyuldu.

3.2.2.1. Eğitimde Yapılan İnkılaplarda Avrupa İmgesi

Cumhuriyetin kurucu elitleri, siyasal alanda yeni kurulan devletin temellerini sağlamlaştırmak için birçok inkılap gerçekleştirdiler. Yapılan bu inkılaplardan sonra toplumun değişmesini ve modernleşmesini gerçekleştirmek için sosyal alanda da reform çalışmaları başladı. Yeni kurulmuş ulus devlette toplum ve devlet arasında olan gevşek bağların güçlendirilmesi ve bu iki unsurun bütünleştirilmesi gerekiyordu. Ve bu bütünleşmeyi gerçekleştirecek olan da sosyal alanda yapılacak reformlardı.

Bu reformların en başında, bütün ulus devletlerin en önemli inşa aracı olarak gördükleri eğitim gelir. Modern ulus devletlerde eğitim olgusunun rolü bütün topluma ulaşılması, topluma ve yurttaşlara millet bilincini aşılması, ulusal/yerli dil-edebiyat ve tarihlerinin topluma anlatılması bakımından önemliydi. Bu amaçlardan dolayı milli eğitim faaliyetleri modern cumhuriyette de yoğunlaştırılmıydı (Türkmenoğlu, 2007, s.159).

Eğitim kurumu aracılığıyla devletler, toplumun düşünce ve değer yargılarını bir “eritme potası” içinde kaynaştırıp, bütünleştirme çalışmalarını gerçekleştirme yoluna giderler. Bundan dolayı devletler kendi ideolojik ilkelerini, sembollerini, simgelerini eğitimin tüm aşamalarında dayatır ve bu sayede kendi dilini, ilkelerini topluma yayarak yurttaşları kendi ideolojileri doğrultusunda kimliklendirirler (Çetin, 2001, s.206).

Modern ulus devletlerde uygulanan belli başlı kimlik politikaları; eğitim kurumları ve kültür aracılığıyla toplumunu öteki toplumlardan farklı kılmak ve toplumunun kendi içinde ortak özelliklerine vurgu yapmak, yerli- ulusal tarih ve kültür birliğini kurmak, bunun için ulusal dil ve tarih yazımına yönelik çalışmalara büyük önem atfetmek ve bunları milli eğitim politikalarına yerleştirerek ön plana çıkarmaktır (Köseoğlu, 2001, s. 43). Bu politikaların, topluma benimsetilmesi ve yayılması için bütün modern ulus devletler eğitimi bir inşa aracı olarak görmüşlerdir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti de eğitimin bu önemli işlevinin önemini kavramış ve sonuna kadar kullanmıştır.

Cumhuriyetin kurucuları, Türk kimliğinin inşasına ve bu kimliğe sadakat-aidiyet bağının güçlü kılınmasına yönelik; kendi ideolojisini, siyasi varlığını, meşruiyet kaynağını ve benimsediği değerleri topluma aşılama için sistemli ve planlı bir programla eğitim aracını kullanmaya yöneldi.

Mustafa Kemal, Avrupa'yı eğitimin kullanımı açısından da anlamış buna yönelik adımlar atmaya çalışmıştır. Ulusçuluk, sekülerleşme, ilerleme, uyum ve ulus birliğini temel alan faydacı bir eğitim politikasına yönelmiştir. Bunun ilk aşaması olarak da, eğitimde seküler ve dinsel kurumlar arasındaki ikililiğe son vermesi gerekiyordu. Yani dinsel okullar kapatılmalı ve yerine seküler, ilerlemeci ve Batılı eğitim kurumları açılmalıydı. Yeni ulusu oluşturmak adına seküler okulların açılmasına yönelik politikalar, 1924 yılında dinsel okulların kapatılmasıyla hayata geçirilmeye başlandı. Ulema sınıfının tasarrufunda olan dinsel eğitim kurumları ilk önce sınırlandırıldı ve sonraki aşamada da kapatıldı (Türkmenoğlu, 2007, s. 165).

3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Bu kanun ile bütün eğitim kurumları (yerli/yabancı ve özel), Maarif Vekaleti'nin (Eğitim Bakanlığı) kontrolü altına alındı. Dini simgelerin ve propagandaların kullanımı yasaklandı. Bu yılda aynı zamanda halifelik de kaldırılmış ve evkaf bakanlığı iptal edilmişti. Eğitim ilkokullarda zorunlu (Kongar, 2012, s. 534), ilk ve Ortaöğretim ücretsiz hale getirilerek herkese açık yapıldı ve zamanla karma eğitime geçildi. Bunun gerekçesinin de "milletin düşünce ve duygu bakımından birliğini temin etmek olduğu" söylendi.

Yeni kurulmuş modern ulus devlette, bütün okulları Milli Eğitim Bakanlığına bağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni yetişecek kuşakların, ortak bir milli kültürü benimsemelerini ve bu yolla milli birliği ve bütünlüğü temin ederek bu aidiyeti güvence altına almayı amaçlamıştır (Kongar, 2012, s. 534). Bu kanun ile birlikte yeni eğitim kurumlarıyla ortak amacı paylaşmayan ve paylaşması da imkansız olan medreselerin tamamı 1925 yılında kapatılmıştır. Sadece İstanbul Darülfünü'nu ile yükseköğrenim veren öteki okullar bu kapsama girmemiştir (Türkmenoğlu, 2007, s. 166). Cumhuriyetin ilk dönemlerinde (on yılında) devlet tarafından desteklenen din eğitimi veren hiçbir okul kalmamıştır.

Modern devlete, dinsel okullar ve tanrı merkezilik karşıtı pozitif bilimlerin ağırlıklı olduğu ve bu idealleri öğretecek bir eğitim sistemi yerleştirildi. Eğitim kanunu ulus devlet için modern, Batı yanlısı, seküler, ulusal ve eşitlikçi bir eğitim sistemi

kurma yolunda temel oluştururdu. Bu eğitim sisteminin ulusçuluğu ön plana çıkarma rolünün olması, ülkenin çoğunluğunun hala İslami kimliğe sahip olduğu, bölgesel, etnik ve dilsel farklılıkların yarattığı mozaik yapıda eğitimin birleştirilmesi ulus ve milli kimlik inşası açısından çok önemliydi.

Uluslaşma, modernleşme ve modern bir ulus kimliği inşa etme yolunda Mustafa Kemal ve arkadaşları, eğitimi ideolojik bir enstrüman olarak kullandı. Kemalistler, yeni kurdukları bu eğitim sistemiyle Osmanlı ile geçmişten gelen bağların koparılmasını, Osmanlı döneminde Sultana, halifeye ve İslam'a olan bağlılıklarının Türk ulus kimliğine ve ulusa yönelmesi için çalıştılar. Yeni kurulan eğitim sistemiyle ve politikalarla Türkler arasında modern ve ulusal kimlik yaratılmak istenmiştir (Simşek, 20085, s. 218).

Yeni devletin eğitim alanında attığı bir diğer adım ise Harf İnkılabıdır. Bu inkılap da modernleşmenin, Batılılaşmanın, ulus ve milli kimlik bilinci oluşturmanın bir aşamasıydı. 1 Kasım 1928 yılında, Türk Latin Harflerinin kabul edilmesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nde Arap harflerinin yerini Latin alfabesi almıştır (Türkmenoğlu, 2007). Latin Alfabesinin kabul edilmesindeki ilk amaç; cumhuriyet döneminde açılmış olan millet mektepleri sayesinde toplumsal homojenleşmeyi sağlamak ve aydınlanmayı gerçekleştirmektir. İkinci amaç ise, milli kimlik inşa etme politikalarının köşe taşı oluşturulan okuma-yazma seferberliğinin hızla hayata geçirilmesiydi. Böylece amaçlanan muasır medeniyetler seviyesine daha çabuk ulaşılabilirdi (İmil, 2016, s.183).

Latin harflerinin kabul edilmesi aslında, Türk ulusunu geleneksel ve geçmiş bağlardan koparmanın ve uygar bir topluma dönüştürmenin bir aracıydı. Türk dilinin yabancı kelimelerden (Arapça-Farsça) arındırılması, milli ulus bilincinin oluşturulmasını ve medeni bir toplum inşa etmeyi kolaylaştıracaktı.

Bireyin her alanını milli bir bilinç ve ruhla yeniden biçimlendirmek isteyen ulus devlet, dili en önemli uluslaştırma aracı olarak görmüştür (İmil, 2016). Mustafa Kemal, dilin milli kimlik inşası için ne kadar önemli olduğunu aşağıdaki şekilde ifade etmiştir:

“Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içinde ahlakının, an'anelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin; kısacası, bugün kendi milliyetini yapan

her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir” (İnan, 1998).

Eğitim dili olarak Türkçe'nin kabul edilmesi, ulusun daha çabuk ve kolay okuma yazma öğrenmesini sağlayacaktı. Ayrıca Arap alfabesinin yerine kabul edilen Latin Alfabesi diğer uluslarla anlaşma konusunda, modern ulusun ve ülkenin kültürel gelişmesine de hız kazandırması açısından önemliydi (Türkmenoğlu, 2007, s. 166)

Avrupalı uluslarda olduğu gibi, çağdaşlaşmanın ve kalkınmanın akılcılık ve bilimcilikten geçtiğini gören Mustafa Kemal' e göre, yeni ulusun sorunlarını akılcı ve faydacı bir şekilde çözebilecek kadrolara ihtiyaç vardı. Köylü- kentli, kızılı- erkekli bütün toplum çağdaş ve modern bir eğitime kavuşmalıydı. Çünkü Avrupa'da olduğu gibi bütün modern toplumlarda halk üretim sürecine bir bütün olarak katılıyordu. Yalnızca erkeklerin ön planda olduğu ve çalıştığı bir toplumun modern çağda yeri olmadığını gören Mustafa Kemal ve kurucu kadro, kadınların da tüm alanlara katılması gerektiğini görmüştür. Bu açıdan istenilen fikirde yeni neslin ve toplumun yetiştirilmesi gerektiğini düşünen Mustafa Kemal'in, öğretmenlere ithaf ettiği; “ ... *Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek seviyeli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir” ve “sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır ”* şeklindeki ifadeleri eğitimin ve öğretmenlerin yeni toplum inşası için ne kadar önemli olduğunun göstergesidir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, 1989, s. 179-179).

Yeni Türk devletinde okullar, ilköğretimden üniversiteye kadar devlet kontrolü altına alındı, öğretmenlerin ve teknik personellerin yetiştirilmesi için Avrupalı tarzda kurumlar oluşturuldu, eğitim olgusunun tüm halka yayılması için geniş şümüllü çalışmalar yapıldı. Eğitim verilecek dilin tek olması, ortak bir ulusal kültürün oluşturulması ve topluma benimsetilmesi için yoğun çabalar sarf edildi.

Modern ulus devletler, devletin bekası ve milli kimlik inşası için ulusal eğitimi bir araç olarak kullanmışlardır (Dalbay ve Avcı, 2018, s. 21). Türk devleti de ulusal eğitimi bir araç olarak kullanmış ve modern devletin, ulusun ve Türk kimliğinin temellerini bu sayede sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal ve Kemalist kadrolar eğitim aracını; toplumun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişimi ve dönüşümü için geniş kapsamlı köşe taşı olarak gördüler. Çünkü eğitim aracılığıyla toplum geçmişten gelen dinsel ve geleneksel aidiyetlerden kopabilir ve

modern (seküler) okullar vasıtası ile modernlik ve modern bilim ülke geneline yayılabilir. Yani modern eğitim kurumları sayesinde toplumun Osmanlı-İslami kimliği ile olan bağları zayıflayabilir ve cumhuriyetçi modern ulus kimliği güçlenebilir (Szyliowicz, 1969, s.161).

3.2.2.2. *Uluslaşma Sürecinde Hukukun Laikleştirilmesi ve Avrupa İmgesi*

Modern ulus devletini kuran kadro, toplumsal alanlarda birçok inkılap gerçekleştirdi. Uluslaşma ve modernleşmenin tam olarak gerçekleştirilebilmesi için tek alanda değil birçok alanda yenilikler yapıldı. Siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vb. gibi çoğu alana müdahale edilerek yeni yapılar ve kurumlar oluşturuldu. Çoğu alanda yapılan radikal yeniliklerden sonra sıra bireyin bireyle, devletin devletle ve bireyin devletle ilişkilerini düzenleyen ve belirleyen hukuk alanına gelmişti.

Osmanlıdan kalan hukuk sistemi, bir imparatorluk hukuku sistemi olduğu (monarşiyle özdeşleştiği) için cumhuriyet yapısı ve ulusal devlet ile bağdaşmıyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu andan itibaren dayandığı temel unsurlar Cumhuriyetçilik ve laiklikti. Devletin hukuk sisteminin de bu ideolojiye yönelik olması gerekiyordu. Bundan dolayı cumhuriyetçi kadro hukukun laikleştirilmesi yolunda da yönünü Avrupa'ya çevirerek kendi hukuk sistemini kurmak için çalışmalara başladı.

Modern Türk Devleti'nin, Batı hukukuna yönelip reformlar yapmasının nedenleri vardı. Bunlardan birincisi; Osmanlı İmparatorluğu'nda çok hukuklu bir sistem vardı. İkincisi, Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, Osmanlı'dan kalan hukuk sistemi, cumhuriyetçi ulusun ihtiyaçlarını karşılayamaz nitelikteydi. Bundan dolayı kurucu elitler, toplumu olduğu konumdan daha seküler, modern ve ilerlemeci duruma getirmek için hukuk alanında radikal ve yapısal değişiklikler yapma yoluna gitmiştir.

Mustafa Kemal, Batılı hukuk sistemine yönelmenin zorunluluğunu Kurtuluş Savaşı döneminde dile getirmeye başlamıştı. Henüz Kurtuluş Savaşı bitmemişken 1 Mart 1922'de Meclisin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, adliyeye verilmesi gereken önemi vurgulamış ve adliyenin bütünüyle uygar toplumsal hayatın düzeyine çıkarılması gerektiğini, bunun gerçekleştirilmesi için de mevcut kanun ve usullerin düzeltilileceğini dile getirmişti. Bu konuşmanın devamında Mecelle Kanunu'nun yetersiz olduğunu ve bu konuya dair bir komisyon kurulacağını, aynı zamanda yeni

hukukçuların yetiştirilmesi için bir hukuk okulunun kurulacağına dair açıklamalar yapmıştı (Ertan, (t.y.), s. 750).

Cumhuriyetçi kadro, çağdaş Avrupalı toplumlarla Türk Ulus devleti arasında yıllarca açılmış olan mesafenin en kısa zamanda kapatılması için çalışmalara başladı. Bunun içinde Batılı uygar devletlerde olduğu gibi laik bir hukuk sistemi oluşturmak için kolları sıvadı.

Laik ve modern bir toplumun oluşturulması için öncelikle, devletin tüm kurum ve yapıları dinsel kurallardan/aidiyetlerden arındırılmalıydı. Bundan dolayı yeni oluşturulacak hukuk sisteminde dinsel kurallar kaldırılacak ve yeni oluşturulacak kanunlar dinsel etkilerden uzak olacaktı.

Osmanlı Devleti hukuk sisteminden kalma, çokluk ve karışıklık ortadan kaldırılmalıydı. Çünkü modern Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan farklı temeller ve ilkeler üzerine kurulmuş bir ulus devletti. Ve bu genç cumhuriyet, din, inanç, mezhep ve dil gibi farklılıkları yeni kurulmuş devlette ortadan kaldırıp ulusal bütünleşme yoluna gitmeliydi.

Yeni devletin kurulmasıyla birlikte hemen hemen her alanda yenilik çalışmaları yapıldığı gibi hukuk alanında da inkılaplar gerçekleştirilmeliydi. Bu bağlamda bütün topluma eşit olarak uygulanabilecek ve tüm devleti kapsayacak bir hukuk sisteminin kurulması için çalışmalara başlandı (Ertan, t.y. s. 751).

Yeni hukuk sisteminin oluşturulması ve yeni nesil çağdaş hukukçuların yetiştirilmesi adına ilk ciddi adım, 1925 yılında Ankara'da Hukuk Mektebinin açılması oldu. Ama asıl ciddi adımlar 1926 yılında Batıdan alınan kanunlarla Türk hukuk sisteminin girdiği yeni çevre olmuştu (Cumhuriyet Dönemi Hukuk İnkılapları, 2021).

Modern bir ulus devlet olma yolunda Avrupalı ulusları örnek alan genç cumhuriyetçi kadrolar, Batıdan geniş şümüllü (Farklı ülkelerin kanunlarını alma) kanunların alınması için harekete geçtiler. Mustafa Kemal bu bağlamda, modern ve çağdaş bir Türk Devleti yaratmak ve bu devletin modern ulus kimliğini inşa etmek için sekülerizmi² temel ilkelerden biri haline getirdi.

² Devlet yönetiminde demokratik ilkelerin ve hukuk kurallarının esas alınması, Din ve dini öğelerin devlet yönetiminin, siyasi ve hukuki alanların dışında tutulması.

Batıdan Alınan Kanunlar:

-Medeni Kanun: Mustafa Kemal, devrimlerinin bir sentezi olan Medeni Kanun'un çok ayrı bir önemi vardır. Bu önem insan ve toplum yaşamını en çok ilgilendiren kanun olmasından gelir. İnsanın doğum anından, hatta doğum öncesi ana rahmine düşmesiyle başlayan ve ölümden sonraya kadar, özel hukuk ekseninde önemli olan bütün ilişkilerini düzenleyen kanundur.

Dönemin koşullarına uygun bir Medeni Kanun hazırlamak için dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt tarafından kurulan yirmi altı kişilik komisyonda; hukuk profesörleri, hâkimler, avukatlar ve mebuslar yer almıştır. Bu komisyon 11 Eylül 1924'te İsviçre Medeni Kanunu'nu, Türk ihtiyaçlarına göre düzenlemek görevi ile çalışmaya başladı. Ve bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan tasarı 17 Şubat 1926 yılında TBMM'de görüşülerek 743 sayılı Türk Medeni Kanunu olarak kabul edilmiştir (Ertan, t.y. s. 753 ve Şimsek, 2008, s.233).

İsviçre'den alınan bu kanunun sadece bir bölümü değil, bazı yerlerinde uyarlamalar yapılarak tamamı alınmıştır. Medeni Kanun'unun İsviçre'den alınmasının nedenleri; bu kanunun yeni tarihli, basit (yalın) ve anlaşılır bir dille yazılmış olması, modern, demokratik ve uygar devletlere göre bir kanun olması, kanunları uygulayacak makamlara geniş takdir yetkisi vermesi, kadın-erkek eşitliği bağlamında aile hukukunun düzenlenmesinin istenmesidir (Üskül Engin, [t.y]. s.34). Bu kanunun, içtihatlarının Türk toplum yapısına uygun ve uygulanmasının kolay olacağı düşünülmüştür (Önder ve Karakuş, 2013, s. 44).

Medeni Kanunun devrim olarak karşımıza çıkmasının nedeni, bu yeni kanun ile Modern Türkiye Cumhuriyeti devletinin geleneksel etanol İslami kural ve kanunları reddetmesidir. Kadınlara eşit hakların verilmesi, özel mülkiyet ve miras hakkının tanınması, erkekler için daha önce serbest olan çok eşliliğin ve keyfi boşanmaların kaldırılması, reşit olduktan sonra kadının din değiştirebilmesi ve Müslüman bir kadının gayri müslim birisiyle evlenmesi mümkün kılındı (Şimşek, 2008, s.233). Yeni kanunda monogaminin (tek eşlilik) benimsenmesi ile evlilikte kadın ile erkek arasında eşitliğin sağlanması, ailenin kurulması (evlilik) ve bozulması (boşanma) devlet kontrolüne alınmış ve resmi nikah uygulamasına geçilmiştir (Ertan, [t.y.], s.756). Bu demokratik haklarla birlikte Türk kadını seküler ve modern devletin eşit yurttaş olma yolunda hak kazanmaya başlamıştır. Eşit yurttaşlık yolunda kadınlara ilk defa 1930

yılında gerçekleşen belediye seçimlerinde daha sonra 1934'te yapılan genel seçimlerde oy kullanma hakkı verildi (Şimşek, 2008, s. 233) ve bu siyasal haklarla beraber Türk kadını örnek alınan Avrupa'daki hemcinslerinin önüne geçmiş oldu (Ertan, [t.y.], 756).

Medeni Kanun ile birlikte; İtalya'dan Ceza Kanunu, Almanya'nın Ceza Yargılama Usulü Kanunu ve Ticaret Kanunu, İsviçre'nin Nasötel Kantonu'ndan Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu olduğu gibi alınarak Türk hukuk sisteminde yürürlüğe konuldu (Cumhuriyet Dönemi Hukuk İnkılâbı ve Yeni Hukuk Düzeni, 2020).

Cumhuriyet döneminde çağdaş, laik ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak bir hukuk sisteminin kurulması için yoğun çabalar sarf edildi. Kabul edilen ve yürürlüğe konulan kanunlarla beraber modern ve seküler Türk Devleti'nde hukuk birliği sağlanmış ve aynı zamanda bu devlet kesin olarak İslami kural ve kanunları uygulayan devlet konumundan çıkmış ve medeni Batı'nın dayandığı Roma hukuku çevresine girmiştir. Bir sosyal dönüşümün aracı olan hukuk devrimi, yeni kurulmuş olan devletin ve ulusun geçmişten kopması ve uygar devletler seviyesine çıkması için bir projeydi.

Yeni hukuk inkılapları, Türk kimliğinin şekillenmesinde önemli rol oynadı. Modern hukuk sisteminin getirdiği; ilkeler, kanunlar ve düzenlemeler sayesinde yüzyıllarca İslami kimliğin etkisi altında kalmış olan Türk etnik kimliği, İslami etkilerden arındırılmış ve bir ulus kimliği haline getirilmiştir. Bu çerçevede toplumun eski aidiyet unsurları, kurumları peş peşe kaldırılıp yerine seküler ve modern yapılar inşa edildi. Özellikle Medeni Kanun ile birlikte ulus geçmişteki geleneksel ve İslami kimliğinden koparıldı ve bu bağlamda modern Türk kimliğinin ulus tarafından benimsenmesi sağlanmaya çalışıldı.

3.2.2.3. Ulusal Kimlik İnşasında Kılık Kıyafet Devrimi

Mustafa Kemal ve kurucu ideoloji, geleneksel kılık-kıyafeti, yaşam biçimlerini ve sembolleri hedefledikleri uygarlık projesinde engel olarak gördüler. Çünkü Muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın ve ulus kimliği tanıtmanın bir diğer göstergesi giyim kuşamdı.

Seküler Türk devletini ve ulusunu, Avrupalı uluslar gibi uygar medeniyetler seviyesine çıkarmak isteyen Mustafa Kemal, 28 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu Türk ocağında yaptığı konuşmada toplumdaki dönüşümün gerekliliğini şöyle ifade etmiştir: *“Efendiler, Türkiye Cumhuriyetini tesis eden Türk halkı medenidir. Tarihte de*

medenidir, hakikatte medenidir... Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir... Medeniyim diyen, Türkiye'nin, hakikaten medeni olan halkı başından aşağıya vaz'ı haricisiyle dahi medeni ve mütekâmil insanlar olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar” (İmece, 1975, s. 62-64).

Toplumda takılan fes, sarık, takke, kalpak ve külah gibi başlıkların yanı sıra şalvar, cübbe, ceket, pantolon ve potur gibi çok çeşitli kılık kıyafet görünüş açısından karmaşıklık yaratıyordu. Uygarlaşma yolunda ilerlemek isteyen Türk ulusunun bunu yaşam biçimiyle, fikriyle, düşüncesi ve dış görünüşüyle de göstermesi gerekiyordu. Önceki dönemlerde kılık kıyafette bazı yenilikler yapılmış olsa da eski ile yeninin bir arada kullanılmasından dolayı bu yenilikler istenildiği gibi gerçekleşmemiştir (Şapka ve Kıyafet Devrimi, 2021,)

Batılılaşma anlayışıyla birlikte ortaya çıkan şapka kanunu ve kılık kıyafete ilişkin düzenlemeler toplumun günlük hayatında önemli bir değişimi simgeler. Kastamonu seyahati sırasında uygar Türk milletinin dış görünüşünün de bu uygarlığa uyması gerektiğini ifade eden Mustafa Kemal, ülkede giyilmesi gereken kıyafetin tanımını yaparken takılması gereken başlığın “şapka” olduğunu belirtmiştir.

2 Eylül 1925 tarihinde alınan 2431 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile tüm devlet memurlarına medeni ulusların müşterek kıyafetleri (elbise ve şapka) giymeleri zorunluluğu getirildi. Din adamlarının kıyafetleri düzenlenerek devlet onaylı müftüler, imamlar dışında diğer insanların dini kıyafet ve işaret giymeleri yasaklandı (Toplumsal Alanda Yapılan İnkılaplar, 2021). 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka kanunu ile tüm erkeklere fes takılması yasaklandı ve şapka takmak zorunlu hale getirildi (Şimşek, 2008, s. 239). Şapka yeni rejimde özgür/medenî yaşamın ve düşüncenin bir sembolü olarak görüldü. Mustafa Kemal, Türk toplumunun düşünce yapısı kadar dış görünüş şekliyle de uygar Avrupalı bir toplum haline gelmesini istemiştir.

Kurucu ideoloji, Türkiye’yi seküler ve modern bir ulus devlete dönüştürme yolunda Şapka Kanunu önemli bir adım olarak gördü. Bu kanun ile sadece bireylerde bir görünüm değişikliği amaçlanmadı aynı zamanda medeni devletlere özgü yeni bir kültür ve yeni bir insan tipinin yaratılması istendi (Keyman, 2003, s. 123).

Şapka Kanununun temel amacı; uygar ve medeni milletlerle ortak bir giyim tarzına ulaşmaktı. Böylelikle Avrupalı devletlere, Türk ulusunu hakkında düşündükleri ön

yargıları yıkarak onlardan farksız olduklarını göstermiş olacaklardı. Çünkü modern ve seküler Türk ulusu şapka ve kıyafet inkılabıyla çağdaş giyim şekline kavuşarak, yaşam biçimi bakımından uygar-medeni milletlerle aynı olduğunu göstermiş olacaktı (Toplumsal Alanda Yapılan İnkılaplar, 2021 ve Şapka ve Kıyafet Devrimi, 2021).

Modern cumhuriyetin yönetici kadrosu, sekülerleşmeyi; modernleşmenin başat unsuru olarak görmüş ve devlet politikalarının merkezine yerleştirmiştir. Keyman'a (2003) göre, "*Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kılık kıyafet reformları ile devlet dairelerinde dinin ve dini sembollerin varlığını yasaklamayı, özel ve kültürel alanlara ilişkin tercihlerin ve kimliğin oluşmasında da dinin rolünü engellemeyi amaçladı.*"

Modern cumhuriyet rejiminde erkek kıyafetleri için kanunlar yapılmış ancak kadınların giyimlerine dair herhangi bir kanuni düzenleme yapılmamıştır. Çünkü dönemin siyasal şartları bunun için uygun değildi.

Kadınlar içinde yeni giyim kuşam politikaları geliştirilmeye çalışıldı. Kadınların geleneksel Osmanlı-İslam izlerini taşıyan kıyafetlerden, peçelerden kurtarılması ve çağdaş kıyafet giymeleri hususunda çalışmalar başlatıldı. Kadınlar için yapılan düzenlenmeler, modern Türk kimlik inşası için bir araç olarak görüldü. Seküler modernitenin getirdiği anlayış çerçevesinde milli kimliğin uluslararası arenada kabul görmesi için erkek ve kadınların giyim tarzları stratejik bir araç olarak görüldü. Bu bağlamda modern ve Avrupalı giyinmiş Türk erkeğinin yanına, modern giyinmiş bir Türk kadını olmalıydı.

Kadın vücudunun "açıklığı" geleneksel kıyafetlerden ve Osmanlı etkisinden kurtulmak olarak görüldüğü için Modern Türk Devleti, kadının açılmasına dair müdahaleler yaptı. Devlet, kadının toplum içinde aktif bir şekilde görünmesini, modern ve Avrupalı tarzda kıyafetler giymesini ve modern etkinliklere katılmasını teşvik etti. Her meslekten kadının (hukukçu, pilot, milletvekili gibi) fotoğraflarının yayınlanması modern devlet tarafından desteklendi (Simşek, 2008). Böylece uygar medeniyetler seviyesine ulaşmak ve modern bir Türk kimliği inşa etmek için modern toplumda da yavaş yavaş yaratılıyordu.

3.2.2.4. Türk Kimlik İnşa Etme Yolunda Tekke, Zaviyelerin ve Türbelerin Kapatılması

Yüzyıllar boyunca İslami ve dini kurallara göre yönetilen bir devlet anlayışı içinde yaşamış olan Türk milleti, 1924 tarihinden itibaren sosyal, siyasal, ekonomik

ve kültürel değişmeyi ön gören bir takım kanun ve müeyyidelere dayalı reformlarla tanıştı (Dönmezler, 1989, s. 525). Bu reformların temel amacı Türk Devletini ve milletini muasır medeniyetler seviyesine çıkarmaktı. Bu yolda siyasi, sosyal ve kültürel değişimleri öngören reformlar yapıldı.

Mustafa Kemal, dini inançları, gelenek ve İslam inancını temel unsur olarak almış olan Osmanlı devlet yönetimi yerine modern, akılcı, seküler bilimi ve çağdaş medeniyet seviyesini kendisine ölçüt olarak alan bir Türk devleti kurmak ve buna uygun bir toplum oluşturma amacındaydı (Apaydın, 2017, s.151).

Cumhuriyetin yönetici kadroları yapılması planlanan değişim ve dönüşümü “bilâ kayd-ü şart”³ (İnalçık, 1998, s. 140) Avrupa’nın örnek alınması olarak ele almıştır. Buna uygun olarak modern devlette yüzyıllardır süre gelen ilahi kuralların ve ilkelerin dışarıda bırakıldığı bir reform programı yapıldı. Ayrıca modern cumhuriyetin kurucuları, Osmanlıdan kalma şark geleneklerine ve kurumlarına yeni devlet yönetimine karşıtlık oluşturdukları için mesafeli olmuşlardır. Şunu da belirtmek gerekir ki tarikatları, batıl inanç ve hurafelerin merkezi olarak gören yönetici kadro, aynı zamanda bu tarikatların rejime karşı çıkabilecek eylemlerin baş aktörü olacaklarını her zaman göz önünde bulundurmuştur.

1924 yılında yapılmaya başlanan reformlar neticesinde Mustafa Kemal’in dini kurum ve alanlarda yaptığı düzenlenmeler bazı kesimlerde huzursuzluk yarattı. Nitekim 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Sait isyanı, yönetici kadronun tarikatlara ve dini kurumlara neden mesafeli durduklarını gözler önüne serdi. İlk bakışta Kürt ayrılıkçı hareketi olarak görülen bu ayaklanmayı devlet, laik ve modern reformlara karşı yapılmış bir isyan olarak değerlendirdi (Şimşek, 2008).

Çağdaş bir devlet ve modern bir millet oluşturmak isteyen hükümet, Şeyh Sait isyanından sonra tarikatlara dair kanuni düzenlemeleri derhal yaptı. Ve 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan 677 sayılı kanunla tekke ve zaviyeler kapatıldı. Bu kanun çağdaşlaşmayı ve modern devletlerarasında yerini almak isteyen yeni rejimin yaptığı inkılapların sadece bir halkasını teşkil etmiştir.

Atatürk, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair fikirlerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler,

³ Kayıtsız şartsız.

müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, hakiki tarikat, tarikatı medeniyedir” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II, s.225).

Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, ulus devletin temel hedeflerinden biri olan milli birliği sağlama ve modern kimlik inşa etme yolunda önemli bir adım oldu. Modern ulus devletlerin, özgür bireyin ve akılcılığın egemen olduğu küresel dünyada Mustafa Kemal, Türk kimliğini dinsel aidiyetlerden ve mistik öğelerden arındırarak Avrupa’da olduğu gibi özgür yurttaş kavramını geliştirmeye çalıştı.

3.2.2.5. Modern Ulus Oluşturma Sürecinde Takvim, Saat, Rakam ve Ölçü Birimlerinin Değiştirilmesi- Tatil Günü ve Ulusal Bayramların Belirlenmesi

Mozaik yapıda olan Osmanlı’da (çok etnikli, dinli ve dinli), her toplum kendi dini inançlarına göre bir takvim kullanıyordu. Osmanlı ise 16. yüzyılın ilk dönemlerine kadar Hicri takvimi kullanmış ve 19. yüzyılda da idari ve mali işlerde Rumi (Mali) takvime geçmiştir (Unat, 1988, s. 163). Ancak Osmanlı’nın kullandığı takvimler, ölçü birimleri ve saatler Avrupa devletlerinin kullandıklarından farklıydı. Bu durum küreselleşmenin getirdiği yeni dünya düzeninde sosyal, ekonomik, resmi ve ticari ilişkileri güçleştiriyordu. Osmanlı son dönemlerinde bu karışıklıkları gidermek adına bir dizi düzenleme yaptı fakat bu düzenlemeler yeterli olmadı. Ve bu karışıklık cumhuriyet dönemine kadar sürdü.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra yönetici kadro, hemen bu alanlarda düzenleme yapma yoluna gitti. Çünkü hukuk ve eğitim gibi alanlarda yaşanan karışıklık saat, takvim ve ölçülerde de yaşanıyordu. Bu durum cumhuriyetin medeni dünyayla bütünleşmesinin ve çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmesinin önünde bir engeldi. Ve bu engeli aşmanın yolu Avrupa’nın kullandığı takvim, saat ve ölçülerin kabul edilmesinden geçiyordu.

İlk düzenleme takvim ile ilgili yapıldı. 26 Aralık 1925 tarihinde çıkarılan bir kanunla Hicri ve Rumi takvimin yerini evrensel bir takvim olan Miladi takvim aldı (Takvim, Saat ve Ölçülerde Yapılan Değişiklikler, 2021). Bu bağlamda 1 Ocak 1926 tarihinden itibaren Miladi takvim Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi takvimi olarak kullanılmaya başlandı (Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/2, 1997).

Avrupa takvimin kabul edilmesinden sonra, alaturka/ezani saat denilen, güneşin batışına göre belirlenen ve 12 saat dilimini temel alan saat sistemi yerine, medeni Batının kullandığı alafranga saat sistemi kabul edildi. Avrupa’dan alınan bu saat

sistemi günün başlangıcını gece yarısı ve bir günü 24 saat olarak kabul eder (Takvim, Saat ve Ölçülerde Yapılan Değişiklikler, 2021 ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/2, 1997). Yeni saat sistemiyle beraber günlük hayat düzene sokularak, modern bir devlet/ulus ve “muasır medeniyet seviyesine” ulaşma yolunda bir engel daha aşılmış oluyordu.

Cumhuriyet dönemi modern ve seküler bir kimlik inşa etme yolunda yapılan reformların bir halkası da Arap rakamlarının yerine milletler arası rakamların kabul edilmesi olmuştur. Arap rakamları uygarlaşmanın, medeni devletler arasında yerini almanın ve uluslaşmanın önünde engel teşkil ediyordu. Bu eksende 1928 yılında yapılan düzenleme ile Batılı devletlerin kullandığı “Uluslararası Rakamların Kabulü Kanunu” kabul edildi (Aytuğ, 1985, s. 276).

Homojen bir ulus inşa etme yolunda yapılan yeniliklerden bir diğeri ölçülerde yapılmıştır. Osmanlı’da günlük yaşamda kullanılan ölçü ve tartı birimleri bölgeden bölgeye-şehirden şehire değişiklik gösteriyordu. Bu durum sosyal ve ekonomik alanlarda karışıklıklara neden olmaktaydı. Aynı zamanda modern dünya ile birleşme açısından ve homojen bir toplum oluşturmada sıkıntı yaratıyordu (Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I/2, 1997 ve Takvim, Saat ve Ölçülerde Yapılan Değişiklikler,). Bu bağlamda 1931 yılında kanuni bir düzenleme yapıldı ve arşın, okka, endaze gibi uzunluk ve ağırlık ölçüleri yerine modern dünyanın kabul ettiği metre ve kilogram gibi ölçü birimleri kabul edildi (Saat ve Ölçülerde Yapılan Değişiklikler, 2021).

Takvim, saat, rakamlar ve ölçü birimleriyle ilgili yapılan düzenlemeler neticesinde, medeni batı ile uyum sağlandı, idari, ekonomik ve sosyal hayat medeni dünya ile uyumlu hale getirildi. Avrupa ile entegrasyonun son aşaması ise hafta tatili düzenlemesi ile tamamlandı. Avrupalı ülkelerde hafta tatilinin pazar günü olması ekonomik ve sosyal ilişkilerde aksamaya neden oluyordu. Bu yüzden 27 Mayıs 1935’te çıkarılan bir kanunla cuma günü olan hafta tatili değiştirildi, tatil cumartesi öğleden sonra ve pazar günü olarak belirlendi. Hafta tatilinin pazar günü olarak belirlenmesinin en önemli nedenlerinden birisi seküler Türk devletinin dine karşı mesafeli tutumuydu. Türk devleti artık hafta tatilini Müslümanlar için önem arz eden cuma günü değil, Avrupalı devletlerin tatil günü olan pazar günü yapacaktı (Tunçay, [t.y.], 572). Bu kanunlarla, sosyal hayatın çağdaşlaşması ve laikleşmesinin yanı sıra hem ülke içinde birlik hem de Avrupalı devletlerle ticari alanda bir uyum sağlandı.

Yüzünü Batıya çevirmiş olan ulus devletinin, modern ulus inşasını gerçekleştirebilmesi için Osmanlı'dan kalma dini bayramların yerine dünyevi bayramları koyması gerekecekti. Böylece ulusun homojenleşmesinin önündeki engellerden biri daha kaldırılarak yeni ulusa modern bir kimlik kazandırılmış olacaktı.

Toplumların temel yaşam alanlarının kurumlaşmasını sağlayan bayramlar aynı zamanda toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlar. Ulusal bayramlar, bu kurumlaşma süreçlerinin gerçekleşmesi için büyük önem arz eder. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nde de ulusal bayramlar kavramı çağdaş ve medeni bir ulus temelini kurulumaya çalışıldığı cumhuriyet döneminde ortaya çıkmıştır (Ozankaya, [t.y.], s. 541-543).

Osmanlı dönemi var olan dini bayramlar, kandiller, hac törenleri ve kutsal emanetlerin ziyareti gibi simgeler vardı. Modern Türk devleti de bu dini yapıları ve sembollerini kendi ideolojisine göre yeniden düzenlemeye, yeni merasimler ve ulusal bayramlar inşa etme sürecine girdi. Bu alanda yönetici kadronun yaptığı ilk icraat, Osmanlı'dan kalma bazı bayramların ve merasimlerin yerine kendi ideolojilerini simgeleyen bayramların ve merasimlerin koyulması olmuştur (Türkkahraman, 2000).

Resmi ideolojiye göre icat edilen bayramlar; 19 Mayıs 1919 Atatürk'ün Samsun'a çıkması Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı, 23 Nisan 1920 TBMM'nin açılış tarihi Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 29 Ekim 1923 Cumhuriyetin ilanı Cumhuriyet Bayramı ve 30 Ağustos 1922 Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle ayrılması Zafer Bayramı olarak belirlenmiştir. Ayrıca şu hususa değinmek gerekir; yeni rejimin oluşturduğu ulusal bayramlardan sonra dini bayramlar yasaklanmadı ve bu bayramların denk geldiği günler resmi tatil olarak belirlendi.

Yeni ulus ve ulus kimliği inşa edilme sürecinde oluşturulan Türk milletine ait yeni bayramlara ve törenlere ulusun katılması istenmiştir. Bu bayramlar aracılığıyla yeni kurulmuş olan cumhuriyete ve devlete meşruiyet zemini oluşturularak rejime karşı bir aidiyet bağı geliştirilmek istenmiştir.

Konumuz açısından ulusal bayramları değerlendirecek olursak; cumhuriyetin yöneticileri, ulus kimliğinde önemli bir yer tutan simgeleri ve törenleri kendi rejim sistemine göre oluşturmuştur. Çünkü ulaşılmak istenen "muasır medeniyetler seviyesine" eski sembol ve törenler uygun değildi. Bu bağlamda cumhuriyetçi kadro

dini ritüeller ve bayramlarla arasına mesafe koydu ve modern devletlere özgü seküler bayramlar oluşturdu.

3.2.2.6. Modern Kimlik İnşa Etmede Soyadı Kanunu

Geçmiş kimlik unsurlarından kurtulmak ve toplumun homojenleşmesi için çalışan rejimin önündeki engellerden birisi de, toplumdaki kişilerin eskiyi hatırlamasına neden olan baba adları/lakaplarıdır. Toplum tarafından yüzyıllardır kullanılan bu lakaplar toplumun fertleri arasındaki akrabalık ilişkilerini gösterdiği için milli kimliğin kaynaklarından biri olabilirdi. Bu bağlamda çağdaş ve modern bir devlette geleneksel ilişkileri ve bağları hatırlatan lakaplar kullanılmamalıdır.

Modern ulus kimlik inşası sürecinde, yönetici kadro bu duruma el attı ve bu kalıpların yerine, “gülünç ve ahlaka aykırı olmaması / Türkçe olması” şartıyla herkesin medeni devlete uygun soyadı alması için bir kanun düzenledi (Toplumsal Yaşayışın Düzenlenmesi, 2021). İsviçre’den alınarak düzenlenen ve 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan “Soyadı Kanunu” ile herkesin bir soyadı alması zorunlu hale getirilerek, etnik ırka gönderme yapan ve başka bir ulusallıkla bağlantılı olan soyadlarının kullanımı yasaklandı. Bu kanun ulusal bütünleşmeyi sağlama yolunda soyadlarının yarattığı farklılıkları ortadan kaldırdı (Yıldız, 2001, s. 73).

SONUÇ

Latince “idem” kelimesinden türetilen kimliğin, sabit bir anlamı yoktur ve pek çok anlamda kullanılan bir kavramdır. 20. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlanılan bu kavramın çerçevesini oluşturan temel etkenler, nitelediği isim veya sıfattır. Örneğin; öz kimlik, toplumsal kimlik, milli kimlik, bireysel/kişisel kimlik, sınıf kimliği, ulusal kimlik, etnik kimlik vb. Bunların hepsi bireyin hayatında var olan kimlik duygusunun çeşitli yönlerini oluşturmaktadır.

Dinamik bir olgu olan kimlik, dünyada meydana gelen büyük olaylar neticesinde sürekli bir değişim içinde olmuştur. Büyük ekonomik değişimlerin ve Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu yeni kavramlarla birlikte kimlik tanımı dönüşüm içine girmiş, biçimlenmiş ve şimdiki anlamını almıştır. Yenidünya düzeni ile ilgili bir konu olan milli kimlik Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilikle ilgili bir üründür. Dünyada yaşanan bu büyük ihtilal neticesinde seküler kimlikler ortaya çıkmış ve ulus devletler formatı oluşmuştur. Bu yenidünya düzeni çok uluslu imparatorlukların da sonunu getirmiştir.

Modern dönemde meşruiyet zemini ve geleneksel aidiyet düşünceleri dönüşüme uğramıştır. Dinin her alanda hüküm sürdüğü dönemler son bulmuş ve Tanrının yerine bilim konularak yenidünya düzeni kurulmaya çalışılmıştır. Bu yenidünya düzeninde insanların/toplumların kendilerine, evrene ve etkileşim içinde oldukları hemen hemen her şeye bakış açıları değişmiştir. Ulus devlet yapılanmasının ortaya çıktığı süreçte, ulusçuluk ideolojisi yeni meşruiyet anlayışını beraberinde getirmiştir. Modern dönemin siyasal ve toplumsal açıdan dünya tarihine getirdiği dört önemli kavram ortaya çıkmıştır: Ulus devlet, ulusçuluk, ulusal kimlik ve ulus.

Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik ideolojisi ve ulus devletlerin kurulması Osmanlı İmparatorluğu'nda kimlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden oldu. İmparatorluk içinde ilk olarak gayrimüslim toplumlar ulusal kimlik inşasına giriştiler. Osmanlı, kimlik sorunlarına Tanzimat döneminden itibaren yaptığı reformlarla cevap vermeye çalışmış ve bütün tebaasını bir arada tutacak politikalar geliştirmiştir. Fakat bu politikalar Osmanlı tebaasını bir arada tutmada başarılı olamamıştır.

Devlet sınırları içerisinde yaşanan kimlik krizlerine Osmanlı, modernleşme ve Batılılaşma adı altında yapılan ıslahatlarla çözüm bulmaya çalıştı. Bu çözümlerin ilk somut örneği bütün Müslümanlar ve gayrimüslim toplumlar için eşitlik içeren

Tanzimat Fermanı olmuştur. Bu ferman Osmanlı'da var olan kulluk inancını zayıflatmakta ve hukukun üstünlüğünü ön plana almaktaydı. Avrupalılaşıma ve laikleşme konusunda Tanzimat'tan daha ileri bir reform programı olan Islahat Fermanı ise 1856 yılında ilan edildi. Tanzimat'ın Müslüman ve gayrimüslim olan topluluklar için getirdiği eşitlik ilkesini bu ferman daha da belirgin hale getirdi. Fakat bu çabalarla istenilen sonuçlar elde edilemedi.

Tanzimat ve Islahat reformları istenilen başarıyı sağlayamayınca, II. Abdülhamit tarafından I. ve II. Meşrutiyet ilan edildi. Bu anayasal yönetim dönemlerinde; Avrupa'nın yönetim tekniklerinin, hukukunun örnek alınması ve padişahın yetkilerinin rasyonelleştirilmesi de Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesine engel olamamıştır.

Osmanlı'nın dağılmasının önüne geçmek isteyen aydın tabakanın, ortaya attığı Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileri de istenilen başarıyı sağlayamadı. Osmanlı'nın, son dönemlerinde girdiği Batılılaşma ve laikleşme çabaları devleti ayakta tutmaya yetmemiştir. Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik, Osmanlı tebaası olan farklı etnik ulusları da etkisi altına almıştı.

Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi bağları gayrimüslim olan ulusların Balkan Savaşlarıyla, imparatorluktan bir bir ayrılması ve son olarak da Arapların ayrılıkçı hareketleri tarafından zayıflatıldı. Bu durum Osmanlı devlet adamlarını ve aydınlarını yeni arayışlara itmiştir. İlk dönemlerde edebi alanda Türk milliyetçiliğine ve Türk kimliğine yapılan vurgu bu süreçte siyasi alana da taşındı.

Bir siyasal kimlik olarak Türk kimliği ve Türkçülük fikri ilk dönemlerde sistemli ve tasarlanmış bir arka plana sahip değildi. Çünkü Osmanlı tebaasını bir arada tutmak için atılan adımlarda milliyetçilik fikrinden uzak durulmuştu. Türkçü ideoloji, Balkan Savaşlarına kadar yavaş yavaş gelişti, bu savaşlardan sonra da daha belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkmaya başladı. XIX. yüzyılın son dönemlerinde Avrupa'da yapılan Türkoloji çalışmalarının etkisi ile Türk milliyetçiliğine ve kimliğine daha çok önem verildi. Ancak şu detayı belirtmek gerekir ki, Türk kimlik inşası için Osmanlı döneminde herhangi bir adım atılmamıştır.

Değişen dünya düzenine ve modern ulus devlet yapılanmasına uygun olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını, geliştirdiği politikalarla devam ettiremeyeceğinin anlaşılması üzerine Türkçülük ideolojisi gelişti. Türkçülük

ideolojisi ve Türk ulusuna vurgu, “Türk Ocağı”, “Türk Yurdu”, “Genç Kalemler” ve “Türk Derneği” etrafında gelişmeye ve şekillenmeye başladı. 1839 ve 1908 tarihleri arasında hazırlık sürecinde olan Türkçülük, 1908 sonrası yayınlanan dergilerle/yayınlarla/kurulan kurumlarla siyasal, kültürel, bilimsel ve düşünsel temellere oturtuldu. Bu araçlar vasıtası ile Osmanlı çatısı altında yaşayan Türklerin, siyasi ve ekonomik çıkarlarının korunması ve Türk ulus bilincinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Milliyetçilik fikrinin Osmanlı topraklarında yaygınlaştığı süreçte, Osmanlı’da Avrupalılaşıma ve modernleşme adı altında bir kimlik krizi vardı. Çağdaşılaşma ve modernleşme konusunda kimsenin tereddüdü yoktu fakat bu sürecin ne şekilde yürütüleceğine dair tartışmalar her dönemde varlığını sürdürmüştü. Nitekim Türk ulusçuluğunun, Türk ulus kimliğinin yönünü belirleyen ana eksen de bu Avrupalılaşıma ve çağdaşılaşma olgusu olmuştur.

Geleneksel devletler sisteminin 20. yüzyılda dünya arenasında varlığını koruyamadığı aşikârdır. 1919-1923 dönemi yeni dünya sistemine uygun modern ve seküler ulus devlet kurma çabasının sonuçlandırıldığı süreci kapsamaktadır. Ancak bu süreçte Türk milliyetçiliğinin ve Türk ulus kimliğinin dayanaklarına ilişkin temel sınırlar belirlenmemiştir. Çünkü dönemin şartları gereği, İslamiyet, padişahlık ve halifelikle ilişkiler devam ettirilmek zorunda kalmıştı. Yani Türk kimliği ve Müslüman kimliği bu süreçte iç içe geçirilmiş ve henüz kesin tanımlamalarla ayrılmamıştır.

19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal’in, Anadolu topraklarındaki işgallere karşı direnişi, başlatması ve bu direniş programlarını organize etmesi yabancı düşmanlara karşı Türk ulusçuluğunun gelişmesinde önemli bir güdü oldu. Ayrıca Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra 23 Nisan 1920 yılında Büyük Millet Meclisi açılmış ve Türk milliyetçiliği için yürütülen mücadele tek bir çatı altında birleştirilmiştir. Tek bir çatı altında bir araya gelen ve örgütlenen milliyetçilerin temel hedefi; yabancı egemenliğe/işgallere karşı net bir duruş sergilemek ve bu yabancı hegemonyayı reddetmek olmuştur. Ulusal sınırlar içinde ulusal bağımsızlığı ve egemenliği hedefleyen milliyetçiler modern ulus devletini kurduğu bir yapılanma yoluna gittiler.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM ile ulusal bağımsızlığa ve milli egemenliğe dayalı bir devlet kuruldu. Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği dönemde bu

yeni devletin rejiminin adı konulmadı. Çünkü bu süreçte milli birlik ve beraberliği etkileyecek adımların atılmamasına özen gösteriliyordu. Yeni devletin yönetim şeklinin 29 Ekim 1923 tarihinde 1921 Anayasası'nda yapılan değişiklikle cumhuriyet olduğu ilan edildi. Böylelikle modern bir ulus devlet kurulmuş oldu.

Mustafa Kemal ve devlet elitlerinin temel amacı; bu devletin modern ulus devletleri arasında yerini alması ve çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırılması olmuştur. Osmanlı ile olan bağların reddedilmesi üzerine kurulan cumhuriyetin temel ilkeleri; ulusçuluk ve medeniyetçilik olmuştur. Ulusçuluk ilkesini; TBMM'nin açılması, saltanatın kaldırılması, hilafetin ilga edilmesi, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi yapılan reformlarda görmek mümkündür. Medeniyetçilik ilkesini ise Şeyhülislamlık makamının ve dini mahkemelerin kaldırılması, medreselerin, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve son olarak Medeni Kanununun kabulü gibi laikleştirici inkılaplarda görmek mümkündür.

Modern bir ulus devlet kuran Mustafa Kemal'in, bir diğer adımı Türk ulus kimliğini inşa etme sürecini başlatması olmuştur. Kimlik inşa etme sürecinde Mustafa Kemal ve cumhuriyetin kurucu kadrosu diğer etnik grupları da içine alan bütünsel bir dönüşümü arzu ettiler.

Cumhuriyet döneminden itibaren Türk ulusal kimliğini inşa etmeye çalışan Mustafa Kemal, Avrupalıların barbar olarak gördükleri Türklerin, aslında tarihin ilk dönemlerinden beri dünya uygarlıklarına ve gelişimine katkı veren bir ulus olduklarını görmeleri ve Türklerinde şanlı bir tarihlerinin olduğunun bilincine varmaları için Türk Tarih ve Güneş Dil Tezi'nin yazılmasını istedi. Bu tezler ile tüm dünyaya aslında Türklerin tarih boyunca medeniyet yaratan bir ulus olduğu gösterilmeye çalışıldı. Yazılan tarih tezinin merkezine de Batıyla uyumlu hale getirilmiş ve kutsallaştırılmış bir Türk kimliği yerleştirildi.

Yeni dünya düzeninde kendine yer bulmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kendi ulus kimliğini inşa ederken çağın gereklerine uygun olarak hareket etmeye çalıştı. Türkiye Cumhuriyeti'ni modern bir ulus devlete, toplumunu uygar ve modern bir ulusa, var olan kolektif kimlik yapılarını da milli kimliğe dönüştürmek için kurucu kadro birçok inkılap gerçekleştirmiştir. Bu inkılaplarda öncelikle Avrupa'da olduğu gibi insan hayatının ve toplumun dönemin koşullarına göre değişmesi ve düzenlenmesi amaçlandı. Bu dönüşümün sağlanması için Avrupa örnek alınarak siyasi, sosyal ve

toplumsal alanda inkılaplar gerçekleştirildi ve bu inkılapların gerçekleşme nedeni Avrupalı, modern bir ulus ve ulus kimlik inşa etme olarak belirtildi.

Cumhuriyetin ilanından itibaren, yönetici kadronun gerçekleştirdiği reformların hemen hepsinde Avrupa örnek alınmış ve bu reformlar modern kimlik inşasında birer basamak olmuştur. Böylece Osmanlı'dan kalma dine dayalı kimlik tanımlaması son bulmuş ve modern Türk ulus kimliği inşa edilmiştir.

Seküler hukuk yoluyla, toplumu esas yönetici konumuna alıp gücünü meşrulaştıran ulus devlet, meşruyet zeminine dinsel olmayan nitelik kazandırmaya ve devleti tanrısal olgudan soyutlamaya çalıştı. Avrupa ile bütünleşen, çağdaş ve laik bir devlet olma yolunda cumhuriyetçi kadro devleti dini kurumlardan ve yapılardan arındırmak için halifeliği, Şeriye ve Evkaf Vekaleti'ni kaldırdı. Ulus devlet yapılanmasıyla çelişen Halifeliğin kaldırılması, devletin laikleştirilmesi yolunda önemli bir adım oldu. Ayrıca halifelik makamının ilga edilmesiyle yeni rejim Doğu ile bağımlı koparıp yüzünü Batıya çevirdiğini de göstermiş oluyordu. Bu bağlamda geleneksel ve dini kurumların yerine Avrupalı kurumların ve anlayışın getirilmesi için çalışmalar yapıldı.

Kültürel ve sosyal alanda yapılan inkılapların asıl amacı toplumun modernleşmesini sağlayarak, laik kültürel bir yaşam biçimi ve kimlik oluşturmaktı. Kimliğin amacı dini niteliklerden arındırılmış, Batılı (Avrupalı) tarzda bir ülke, kültür ve toplum inşa etmektir. Bunun için yapılan inkılaplarda Avrupa referans alınmış ve buna göre adımlar atılmıştır.

Avrupa; siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda Türk kimliğinin inşasını çok büyük oranda etkilemiştir. Dini ve Osmanlı kimliği etkisinden arındırılmış modern ve seküler bir ulus kimliği inşa etme yolunda cumhuriyetçi kadronun yaptığı inkılaplarda ve yenileşme çabalarında Avrupa imgesinin ön planda tutulduğu aşikârdır. Yeni Türk devletinin Avrupa ile entegre olma amacından dolayı inşa edilen kimliğin her aşamasında Avrupa ile etkileşim halinde olduğu açıkça ortadadır. Uluslararası arenada güçlü, hedeflerine ulaşmış ve dünya devletleri arasında söz sahibi bir devlet olmayı amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bunun yolunu Avrupa ile bütünleşmede bulmuş ve buna uygun reformlar yapmıştır.

Modern Türk ulus kimliği inşa sürecinde Avrupa, cumhuriyetçi kadroyu derinden etkilemiştir. Gerek siyasi yapısı, gerek kanunları, hukuki yapısı ve

kurumlarıyla gerekse de kültürel ve sosyal yapısıyla modern Avrupa, Türk kimliğinin inşa sürecinde, yeni devlete kaynaklık etmiştir. Öyle ki çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmayı hedefleyen cumhuriyetçi kadronun yaptığı inkılapların hemen hemen hepsinde Avrupa'nın örnek alındığını görmek mümkündür.

Türk kimlik inşası için siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda yapılan bütün inkıaplarda Avrupa imgesini görmek mümkündür. Çünkü yeni dünya düzenine göre modern ulus devletlerin modern ulusları olur ve bu doğrultuda muasır medeniyetler seviyesine çıkılır. Bu ekseninde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde; Hukuk birliğinin sağlanması, hukukun laikleştirilmesi, eğitim sisteminin modernleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi, saat, tartı ve ölçü birimlerin değiştirilmesi, Soyadı Kanunu vb. gibi toplumsal alanda yapılan düzenlemelerin hepsinde Avrupa etkisinin olduğu aşikârdır. Modern dönemde Türk kimliği inşasında Türkiye'nin yönünün Batı olduğu ve Batılı tarzda bir ulus/kimlik oluşturma amacıyla olduğu yaptığı inkıaplarda görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adem, M. (2006). *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız, Yeni Gün Haber*. İstanbul: Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Ağır, H. (2010). *Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye Ortak Politikalarının Oluşumu ve Uyumlaştırılması*. Bursa: Ekin Yay.
- Ahmad, F. (1999). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. (Çev. Nuran Yavuz), İstanbul:Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (1995). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları,
- Ahmad, F. (2006). *Bir kimlik Peşinde Türkiye*. Çev. (Sedat Cem Karadeli), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Akça, G. (2005). Modernden Postmoderne Kültür ve Kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, (15), S.38.
- Akçura, Y. (2011). *Üç Tarzı Siyaset*. İstanbul: Kilit Yayınları.
- Akdemir, E. (2013). *Avrupa Birliği'nde Kimlik, Kültür Tartışmaları ve Türkiye*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Akdemir, E. (2009). 11 Eylül 2001, 11 Mart ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı. *Ankara Avrupa Çalışma Dergisi*, 8 (1), s.5.
- Akıncı, A. (2013). Osmanlı-Türk Milli Kimliğinin Oluşmasında Rusya Türkleri, Göçler Ve Türkoloji Çalışmalarının Rolü. *Akademik Bakış Dergisi*, (38), s.3.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İnsan&İnsan Dergisi*, (21).
- Akman, Ş. T. (2011).Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik Ve Politik Karakteri, *Hacettepe Hukuk Fak. Derg.*, 1(1) , S. 83.
- Aksoy, E. (2020). Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Evrimi . *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 17 (45) , ss. 26-39
- Aktürk, M. K. (2006). Şener Etnik Kategori ve Milliyetçilik. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 38, s.24.

- Altındağ, N. (2016). Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması ve Bat/Batılılaşması Algısı, *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), s. 50.
- Altuğ, Y. (1985). *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul:Çağlayan Kitabevi
- Apaydın, C. (2017). Belgeler Işığında Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması Üzerine. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16(32).
- Arat, Y. (1998). *Türkiye’de toplumsal cinsiyet ve vatandaşlık. 75. yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru.* (s. 67-77). İstanbul: TETTV.
- Arslan, M. (2004). *Ziya Gökalp’te Kültür Ve Uygarlık Anlayışı, Türkiye’de Sosyoloji - Ziya Gökalp Sempozyumu*, İ.O.E.F. Sosyoloji Bölümü, İstanbul, s.11
- Aşçı Özer, S. (2015). *Cumhuriyet Sonrasında Türk Ulusal Kimliğinin Oluşturulmasında Ötekileştirme Tartışmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kayseri.
- Atatürk, K. (1962). *Nutuk, Cilt: II, (1920-1927)*. Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Atatürk, M. K. (1973). *Nutuk. Cilt: I (1919-1920)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1959). "*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri.*" Cilt: II, 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II.*(1975). Atatürk’ün Sapka Devrimi’nde Kastamonu ve inebolu Gezileri, (Der. Mustafa Selim imece). Ankara: İş Bankası Yayınları, s.62-64.,
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III*, (1989). Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: T.T.K Basımevi.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri.* (2006). I-III, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul: Divan Yayıncılık ve LTD. ŞTİ.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2011). Yapısal Kimlikten Seçimlik Kimliğe; Kimliğin Medya Aracılığıyla Yeniden Üretimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), s. 361.
- Aydın, S. (1999). *Kimlik Sorunu Ulusallık Ve Türk Kimliği*. Ankara: Öteki Matbaası.
- Bayri, H. (2008). *Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik (1980 Sonrası Döneme Sosyo-Politik Bir Bakış)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı,
Erzurum.

- Belge, M. (2001). “Ortaçağ”, *Doğu Batı: Avrupa*, 4 (14), s. 79.
- Bilgin, N. (1994). *Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayınları.
- Bilgin, N. (1999). *Kolektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Birsel, H. (2013). *Kimlik Bataklığı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Boray, F. E. (2012). *Bilinmeyen Tarih ve Türkler*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Bostancı, N. (2008). *Cumhuriyeti Anlamak (Kurucu İdeoloji, Ekonomi ve Siyasete Dair)*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bulut, A. (2006). *Türklerin Etnik Kökenleri*. İstanbul: Kalipso Yayınları.
- Can, Ş. (1999). *Klasik Yunan Mitolojisi*. Ankara :İnkılap Yayınları.
- Chen, V. H.-H. (2014). Kültürel Kimlik, *Center For Intercultural Dialogue*, Nanyang Teknik Ünivresitesi, Singapore, s. 1
- Cpeaux, E. (1998). "*Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*", (çev.: Ali Berktay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çağaptay, S. (2003). “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Milliyetçilik*, Cilt: 4, (Ed. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalen, M. K. (20103). Bir Kimlik Siyaseti Olarak Osmanlıcılık. *Türk Yurdu*, (308).
- Çetin, H. (2001). “Devlet, ideoloji ve Eğitim”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2), s. 206.
- Çetin, H. (2001). Devlet, İdeoloji ve Eğitim. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*. 25 (2).
- Çetinsaya, G. (2001). “İslâmi Vatanseverlikten İslâm Siyasetine” *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, (Ed. Mehmet Ö. Alkan), Cilt: I, İstanbul:Salt Araştırma Kitapları.
- Çetinsaya, G. (2010). “Çıban Başı Koparmamak”: II. Abdülhamid Rejimine yeniden Bakış”. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çığ, M. İ. (2002). *Ortadoğu Uygarlık Mirası-1*. İstanbul, Türkiye: Kaynak Yayınları.

- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (162).
- Dalbay, R. S. (2018). *Türkiye’de Tek Parti İktidarı Dönemlerinde Toplumsal Kimliğin Yeniden İnşası Çalışmaları (Ak Parti Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.
- Dalbay, R. S. ve Avcı, N. (2018). Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’ye Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 18-23.
- Delanty, G. (2005). *Avrupa’nın İcadı*. Çev. Hüsamettin İnaç. İstanbul: Adres Yayınları,
- Demir, A. (1985). *Türk Tarihine Giriş*. İzmir: Atlas Basın Yayın.
- Demir, G. Y. (2010). Türk Tarih Tezi İle Türk Dil Tezinin Kavşağında Güneş-Dil Teorisi. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (19), s. 391.
- Demir, Ö. ve Acar, M. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Deringil, S. (2007). *Simgeden Millete; II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, D. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doldur, H. [T. Y.]. *Dünya Bölgeleri: Avrupa*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Coğrafya Lisans Programı.
- Dönmezer, S. (1989). “Atatürk İnkıpları ve Sosyal Değişme Teorileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15,(5), 525.
- Durgun, Ş. (2018). *Modernleşme ve Siyaset*. Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Durgun, Ş. (2020). Türk Ulusal Kimlik Dönüşümü ve Yeni Osmanlılık. *SSAD Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 4(2), 2020.
- Ekrem, E. (2006). Gök Türklerden Türklere: Türk Kimliğinin Oluşmasına Tarihsel Bir Bakış, *dergipark.org.tr*, (5), s. 5-6 (Erişim Tarihi: 25.03.2020)
- Erdenir, F.H. B. (2010). *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği’nin Yarım Kalan Hikayesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Ergun, D.(2000). *Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erkin, E. (2006). Gök Türklerden Türklere: Türk Kimliğinin Oluşmasına Tarihsel Bir Bakış, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları. *Dergipark*, (5).
- Esenkar, D. (2017). *Türkiye’de Ulusal Kimlik- Din İlişkisi “Ak Parti’nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bilecik.
- Ertan, T. F. [T.Y.]. Atatürk, Cumhuriyet ve Hukuk Sistemi, *Dergipark* <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687282>, [Erişim Tarihi: 20.11.2020], s. 750).
- Fuller, G. E. (2008). *Yükselen Bölgesel Aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. 4. Baskı. Mustafa Acar (çev.) ,İstanbul: Timas Yayınları.
- Gasımova, M. (2006). *Azerbaycan’da Milli Kimliğin Oluşumunda Dinin Rolü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Bilim Dalı, İstanbul.
- Gencer, M. (2009). Geç Osmanlı İmparatorluğu’nun Modernleşmesi Çerçevesinde Kimlik Sorunsalı. Derleyen: Gönül Pultar, *Kimlikler Lütfen : Türkiye Cumhuriyeti’nde Kültürel Kimlik Arayışı ve Temsili*. Ankara: Odtü Yayıncılık.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1930-1930.*, (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: YKY.
- Goff, J. (2008). *Avrupa’nın Doğuşu*, (çev.) Timuçin Binder, İstanbul: Literatür Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2017). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. İstanbul: Bordo-siyah Klasik Yayınları.
- Göktürk, E. D. (2002). *"1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri"*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt 4: Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güçlü, N. (2009). Ziya Gökalp’ın Türk Kültürü ve Eğitim Tarihindeki Yeri. *Türk Yurdu Dergisi*, (262).
- Güleç, C. (1992). *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*. Ankara: V Yayınları.
- Güngör, E. (1987). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngören, A.(1999). *Kimlik Bulmacası İçin Kılavuz*. İstanbul: Patika Yayınları.

- Güvenç, B. (2008). *Türk Kimliği*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Güvenç, B. (1995). *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Hakan, M. (1995). Kimlik Nedir?. *Türkiye Günlüğü*, (33), s.147.
- Halifelğin Kaldırılması, <https://www.atam.gov.tr/duyurular/halifeligin-kaldirilmasi> [Erişim Tarihi: 07.10.2020].
- Hall, S. (2014). “Yerel Ve Küresel: Küreselleşme Ve Etniklik”, Hakan Tuncel (Çev.), *Dergipark*. s. 41, 133-150.
- Hanilçe, M. (2010). Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak, *Tarih Okulu*. (7), s. 48)
- Hanilçe, M. (2010). Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak. *Tarih Okulu Mayıs*, (7), s. 48).
- Hanioğlu, Ş. (2006). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Zihniyet, Siyaset ve Tarih. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Helvacıoğlu, B. (1998). “Europe in Turkish Discourse: How Does One Conceive of Oneself?”, *Boundaries of Europe*, Rikard Larsson (Der.), Stockholm, *Forskningsradsnamnden Swedish Council for Planning and Coordination of Research*, s. 47.)
- Hülür, H. ve Akça, G. (2007). "İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalçılık Söylemi." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (22) ,s. 329.
- İmıl, M. (2016). *Türk İnkılabı ve Kimliğin Modern Olarak Yeniden İnşası*. Türk Dünyası Araştırmaları. İstanbul : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- İbn-i H. (2015). *Mukaddime*, (Çev.) Turan Dursun, İstanbul: Kaynak Yayınları
- İnaç, H. (2016). *Avrupa Birliği Entegrasyonu Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri*. 3. Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.
- İnalçık, H. (1998). “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- İnalçık, H.(1998). “Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün” *Doğu Batı: Doğu Ne? Batı Ne?*, 1(2), s. 13.
- İnan, A. (1936). *Güneş-Dil Teorisi Üzerine Ders Notları*. İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- İnan, A. (1998). *Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. s. 144.
- Kafesoğlu, İ. (1991). *Türk Milli Kültürü*. 6. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kanal, H. (2016). Sultan II. Abdülhamid’in Osmanlı Eğitimine Yaptığı Önemli Bir Katkı: Emlâk-I Hümayûn’a İnşa Edilen Okullar, *Sutad*, (40), s. 158.
- Kaplan, M. (2016). *Kültür ve Dil*. 34. Baskı. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, H. ve Çatma, B. (2017). Modern Türk Kimliğinin Oluşumunda “Türk Kimdir” Tartışmaları ve Türk Ocağı Kurultayı (1924). *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2).
- Karabulut, B. (2016). 15 Temmuz Ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz. *Bilig*, (79), s. 3.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Journal Of Yasar University*, 17(5), s.2886
- Karpat, K. (2004). “*Kimlik Sorununun Türkiye’deki Tarihi Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi*”, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Karpat, K. H. (1995). “*Kimlik Sorununun Türkiye’de Tarih, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi*”, S.SEN (Ed.), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, K. H. (2013). *İslam'ın Siyasallaşması; Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K.H. (2007). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, (Çev. Esin Sogancılar), Ankara: İmge.
- Kastoryano, R. (2009). *Avrupa'ya Kimlik (Çok Kültürlülük Sınavı)*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kaya, Ö. (2011). *Avrupa Tarihi (Roma İmparatorluğundan Hitler'in Almanya'sına) Üzerine Yazılar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayan, R. (2007). *Vahyin Gölgesinde Kimlik İnşası*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Keyman, E. F. (2003). "Türkiye'de "Lâiklik Sorunu"nu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme." *Doğu Batı*, 6 (23) , ss, 113-130, s.118.
- Kılıçbay, M. A. (1997). "Modern Ulus Kavramı ve Ulus Devlet" Tarih ve Milliyetçilik, Mersin Üniversitesi, *I. Ulusal Tarih Kongresi*, s. 13.
- Kınacı, C. (2014). *Kazak Sovyet Edebiyatında İmaj ve kimlik*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.
- Kili, S. (1980). "Kemalism in Contemporary Turkey", *international Political Science Review*,1(3), s. 388
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Abraka: TTK. Yay.
- Koloğlu, O. [T.Y.]. "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (2012). *21. Yüzyılda Türkiye*. (36. Basım). Ankara :Remzi Kitabevi.
- Köksal, Ş. (2017). *Bir İdeoloji Olarak "Milliyetçilik"*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köseoğlu, N. (1992). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köseoğlu, N. (2001). Millî Kimlik, Etnik Grup ve Mozaik Kültür. *Türkiye ve Siyaset*. (3), s. 43
- Kurt, Ü. (2013). Türk Milli Kimliğinin İnşası. *1911-16 Arası Dönemde Türk Yurdu Dergisinde*, s. 22.

- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. İstanbul : Fener Yayınları,.
- Kutlu, S. (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Larran, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik; Üçüncü Dünya Gerçeği*, (Çev. Nese Nur Domaniç), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğusu*. 5. Baskı. Metin Kıratlı(Çev), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları Iv.Dizi Sayı 8d.
- Mango, A. (2003). “Atatürk Cumhuriyetinde Vizyon ve Gerçeklik”, *Uluslararası Atatürk ve Çağdaş Toplum Sempozyumu*, (25-27 Eylül 2002),İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.33.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1996). *Yeni Osmanlılar Düşüncesinin Doğuşu*. (Çev: Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan), İstanbul: İletişim.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güngör, M. (2017). Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü. “*Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2).
- Mermer, A. (2018). *Türk Milliyetçiliğinin Değişimi ve Siyasal Kimlik Olarak İnşası: Adalet ve Kalkınma Partisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.
- Tunçay, Mm. [t.y.].“Laiklik”,*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, s.572.
- Millas, H. (2002). “Milli Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan)”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce IV: Milliyetçilik*, (Ed. Tanıl Bora) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Misakı milli kararları, https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%AEs%C3%A2k-%C4%B1_Mill%C3%AE [Erişim Tarihi: 15.10.2020).
- Montgomery, W. (2002). *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, (Çev. Turan Koç), İstanbul: İz Yayıncılık.

- Nar, M. Ş. (2019). Kültürel Kimlik Sorunsalı: Görecelik Mi, Evrenselcilik Mi? Yoksa Uzlaşılı Mı?, *Antropoloji*, 37, s. 73-74.
- Nisanyan, S. (1995). “Kemalist Düşüncede ‘Türk Milleti’ Kavramı”, *Türkiye Günlüğü: Kimlik Tartışmaları ve Etnik Mesele*, 33, s. 129.
- Okumuş, E. (2005). Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856), *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Gelenek, Kimlik, Bireşim: Kültürel Kesişmeler ve Sanat” Uluslararası Sempozyumu*, 18 Kasım 2005, Ankara, ss.,17-27
- Ortaylı, İ. (2003). *Osmanlı Barışı*. İstanbul: Da Yayıncılık, s.15. (E- Kitap).
- Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal hayat
<https://books.google.com.tr/books?id=JLF4DwAAQBAJ&pg=PA73&lpg=PA73&dq=II.+Abd%C3%BCIhamid+Rejimine+yeniden+Bak%C4%B1%C5%9F&source=bl&ots=5QktSc13e8&sig=ACfU3U2GdFzWpUpVhIk8wblx4CyYB1uSVg&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwii5qWm6ujoAhVITsAKHUpEAdMQ6AEwB3oECAwQLA#v=snippet&q=1876&f=false>. [Erişim Tarihi:10.09. 2020).
- Ozankaya, Ö. ([t.y.]). Ulusal Bayramların Toplumsal İşlevleri Açısından 30 Ağustos Zafer Bayramı. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20841> (Erişim Tarihi: 10.03.2021).
- Öğün, S. S. (2000). *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Öksüz, Y. Z. (1995). *Türkçe’nin Sadeleşme Tarihi: Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi*. Ankara: TDK.
- Önder, A. T. (2015). *Türkiye’nin Etnik Yapısı*. 56. Baskı. Ankara: Kripto Basın Yayın.
- Önder, E. ve Karakuş, H. (2013). Atatürk ve Hukuk Devrimleri, *Hukuk Gündemi Atatürk Özel Sayısı*. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2013-1/9.pdf>, [Erişim Tarihi: 01. 02.2021].
- Özbudun, E. (1995). “Halifeligin Kaldırılmasının Cumhuriyet’in Lâikleşmesindeki Önemi”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.22.

- Özbudun, E. (1997). “*Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu*”, (Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik içinde, Haz: Nuri Bilgin) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Özdalga, E. (2014). *Kimlik Denklemleri (Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Anlam Haritası Üzerine)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, C. (2001). “Kimlik ve Söylem.” *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Özgül, M. (2017). Kolektif Ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (28), s.388.
- Özdoğan, G. G. (2015). "*Turan'dan "Bozkurt'a: Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946"*", İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgöker, U. ve Musaoğlu, N. (2013). *Avrupa Kimliği Kurgusu*. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Özkaya, Y. (2014). *Altı İlke*, <https://dergipark.org.tr/>, s. 650, [Erişim Tarihi:09.06.2020].
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özlem, Z. ve Engin, [T. Y.]. Ü. Medeni Kanun Ve Toplumsal Dönüşüm, http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=medeni-kanun-ve-toplumsal-donusum_zeynep-ozlem-uskul-engin_636903129551880150.pdf, [Erişim Tarihi: 20.11.2020).
- Öztürk, Y. (2007). Tarih ve Kimlik. *Akademik İncelemeler* 2(1), s. 5
- Pagden, A. (2010). *Avrupa: Bir Kıtayı Kavramsallaştırma*, (çev.) Rahmi Ögdül ve Mesut Varlık, Avrupa Fikri, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Paine, M. (2011). *Haçlı Seferleri*, (çev.) Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Poyraz, E. (2009). *Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimi ve Türkiye*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Reddi İlhak Beyannamesi*, <https://www.memleket.com.tr/reddi-ilhak-beyannamesinin-100-yil-donumu-1749396h.htm>. (Erişim Tarihi:29.04.2020)
- Safa, P. (1997). *Türk İnkılâbına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat., 1997, s. 87.
- Saraçgil, A. (2005). *Bukalemun Erkek Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat*. İstanbul: İletişim.
- Sarıbay, A.Y. (1998). *Siyasal sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarınay, Y. (1997). Milli Mücadele Döneminde Türk Ocakları. *Türk Yurdu*. (122), s. 19.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 220.
- Sevencan, M. (2006). *Bütünleşme Sürecinde AB ve Türk Kimliği Etkileşimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Smith, A. D. (2010). "*Milli Kimlik*." (çev.: Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somel, K. (2001). "*Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)*", <http://www.solkitap.net/S-A/CumhuriyeteDevredenDusunceMirasi.pdf> , s.109 [Erişim Tarihi: 25.09.2020].
- Szyliowicz, J. S. (1969). "Education and Political Development in Turkey, Egypt, and Iran, *Comparative Education Review*, 13(2), s.161.
- Şahin, K. (2009), *Küreselleşme Tartışmaları ışığında Ulus Devlet*. İstanbul: Yeni yüzyıl Yayınları.
- Şahnagil, S. (2017). Siyasi Partilerde Milli Kimlik İnşa Stratejileri: Ak Parti Örneği. *Route Educational And Social Science Journal*, 4(7), s. 128.
- Şapka ve Kıyafet Devrimi*, (2021). <https://www.atam.gov.tr/duyurular/sapka-ve-kiyafet-devrimi>, [Erişim Tarihi: 15.02.2020]
- Şen, F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik, Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*. Ankara: Yargı Yayın Evi.
- Şen, F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik*. Ankara: Yargı Yayın Evi.

- Şen, S. (2004). *Avrupa Birliğinde Kimlik Sorunu* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şen, Z. (2017). Türk Çağdaşlaşma Hareketinde (Cumhuriyet Döneminde) Gerçekleştirilen Atılımlar, *ABMYO Dergisi*, 45, s. 153).
- Şendeniz, Ö. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Dil Politikaları: Güneş Türk Dil Teorisi'nin Türk Basınında Yansımaları, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (20).
- Şimşek, U. (2006). II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimde Türkçülük Akımının Türk Kimliği Oluşturmadaki Rolü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, s. 290.
- Takvim, Saat ve Ölçülerde Yapılan Değişiklikler http://www.meb.gov.tr/belirligunler/10kasim/inkilaplari/toplumsal/takvim_saat.htm (erişim tarihi: 15.03.2021)
- Takvim, Saat ve Ölçülerde Yapılan Değişiklikler, <https://www.inkilaptarihi.gen.tr/takvim-saat-ve-olculerde-yapilan-degisiklikler/> (erişim tarihi: 15.03.2021).
- Tamer Gözübüyük, M. (2014). Kimlik/Lerin Seyrine Bir Keşif. *Folklor/Edebiyat*, 20(77), s.84.
- Tanzimat Fermanı,https://tr.wikipedia.org/wiki/Tanzimat_Ferman%C4%B1 [Erişim Tarihi:03.12.20120]
- Taylor, C. (2005). *Kimlik/Farklılık Sorununa Sahici Demokratik Çözüm Arayışı, Çokkültürcülük Tanınma Politikası*. (Çev. Levent Köker), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin Alp, M. (2012). Kemalizm - Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci, *Toplumsal Dönüşüm Yayınları*.
- Tekin, Y. (2002). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Modern Ulus Devlete Yönelik Girişimler* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Teyfur, E. (2008). Osmanlılığın Evrimi Hakkında Bir Deneme: Bir Grup (Üst Düzey Yönetici) Kimliğinden Millet Yaratma Projesine. *Doğu-Batı*, 11(45), s. 32
- Timur, T. (2010). "*Osmanlı Kimliği*". Ankara: İmge Yayınevi.

- Toplumsal Alanda Yapılan İnkılaplar*, (2021). https://kayit.etu.edu.tr/ait/ait_202/5.Hafta.pdf, [Erişim Tarihi: 15.02.2020), s.1
- Toruk, İ. ve Şeker, M. [T. Y.]. Rengim Sine, Etnik Kimliklerin Medyada Sunumu: Hrant Dink Olayı Örneği. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü*, s. 180
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de Siyasal Partiler*. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tural, S. (1988). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Turgut, N. (1984). *Siyasal Muhalefet*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları,
- Türk Tarih Tezi*, https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Tarih_Tezi, (Erişim Tarihi:20.06.2020)
- Türkmenoğlu, D. (2007). Tek Parti Döneminde Ulus İnşa Politikalarının Eğitim Boyutu, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 5(1), s.159.
- Unat, F. R. (1988). *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uyanık, Üç Tarz-ı Siyaset- Bir Üst kimlik Tasarımı Olarak Türkiyelilik, Metropol Yayınları, İstanbul, 2003, s. 96
- Ünür, E. (2013). *Popüler Kültür Ürünü Olan Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı, İstanbul.
- Varlık, B. [T.Y.]. “ Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yamaç, M. (2014). İlk Anayasa (1876 Kanun-İ Esasisi). *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (3)5, 54-68.
- Yavaşgel, E. (2004). *Siyasal İletişim*. Ankara: Babil Yayınları.
- Yayak, A. (2018). Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7.
- Yazıcı, K. (2016). Yeni Türk Devletlerinin Posta Pullarında Türk Kimliği Ve Kültürü. *Bilig*, (77), ss. 83-87.

- Yıldırım, E. (2012). *Modern Cumhuriyetin Kimlik Arayışları: Kayıp Kimliğin Peşinde Mavi Anadoluculuk Hareketi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yıldız, A. (2001).“*Ne Mutlu Türküm Diyebilene*”; *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)* , İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2002). *Kemalist Milliyetçilik", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 2: Kemalizm içinde*, (ed.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İstanbul :İletişim Yayınları.
- Yıldız, M.C. (1999). Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık Ve Milliyetçilik, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.* s. 5
- Yıldız, S. (2007). Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği, *Millî Folklor*, (19).
- Yiğit, A. (2000). Avrupa'nın Sınırları Ve Türkiye'nin Avrupa'ya Göre Konumu, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science.* 10(2), s. 4)
- Yurdusev, A.N. (1997). *Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği*. Atilla Eralp, (Ed) Türkiye Ve Avrupa. Ankara: İmge Kitapevi.
- Yurdusev,A. N. (2011). “*Uluslararası İlişkiler Öncesi*”, *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Derleyen: Atilla Eralp, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2013). *Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Toplumsal Alanda Yapılan İnkılaplar, 2021, https://kayit.etu.edu.tr/ait/ait_202/5.Hafta.pdf, s.1
- 90 yıl önce bugün "*Devletin dini İslamdır*" hükmü anayasadan çıkarıldı, <https://www.furkanhaber.net/90-yil-once-bugun-devletin-dini-islamdirquot-hukmu-anayasadan-cikarildi.html> (Erişim Tarihi:10.07.2020)

EKLER

Ek 1: Etnik Kimliğin Dört Boyutu

